

Lastensuojelun Kehittämisohjelma

Päivi Känkänen ja Sari Laaksonen

Selvitys sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja kehittämistarpeista

31.1.2006

SISÄLLYSLUETTELO

TEHTÄVÄNANTO	1
SIJAISHUOLLON JA JÄLKIHUOLLON TOIMINTAYMPÄRISTÖ.....	3
Lastensuojeluasiakkuudessa tapahtuneet muutokset.....	3
Sijaishuoltomuodot.....	6
Sijaishuoltopalvelujen laatu.....	13
Sijaishuoltopalvelujen hankinta	17
Sijaishuollon ja jälkihuollon seudullinen kehittäminen	19
Näköaloja tulevaisuuteen	20
SIJAISHUOLLON JA JÄLKIHUOLLON KESKEISET KEHITTÄMISEN KOHTEET	23
Sijaishuolto ja jälkihuolto –osion työskentelytavat ja kehittämiskohteiden priorisointi.....	23
Lapsilähtöisyys.....	24
Taidelähtöiset työmenetelmät	28
Vertaisryhmätoiminta	30
Siirtymävaiheet – sijaishuolto osana lastensuojeluasiakkuuden polkua.....	32
Perhehoito (sijaisperheet).....	36
Sijoitettujen lasten biologisten perheiden kanssa tehtävä perhetyö.....	39
Jälkihuolto	42
Arviointi ja valvonta.....	49
EHDOTUKSET SIJAISHUOLLON JA JÄLKIHUOLLON KEHITTÄMISEKSI	52
LÄHTEET	58
Liite 1: Sijaishuolto- ja jälkihuolto –osion asiantuntijaryhmän eli Lastensuojelun Keskusliiton Sijaishuollon neuvottelukunnan kokoonpano 2005	65
Liite 2. Taidelähtöiset menetelmät – käytännön kokemuksia.....	66
Liite 3: Käytännön kokemuksia vertaisryhmätoiminnasta.....	68

TEHTÄVÄNANTO

Taustaa

Lastensuojelun kehittämisohjelma on yksi Sosiaalialan kehittämishankkeen alahankkeista, jota toteutetaan 2003 -2007. Lastensuojelun kehittämisohjelman toimenpiteiden suunnittelun taustalla on Kansallisen sosiaalialan kehittämishankkeen työ, joka valmistui keväällä 2003. Selvityshenkilöiden raportissa (STM, työryhmämuistioita 2003:11) esiin nostetut lastensuojelun kehittämistarpeet on sisällytetty hankkeen toimenpideoisioihin.

Lastensuojelun kehittämisohjelman tavoitteena on yhteistyössä kuntien, järjestöjen ja yksityisten palvelun tuottajien kanssa tehdä pitkäkestoisesti lastensuojelun kehittämistä ohjaava ohjelma lasten ja nuorten aseman parantamiseksi ja hyvinvoinnin turvaamiseksi. Kehittämisohjelma koostuu seuraavista osioista:

1. Lapsipoliittinen ohjelmatyö
2. Alkuarviointi ja avohuollon työ
3. Seudulliset palvelut
4. Huostaanotto
5. Sijaishuolto ja jälkihuolto
6. Lakiryhmä
7. Lastensuojelun ydinkysymykset
8. Lastensuojelulain kokonaisuudistus

Sijaishuollon ja jälkihuollon osion tehtävänä on ollut koota tietoa sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja paikantaa lähivuosien keskeiset kehittämiskohteet. Tavoitteena on yhtäältä pitkäkestoinen, valtakunnallinen lastensuojelun kehittäminen ja toisaalta konkreettinen tuki perustyölle.

Tarkemman tarkastelun kohteeksi tehtävänannossa määriteltiin :

- Sijaishuollon laadullinen kehittäminen
- Sijaishuollon määrällinen kehittäminen
- Perhekuntoutuksen kehittäminen, niin että yksilöllisen hoidon ja kasvatuksen sekä asumisen, hoidon ja huolenpidon järjestelyt vastaavat lapsen etua
- Vertaisryhmien avulla tehtävän työn edistäminen
- Jälkihuollossa olevien lasten ja nuorten palvelujen tehostaminen, erityisesti selvittäen yhteistyön kehittämistä sijaishuollon ja avohuollon sosiaalityön sekä kuntien kesken.

Sijoitetut lapset

Lapselle voidaan järjestää **avohuollon tukitoimena** perhehoitoa tai laitoshuoltoa yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on. Kaksitoista vuotta täyttäneelle tätä hoitoa tai huoltoa voidaan järjestää myös yksin häneen kohdistuvana, jos hän itse sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiaalle lapselle sitä voidaan järjestää yksin lapsen kohdistuvana enintään kolmen kuukauden ajaksi, kun lapsen huolenpitoa ei muutoin voida järjestää hänen huoltajansa tai sen henkilön sairauden johdosta, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on, taikka muun vastaavan syyn tähden. Mainittua hoitoa tai huoltoa voidaan erityisestä syystä jatkaa enintään kolme kuukautta.

Lastensuojelulain mukaan **sijaishuollolla** tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltoon voidaan sijoittaa vain sosiaalilautakunnan huostaanottama lapsi.

Kaikki huostaanotetut lapset ovat oikeutettuja **jälkihuoltoon**. Sijoitusta voidaan jatkaa 18 vuotta täyttäneellekin jälkihuoltona.

Kun puhutaan sijoitetuista lapsista, tarkoitetaan sosiaalilautakunnan päätöksellä kodin ulkopuolelle joko avohuollon tukitoimena, huostaanotettuna tai jälkihuoltona sijoitettuja lapsia ja nuoria. Tässä selvityksessä tarkastellaan **sijoitettujen lasten** hoitoa sekä jälkihuoltoa.

SIJASHUOLLON JA JÄLKIHUOLLON TOIMINTAYMPÄRISTÖ

Lastensuojeluasiakkuudessa tapahtuneet muutokset

asiakasmäärät Yhteiskunnalliset murrokset ilmenevät lastensuojelussa kasvavina asiakasmäärinä. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina on jo lähes 60 000 lasta ja nuorta eli 5,4 % alle 18-vuotiaista. Kunnalliset vaihtelut ovat Stakesin lastensuojelua koskevien tilastojen mukaan huomattavia. Myös maakunnittain on selkeitä eroja. Edelleen Pohjanmaalla on vähiten lapsia sijoitettuna: väestöön suhteutettuna n. 0,4 % kun Uusimaalla vastaava osuus on 1,4 %. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen määrä on 1990-luvun alusta lähtien kasvanut 2 - 5 % vuosivauhtia, ja vuonna 2004 heitä oli 14 704 (yksi prosentti alle 18 -vuotiaista). Näistä sijoitetuista lapsista reilu puolet (8 673) oli huostaanotettuja. Lähes 6 % alaikäisistä lastensuojelun piirissä lienee suurin suhteellinen määrä tilastoidun lastensuojelun historiassa. Kasvu johtunee monien tekijöiden yhteisvaikutuksesta, jossa kohtaavat lisääntynyt tietoisuus riittävän hyvästä lapsuudesta sekä toisaalta palveluiden ylikuormittuminen ja osalla väestöstä elinolojen kiristyminen. (Bardy & Känkänen 2005b; Heino 2006; StakesTieto/lastensuojelu).

lasten ikä Lastensuojelun tarvetta ja lasten sijoitusten taustaa tarkasteltaessa erityinen huoli ja siihen liittyvät toimenpiteet ovat jo pitkään näyttäneet painottuvan kahteen eri ikävaiheeseen: vauva- ja pikkulapsi-ikään sekä murrosikäisiin. Uusien huostaanottojen määrä (eli huostaanotto on alkanut tilastovuonna) on kymmenessä vuodessa (vuosina 1994 - 2004) kasvanut noin tuhannesta lapsesta kahteentuhanteen. Lastensuojelutilastojen osoittaman muutoksen mukaan viimeisen kymmenen vuoden aikana voi havaita, että on tapahtunut selvä muutos myös suhteen minkä ikäisinä lapset otetaan huostaan. Kun tilastovuoden 1994 aikana tehdyistä huostaanotoista 40 % kohdistui alle kouluikäisiin lapsiin, vuonna 2004 tämän ikäryhmän osuus uusien huostaanottojen joukossa oli vain 30%. Sen sijaan nuorten (12 vuotta täyttäneiden) osuus on kasvanut samalla aikavälillä 38%:sta 49%:iin. (Heino 2006; StakesTieto/lastensuojelu.) Myös Annina Myllärniemen (2005) tutkimuksessa koskien huostaanottojen kriteereitä pääkaupunkiseudulla kävi ilmi, että yleinen kehityssuunta näyttää olevan entistä selvemmin se, että yhä suurempi osa huostaan otettavista lapsista on 13-17-vuotiaita nuoria. Espoossa nuorten osuus huostaan otetuista (70 %) on suurempi kuin Vantaalla (47%) ja Helsingissä (33%). Myllärniemen aineistona olivat pääkaupunkiseudun kunnista kootut lastensuojelun tilastotiedot, huostaanottopäätösasiakirjaotanta (n=134) ja kysely sosiaalityöntekijöille (n=87). Koko aineistossa lasten iät jakautuivat siten, että huostaan otetuista lapsista ja nuorista 7-17-vuotiaita oli 77 prosenttia. (Myllärniemi 2005.)

Entä mistä tämä kehityskulku nuorten kohdalla voisi kertoa? Ovatko tavat kohdata ja auttaa nuorta oikeanlaisia? Tuleeko apu heikentyneiden työntekijäresursien vuoksi liian myöhään? Miten yhteiskunnalliset rakennemuutokset ovat yhteydessä tähän kehityskulkuun? Vaikuttaako ikäperustainen lähestyminen, joka tällä hetkellä on nostanut päätään sosiaalityön ammattikäytännöissä (Forsberg & Ritala-Koskinen & Törrönen 2006) auttamiskäytäntöjen muovautumiseen tai onko jokin havaittavissa oleva kehitysaalto siirtänyt painopistealuetta pikkulapsityöhön? Nämä ovat vain tunnusteluja kysymyksiä, joita on tutkittava tarkemmin.

Lastensuojelun kehittämissuunnitelman puitteissa on koottu yhteenvetoa vauvaperhetyön kehittymisestä ja meneillään olevista kehittämissuunnitelmista. Yhteenvetossa kuvailaan huolella strukturoituja työmenetelmiä¹, joiden avulla lastensuojelussa pyritään vastaamaan aiempaa paremmin ja monipuolisemmin varhaisvaiheiden pulmiin. Arvioivan ja hoidollisen lastensuojelun sekä avo- ja sijaishuollon rajamaastot tulevat näissä kuvauksissa keskeisiksi pohdinnan kohteiksi. Vaikka vauvavaihe on hyvin haavoittuvaa aikaa, se on samalla otollinen vaihe muutokselle ja kasvulle sekä ajoissa auttamiselle. Eri tahoilla on todettu, että erityisen hoidon ja huolenpidon tarve ulottuu paljon laajemmalle kuin vain vakavasti oireileviin lapsiin, jotka on perinteisesti lähetetty lasten psykiatriseen hoitoon. Esimerkiksi Theraplay -hanke SOS- lapsikylissä syntyi, kun haluttiin tutkia, miten sijoitettujen lasten hoitoa voitaisiin kehittää kiintymyssuhdeteoreettisen ajattelun pohjalta siten, että se vastaisi siihen suunnattomaan tarpeeseen ja myös vajeeseen, joka sijoitetuilla lapsilla on. (Bardy & Öhman 2005.)

Lastensuojelussa kohdattavat vauvaperheet ovat usein sosiaali- ja terveystieteiden suurkuluttajia. Synnytyskomplikaatiot, keskosuus, alipainisuus ja sikiöaikainen alkoholille altistuminen ovat näillä vauvoilla tavanomaista yleisempiä ja usein myös vanhemmillä on erilaisia pitkäaikaissairauksia. Kyse on pienestä, mutta vaativasta väestönosasta, jossa tilanteen kohenemiseksi tarvitaan saumatonta yhteistyötä sosiaali- ja terveydenhuollon välillä (Bardy & Janhunen 2001).

vaikeutuneet ongelmat

Lasten sijoitukseen johtaneiden hoidon laiminlyöntien taustalla ovat jo vuosikautia olleet samankaltaiset syyt, kuten vanhempien keskinäiset ristiriidat, päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat ja ylipäänsä vanhempien kyvyttömyys vastata lapsen tarpeisiin. Lasten näkymättömyys ja toiseus omissa asioissaan on todettu lukuisissa lasten osallisuutta koskevissa tutkimuksissa viime vuosina. Samanaikaisesti on ollut havaittavissa halua oppia lisää lapsen kohtaamisesta ja huomioimisesta sekä omaksua uusia työskentelytapoja lapsilähtöisyyden edistämiseksi. (Bardy & Salmi & Heino 2001; Forsberg & Ritala-Koskinen & Törrönen 2006; Muukkonen & Tulensalo 2004).

Sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistiossa (1998) todetaan, että Suomessa on joukko lapsia, joiden tarpeisiin ei pystytä vastaamaan perinteisen lastensuojelun tai psykiatrisen hoidon puitteissa. Näitä lapsia varten on perustettu erityisiä yksiköitä sekä sosiaali- että terveydenhuollon puolella. Lastensuojelun asiakaskuntaa on määriteltävä uudelleen erityisesti psykologisesta ja lääketieteellisestä viitekehyksestä ja tätä määrittelymuutoksen tarvetta on perusteltu muun muassa lasten lisääntyneillä mielenterveysongelmilla. Lastensuojelulaitoksiin sijoitettavia lapsia ja nuoria määritellään yhä useammin vaikeahoitoisiksi, ja heidän hoitamisekseen tarjotaan kontrolloivampaa ja tiukkarajaisempaa hoitoa ja huolenpitoa (Hoikkala, 2005.) Myös valtakunnan päivälehdissä on uutisoitu toistuvasti lasten lisääntyvästä ahdistuksesta, masennuksesta ja yksittäisistä traagisista murhenäytelmistä. Vanhempien lisääntynyt päihteiden ja huumeiden käyttö näkyy lapsiperheiden lisääntyvänä avuntarpeena.

¹ Mm. Theraplay, päihdeäitien ja vauvojen ryhmät, perhekuntoutushanke alle 2-vuotiaiden perheille ja vauvatanssi.

Kalland & al. (2001) tutkivat aikavälillä 1991-1997 huostaanotettuja lapsia. Näiden lasten riski kuolla ennen 24 ikävuotta oli tutkimuksen mukaan 300-kertainen ikätovereihin verrattuna. Tutkimuksessa kävi ilmi, että suurin syy 15-24-vuotiaiden nuorten kuolemanriskin kohoamiseen oli itsetuhoinen käyttäytyminen. Yleisimmät kuolinsyyt liittyivät päihteiden väärinkäyttöön, onnettomuuksiin ja itsemurhiin. Lehto-Salon ym.(2002) tekemän tutkimuksen mukaan valtaosalla koulukotinuorista esiintyy tunnistettavia mielenterveysongelmia, esimerkiksi joka toisella on diagnosoitu mielialahäiriö ja joka viides on vakavasti ahdistunut. Myös useat muut tutkimukset (mm. Hukkanen 2002; Mikkonen 1999; Pasanen 2001; ks. myös Laukkanen & Laukkanen 2004) viittaavat siihen, että sijoitetuilla lapsilla on muita lapsia enemmän mielenterveysongelmia. Terhi Laukkasen ja Eila Laukkasen (2004) selvityksen mukaan, joka koski yhden sairaanhoitopiirin aluetta, puolet sijoitetuista lapsista ja nuorista oli psykiatrisen avohoidon tarpeessa, mutta heistä vain 48 %:lle hoito oli järjestynyt. Valtakunnalliseen yleistettävyyteen on suhtauduttava kuitenkin varovasti, vaikkakin tutkimusalueella sijaitseva lastensuojelun yksiköitä ja vastausprosentti oli hyvä. Em. tutkimuksen mukaan siirryttäessä lapsuudesta nuoruuteen palvelujen tarve näytti kasvavan ja avun järjestymättömyys lisääntyvän. Hyvän sijoituspaikan lisäksi tarvitaan riittävä hoito, sillä mikäli hoidon tarpeeseen ei vastata seuraukset voivat olla tuhoisat nuoren tulevaisuutta ja hyvää elämää silmällä pitäen. (Laukkanen & Laukkanen 2004.)

asiakkuuden kesto

Sijoituksen pituutta voidaan määritellä eri tavoin. Seuraavissa luvuissa ei ole otettu huomioon esim. lapsen tai nuoren ikää. Taulukossa on viimeisimmän sijoitusjakson pituus; jos paikka tai peruste on vaihtunut, on jakso katkennut. Mukana luvuissa ovat myös avohuollon tukitoimen sijoitukset. Vuonna 2004 sijoitusten kesto jakautui seuraavasti:

alle 1 vuosi	31 %
1-3 v.	45 %
4-9 v.	16 %
10 vuotta tai yli	8 %

Sijoitukset kestävät siis pääsääntöisesti alle kolme vuotta. Kolmannes sijoituksista kesti alle vuoden ja neljännes neljä vuotta tai enemmän.

Seurantatutkimus (Bardy 2001) eräästä pikkulasten kodista vuonna 1991 poistuneista lapsista (N=57) osoittaa, että enemmistö lapsista (2/3) palasi alkuperäiskotiinsa vuonna 1991 päättyneen sijoituksen jälkeen, mutta kuuden vuoden kuluttua enemmistö (1/3) näistä lapsista oli jälleen lyhyt- tai pidempi aikaisesti alkuperäiskotinsa ulkopuolella. Tämä tutkimustulos kertoo hitaasta, mutta huomattavasta asteittaisesta valumasta sijaishuoltoon sekä asiakkuuden tosiasiallisesta pitkäaikaisuudesta. Koko maan sijoituksia koskevien tilastojen mukaan sijoitus 0-2-vuotiaana näyttää johtavan puolessa tapauksista pitkäaikaiseen asiakkuuteen (Heino 1999).

Koko 1990-luvun ajan on kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä kasvanut ja suuntana näyttäisi olevan, että yhä useammalle lapselle kasautuu useita sijoituksia elämänsä aikana ja sijoitukset ovat lyhytaikaisempia kuin ennen (Bardy & Salmi & Heino 2001). Toisaalta ongelmat tulevat esiin viiveellä ja kasautuen. Helsingin Sanomien sijaishuoltoa käsittelevässä artikkelissa kuvataan, kuinka tämän vuosikymmenen aikana sijaishuollon tarve on hoitovuorokausina mitattu-

na kasvanut Vantaalla kolmanneksen, Espoossa viidenneksen. Helsingissä kasvu on yhdeksän prosenttia. (Helsingin Sanomat 29.10.2005)

Tarja Pösön koulukoteja koskevassa tutkimuksessa (2004) nuorten kokemukset välittävät kuvaa lastensuojelun palvelujärjestelmästä, jossa nuori siirretään toistuvasti uusiin suhteisiin ja yhteisöihin. Joskus se tapahtuu lastensuojeluna, joskus lasten- ja nuorisopsykiatrisena hoitona, joskus huumehoitona. On varsin tavallista, että lapsella on jo useita sijoituksia takanaan esimerkiksi ennen koulukotiin tuloaan. Manu Kitinon (2005) tutkimuksessa koskien koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuutta ja kouluhistoriaa kävi ilmi, että yli puolet tutkimuksen piiriin kuuluneista lapsista (61,8%) on ennen sijoitusta koulukotiin sijoitettu ainakin kerran kodin ulkopuolelle joko avohuollon tukitoimena tai huostaanotettuna.

Lastensuojelussa ylisukupolvisuus tarkoittaa usein lastensuojelun tragedian ja kierteen siirtymistä sukupolvelta toiselle. Näitä vaurioita ei korjata lyhyessä ajassa, vaan usein tarvitaan pitkäaikaista tukea. Se mikä inhimillisessä vuorovaikutuksessa on mennyt rikki, täytyy myös korjata inhimillisessä vuorovaikutuksessa. (Kalland 2005.)

Sijaishuoltomuodot

lain määrittelyt Lastensuojelulain 22 § mukaan lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona tai laitoshuoltona taikka muulla tarkoituksenmukaisella tavalla. Alle 12-vuotiaan lapsen saa sijoittaa koulukotiin tai muuhun siihen rinnastettavaan yksityiseen lastensuojelulaitokseen vain yhdessä hänen vanhempansa, huoltajan tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on. Lapsi voidaan huostaanotettunakin sijoittaa väliaikaisesti myös vanhempiensa tai muiden huoltajiensa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi.

kehityssuunnat Sijaishuoltomuotojen kehityksessä on viime vuosina ollut nähtävissä muutamia päälinjoja:

1) Sijaishuoltoon on 90-luvulla vakiintunut uusi muoto: ammatillinen perhekoti. Tässä sijaishuoltomuodossa yhdistyvät sekä perhehoidon tarjoamat kodinomaisuus pysyvine aikuisineen että laitoshuollon työntekijöiden ammattiosaaminen. Ammatillisten perhekotien määrä on kasvanut vauhdilla – kun vuonna 1992 silloisen sosiaali- ja terveyshallituksen osoitteistoissa oli yhteensä 39 joko kunnallista tai yksityistä ammatillista perhekotia, niin vuonna 2004 ammatillisia perhekoteja oli jo 116.

2) Tämä kehityssuunta on tarkoittanut samalla yksityisten lastensuojelupalvelujen huomattavaa lisääntymistä. Tällä hetkellä yksityiset palveluntuottajat, yritykset ja järjestöt tuottavat neljäsosan kaikista sosiaalipalveluista henkilöstön määrällä mitattuna (Karjalainen & Sarvimäki 2005). Lastensuojelun sijaishuollon palveluista yksityiset palveluntuottajat tuottavat jo kaksi kolmasosaa² Sekä ammatillisen perhekotitoiminnan että toimeksiantosopimukseen perustuvan perhehoidon tuottavat käytännössä kokonaan yksityiset henkilöt tai yhteisöt. Vain

² 2004 lastensuojelun laitoshoidosta 27 % oli kuntien, 1,8 % kuntayhtymien, 3,3 % valtion ja 67,9 % yksityisten palveluntuottajien tuottamaa. (Sotka, Kuntien talous- ja toimintatilasto, Tilastokeskus)

muutamia perhekoteja on kunnan, kuntayhtymän tai valtion ylläpitäminä. Yksityisiä lastensuojelulaitoksia oli vuonna 2004 yhteensä 268, ammatillisia perhekoteja 116 ja toimeksiantosopimuksen tehneitä perhekoteja (sijaisperheitä) 3482. (Yksityiset sosiaalipalvelut 2004; Tilastotiedote 15/2005; Sotka, Kuntien talous- ja toimintatilasto, Tilastokeskus) Yksityisen palvelutuotannon lisääntyminen luo uusia osaamistarpeita lastensuojelun sosiaalityöntekijöille, mutta myös uusia mahdollisuuksia palvelujen järjestämiseen (Karjalainen & Sarvimäki 2005).

3) Sijaisperheet ja sitä myötä sijoitukset niihin ovat suhteellisesti tarkasteltuna selvästi vähentyneet, joten laitoshuollon prosentuaalinen osuus kaikista sijoituksista on kasvanut nopeasti. Vuonna 1995 sijoitukset jakautuivat varsin tasaisesti – perhehoitoon oli sijoitettuna 5318 lasta ja laitoshuoltoon 5379 lasta. Seuraavan kymmenen vuoden aikana tapahtunut asiakasmäärien kasvu näyttää kasvattaneen pääasiassa vain laitoshuoltoa: vuonna 2004 perhehoitoon oli sijoitettuna 5553 ja laitoshuoltoon 9151 lasta. Molempiin laitoslukuihin tosin sisältyy myös sijoituksia ammatillisiin perhekoteihin³, joten luvut eivät suoraan kerro siitä, kuinka moni sijoitettu lapsi elää perheessä. Nuorten kasvanut osuus uusista sijoituksista vaikuttanee osaltaan siihen, että sijoitukset sijaisperheisiin ovat vähentyneet.

käsitteet

Edellä kuvaillut kehityskulut ovat asettaneet uusia haasteita sijaishuoltomuodoista käytettäville käsitteille. Nykyisen lastensuojelulain mukaan lastensuojelulaitoksia, joissa voidaan järjestää lapsen sijaishuoltoa ja laitoshuoltoa tukitoimena, ovat lastenkodit, nuorisokodit ja koulukodit sekä muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Uusia yksiköitä perustettaessa nimen antaminen on tällä hetkellä yksikölle enemmänkin valintakysymys, sillä lainvoimaista valtakunnallista käsitelmäärittelyä nimen ja sisällön suhteesta ei ole.

Vuonna 2001 STM:n asettama yksityisten lastensuojelupalvelujen lupa- ja valvontakäytäntöjen ohjaustarvetta selvittänyt työryhmä esitti lastensuojeluyksiköille uusia, kunkin yksikön toiminnan luonnetta nykyistä paremmin kuvaavia nimikkeitä sillä perusteella, ettei yksikön nimi saa antaa virheellistä kuvaa toiminnan sisällöstä:

- Termit **sijaisperhe ja sijaiskoti** tulisi ottaa uudelleen käyttöön toimeksiantosuhteista perhehoitoa antavaan perheeseen
- **Perhekoti**-nimike varattaisiin niin sanottua ammatillista perhehoitoa toteuttaville yksiköille. Nimikettä voisi käyttää vain sellainen toimintayksikkö, jossa tosiasiallisesti yksiköstä vastuussa olevat aikuiset asuvat yhdessä asiakkaidensa kanssa.
- Lastensuojelulaitokset voisivat olla nimeltään **lastenkoteja, nuorisokoteja, koulukoteja** tai perhekoti-yhteisöjä.
- **Perhekoti-yhteisö** kuvaisi kahden tai useamman perhekodin yhteisöä, jolla on yhteinen vastuuhenkilö ja yhteinen taustayhteisön tuki. Myös perhekoti-yhteisöt luokiteltaisiin lastensuojelulaitokseksi, mutta sen henkilöstömäärissä voitaisiin ottaa huomioon toiminnan erityisluonne. Tyypiesimerkki tämän luonteisesta toiminnasta ovat nykyiset SOS-lapsikylät.
- **Perheryhmäkoti**-nimitys jäisi sellaisten toimintayksiköiden käyttöön, joissa turvataan hoito ja huolenpito yksin maahan tulleille alaikäisille, joille on myönnetty turvapaikka tai oleskelulupa.

³ Kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista vuonna 2004 oli perhehoidossa 5553, perhekodissa 2331, lastensuojelulaitoksissa 4442 ja muualla 2378 (StakesTieto/lastensuojelu).

- **Perhetukiyksikkö** viittaisi ensikoteihin ja turvakoteihin sekä muihin sellaisiin lastensuojeluyksiköihin, joihin on lasten lisäksi sijoitettu heidän muita perheenjäseniään tuen tarjoamiseksi koko perheelle.
(STM työryhmämuistioita 2001:29)

Esitys on nykyisinkin käyttökelpoinen kahdella tarkennuksella:

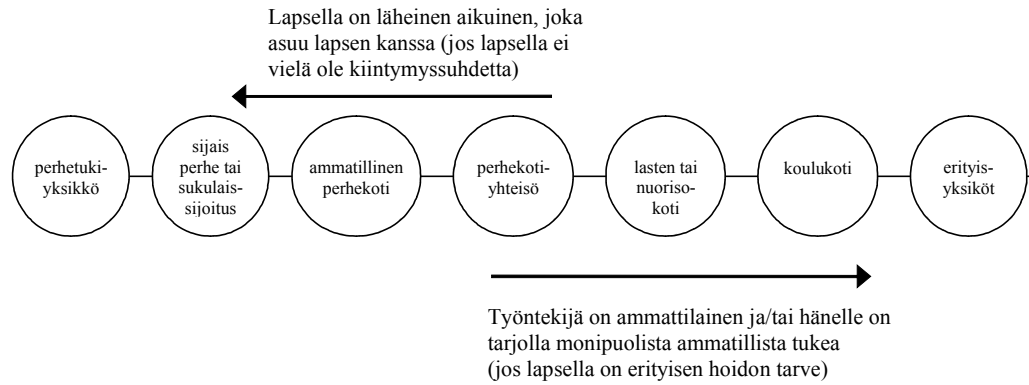
- 1) Perhekotiyhteisön määrittelyssä tulisi huomioida myös perhekotien alueellinen yhtenäisyys, joka mahdollistaa palvelurakenteessa mm. sellaisen taustayhteisön tuen, jonka toteuttaminen alueellisesti hajanaisen perhekotiyhteisön rakenteena olisi mahdotonta.
- 2) Perheryhmäkoti-nimitys ei ole linjassa sisällön kuvausten periaatteiden kanssa. Perhe-sana on varattu käsitteistössä viittaamaan siihen, että kasvatus- ja hoitovastuussa olevat aikuiset asuvat yhdessä lapsen kanssa. Perheryhmäkoti-nimitys ei myöskään kuvaa toiminnan sisältöä riittävästi. Nimityksen voisi johtaa esimerkiksi termistä *kotouttaminen*, joka on vakiintunut käyttöön maahanmuuttajille suunnattujen palvelujen yhteydessä.

Tällä hetkellä joillain paikkakunnilla käytetään myös käsitettä *ammattillinen sijaisperhe*, kun kyseessä on toimeksiantosuhteinen perhe, jossa vanhemmat (tai ainakin toinen) saavat elantonsa perhehoidosta. Heillä on koulutus alalle tai ainakin erityisvalmiuksia kohdata erityistä hoitoa vaativia lapsia. On olemassa myös *pienryhmäkoteja*. Kumpaakaan näistä käsitteistä ei erillisenä tarvita, jos noudatetaan em. ehdotusta, joka perustuu siihen, että käsite vastaa kahteen toiminnan sisällön kannalta keskeiseen kysymykseen: asuvatko aikuiset lasten kanssa ja ovatko aikuiset ammattilaisia. Silloin ammatilliset sijaisperheet ovat yllä ehdotetun määrittelyn mukaisesti perhekoteja ja pienryhmäkodit lastensuojelulaitoksia.

Pohdintoja on herättänyt myös kysymys, milloin perhekodissa tai perhekotiyhteisössä vastuussa olevien aikuisten katsotaan asuvan lasten kanssa – vaikuttaako tulkintaan se, että työsuhteisilla vanhemmilla on erilliset lomat ja vapaapäivät? Tämäkin pohdinta palautuu toiseen edellisessä kappaleessa mainituista peruskysymyksistä: onko se paikka, missä sijoitetut lapset asuvat, myös vastuussa olevien aikuisten koti. Jos on, lomat ja vapaapäivät eivät vaikuta tulkintaan.

sijais-
huoltomuodon
valinta

Kun mietitään, mihin lapsi sijoitetaan, on keskeistä pohtia, mitä hän tarvitsee sijaishuollolta. Varhaista vuorovaikutusta ja kiintymyssuhdetta koskevan tutkimustiedon lisääntyminen on selvästi kartuttanut myös lapselle turvallisen kiintymyssuhteen merkitystä tähdentäviä painotuksia työn sisällöllisissä kysymyksissä (mm. Rautio 2005, Hughes 2006). Sijaishuoltomuotoa valitessa onkin kysyttävä, onko lapsella jo olemassa merkittävä kiintymyssuhde, vai tarvitseeko lapsi sijaishuollolta pysyvän ja korjaavan ihmissuhteen? Vai onko lapsen elämässä jo olemassa hänelle läheisiä ja tärkeitä ihmisiä, jolloin hänen auttamisensa painottuu erityistä ammattitaitoa vaativiin toimiin? Vai tarvitseeko lapsi sijoituspaikan, joka pystyy vastaamaan näihin molempiin tarpeisiin? Toimintamuotoja tulee tarkastella siitä lähtökohdasta, mitä ne tarjoavat lapselle ja miten ne tukevat lasta hoitavia aikuisia tehtävässään.

sukulais-sijoitukset

Sukulaissijoitukset ovat haaste suomalaiselle sosiaalityölle. Suhtautuminen lasten sukulaissijoituksiin on ollut menneinä vuosina vältetty keskustelun aihe useista syistä. Sukulaissijoitus voi olla myyttinen ja eri syistä vaiettu teemana. Siinä voi tunnistaa vahvoja asenteita ja ennakkokäsityksiä. Yhtäältä perhe ja suku nähdään parhaana ja luonnollisena lapsen turvana ja kasvualustana. Toisaalta suku on pahin, sanotaan. On tilanteita, joissa sosiaalityö nojaa suvun voimaan ja resursseihin, ja on tilanteita, joissa lapsen yhteys sukulaisiin pyritään minimoimaan taikka kokonaan katkaisemaan. Sosiaalityötä kiitetään siitä, että sukulaiset huomioidaan ja kutsutaan mukaan lapsen asiaan (esim. läheisneuvonpidossa) ja sosiaalityötä moititaan siitä, että lastensuojelun ammatillinen käytäntö ja toimintajärjestelmä ruokkivat suvun sivuuttamista. Asian ytimessä risteävät monet jännitteet silloin kun huoltaja päättää antaa lapsensa sukulaisensa kasvatettavaksi, mutta myös silloin, kun tällaiseen ratkaisuun päädytään lastensuojelun sosiaalityön tukena, suositmana taikka päätöksellä. Sosiaalityöntekijä joutuu tärkeän kysymyksen eteen: missä määrin tässä tilanteessa tulevat sovellettavaksi perhehoidon säädökset ja kunnassa omaksuttu käytäntö perhekodin hyväksymisen, valmennuksen, koulutuksen, tuen, palkkioiden ja korvausten osalta. Vaikka vastaus olisi periaatteessa selvä ja yksinkertainen, käytännössä se ei näytä sitä olevan. (Heino 2001.)

Lasten sijoittaminen sukulaisperheisiin on vaihdellut eri vuosikymmeninä Suomessa eikä sukulaissijoitus ole virallisena käsitteenä lainsäädännössä. Tällä hetkellä Suomessa lasten tai nuorten sukulaissijoituksia tehdään vähän: perhehoitosijoituksista 15-20 % on sukulaissijoituksia ja kaikista lasten sijoituksista kodin ulkopuolelle sukulaiskotisijoituksia on vain 7 %. Vaikka sukulaissijoitukset ovat osoittautuneet jännitteiseksi ja tunteita herättäväksi asiaksi sosiaalityön kentällä, niin suhtautuminen sukulaissijoituksiin on muuttunut viime vuosina myönteisemmäksi. Pesäpuu ry on kehittänyt sukulaissijoituksiin liittyvää toimintaa vuosina 2002-2003. Lähtökohtana on ollut kiinnittää huomiota sukulaissijaisvanhempien erityistarpeisiin ja samalla nostaa heidät lastensuojelun perhehoidon näkyväksi resurssiksi ja voimavaraksi. Projektin tuloksena syntyi lastensuojelun sosiaalityöntekijöille työkirja, joka sisältää sukulaissijaisvanhemmuuteen liittyvää tietoutta ja sukulaissijaisvanhempien kanssa tarkoitettua työskentelymallin sekä opaskirjan sukulaissijaisvanhemmille. Sukulaissijaisperheille kohdennettu työskentelymalli perustuu PRIDE - ohjelmaan ja niihin käytännön kokemuksiin, joita on saatu mm. vertaisryhmistä, sosiaalityöntekijöiltä ja sukulaissijaisvanhemmilta. (www.pesapuu.fi.)

vaikeahoitaiset lapset ja nuoret

Yksityisten palvelujen valvontaa pohtineen työryhmän raportissa (STM työryhmämuistioita 2001:29) todetaan, että vaativan, koulukotityyppisen toiminnan tarve ylittää selvästi sen tarjonnan. Tällaiselle toiminnalle on tyypillistä, että sen asiakkaisiin joudutaan ajoittain moninkin tavoin soveltamaan lastensuojelulaissa säädettyjä pakotteita ja rajoituksia. Työryhmän käsityksen mukaan valtion tulisi nykyistä laajemmin ottaa vastuu kaikkein vaativinta huolenpitoa tarvitseville lapsille tuotettavista sijaishuollon palveluista.

Koulukodeilla on pitkäaikainen asema viimesijaisena kaikkein vaikeahoitoisimpien lasten ja nuorten instituutiona. Suomessa toimivissa kahdeksassa koulukodissa⁴ oli Stakesin tilastojen mukaan vuonna 2004 sijoitettuna 310 lasta ja nuorta eli vähän yli 2 % kaikista 14 704:stä kodin ulkopuolelle sijoitetusta lapsesta. (StakesTieto/lastensuojelu). Koulukotien palvelurakenteeseen istutetut erityisen huolenpidon yksiköt viittaavat erityisen huolenpidon tarpeeseen vaikeahoitoisten, jopa vaarallisten nuorten hoidon kohdalla. Koulukotien paikka oikeusjärjestelmien osana on kadottanut sitä merkitystä, joka sillä oli reilu sata vuotta sitten. Päihde- ja kouluongelmien keskeisyys psykiatristen ongelmien rinnalla kuvaa koulukodin nykyistä ongelmamaastoa (Pösö & Jahnukainen & Kekoni 2004; Pösö 2004.)

Manu Kitinoja (2005) erittelee väitöskirjatutkimuksessaan koulukotien sisällöllisen

toiminnan kehittämisen painopistealueita mm. seuraavasti:

1. päihde-, lääke ja/tai huumeongelmaisten lasten hoito-ohjelmien ja hoitokäytäntö kehittämistyön jatkaminen
2. mielenterveyden häiriöistä kärsivien lasten entistä tehokkaampi auttaminen yhdessä lapsi- ja nuorisopsykiatrian kanssa
3. eri etnisten vähemmistöjen kasvatusta-, hoito- ja opetusmenetelmien kehittäminen
4. erittäin väkivaltaisten, karkaamisherkkien, vaikeista huume/päihdeongelmista kärsivien tavallista resursoidumpaa hoitoa tarvitsevien lasten ja nuorten hoidon järjestäminen vrt. erityisen huolenpidon yksiköt
5. jälkihuollon kehittäminen

Nämä painopistealueet kuvaavat hyvin niitä asiakasryhmiä, joiden hoitoon ja kuntoutukseen tarvitaan erityisosaamista. Ryhmään kuuluvat myös eri tavoin vammaiset lapset ja nuoret – mm. FAS-lapset – ja hyväksikäytetyt lapset ja nuoret.

Jo vuonna 2000 Pakkanen ja Heino ehdottivat valtion koulukoteja koskevassa selvityksessään, että koulukodit voisivat kehittyä valtakunnallisiksi ja seudullisiksi kehittämiskeskuksiksi, sillä niillä on erikoisasiantuntemusta psykososiaalisesti oirehtivien nuorten hoidossa. Tämän kaltainen kehitys onkin lähtenyt liikkeelle jo nykyisin resurssein paitsi koulukodeissa myös erillisinä monen toimijan yhteistyöhankkeina⁵ sekä yksityisinä palveluina⁶. Voidaan puhua erityisyksiköi-

⁴ Stakesin alaisuudessa toimivia valtion koulukoteja on kuusi: Harvialan koulukoti Janakkalassa, Sippolan koulukoti Anjalankoskella. Kasvun Yhteisöt Mikkelissä, Vuorelan koulukoti Nummelassa, Limingan kuntoutuskeskus Limingassa ja Lagmansgården Pedersöressä. Näiden lisäksi Suomessa on kaksi yksityistä koulukotia, Pohjolakoti Muhoksella ja Lausteen perhekuntoutuskeskus Turussa.

⁵ Mm. valtionavustushankkeet tähtäävät tähän. Ks. tarkemmin www.sosiaaliportti.fi/fi-fi/lastensuojelu

⁶ mm. Etappi-ryhmä ry:n lastensuojelun kehittämiskeskus Seinäjoella

den roolinmuutoksesta, johon kytkeytyy niiden tiivis ja innovatiivinen yhteistyö sosiaalialan osaamiskeskusten ja kuntien kanssa. Seudullisen kehittämisen jatkuminen ja vakiinnuttaminen edellyttää kuitenkin resurssien lisäämistä nykyisestään.

erityinen huolenpito

Suomessa, toisin kuin monissa muissa maissa, ei ole ollut mahdollisuutta niin sanottuun suljettuun hoitoon, vaikka selvästi tarvetta nykyistä tukevimpiin hoitomuotoihin on ollut jo pitkään. Lastensuojelun laitoshuoltoon onkin ryhdytty kehittämään työmalleja turvaamaan lapsen kokonaisvaltainen huolenpito tilanteissa, joissa lapsi välittömästi huolenpidon tai hoidon tarpeesta huolimatta vastustaa sijoitusta. Esimerkiksi Ruotsissa on jo pitkään laitoshoidon puitteissa toteutettu ns. suljettua osastohoitoa ja siitä on ollut hyviä kokemuksia. (Hujala 2005.)

Toteuttamisen tavat kaipaavat Suomessa räätälöintiä ja kehittämistä. Viime vuosina sijaishuoltopalvelut ovat profiloineet osaamistaan erikoistumalla ja kehittämällä erityisiä valmiuksia mm. päihdehoitoon ja alueelliseen yhteistyön kehittämiseen lasten - ja nuorten psykiatrisen hoidon kanssa jne. (ks. esimerkiksi Kitiñoja 2005). Erikoistumisen myötä mm. koulukoteihin on syntynyt erityisen huolenpidon yksiköitä, joita voidaan kutsua lähihoitoyksiköiksi (vieri- ja lähihoito). Tarkoitus on, että nuori viettää maksimissaan kolme kuukautta (yhellä päättöksellä) lähihoitoyksikön suljetussa tilassa tarkan valvonnan alaisena ja rajoitetussa seurassa. Henkilökuntaa on tavallista osastoa enemmän, nuoria vähemmän. Työntekijöiden kokemukset lähihoitoyksiköistä olivat Tarja Pösön tutkimuksen mukaan myönteisiä ja kysyntää tuntui olevan paljon. Ne nuoret, joita Pösö tutkimuksessaan lähihoidossa haastatteli kertoivat kuinka tärkeää heille on olla paikallaan, rauhoittua ja olla turvassa. (Pösö 2004.)

Eräs malli on "suljetun" erityishoidon ja avoimen osastohoidon välimuoto, jossa jatketaan erityisen tukevaa yhteisöllistä hoitoa koko sijoituksen ajan. Mallissa ryhmä on pieni, mutta avoimuus suurempi kuin erityisen huolenpidon yksikössä. Tämän tyyppiseen pienryhmähoitoon on kokemusten mukaan tarvetta yhä useammalla nuorella. Eräs koulukoti kuvaa tarvetta siten, että heillä on parhaillaan 4-5 nuorta, joiden kuntoutuminen nopeutuisi todennäköisesti ratkaisevasti, mikäli nuoret voisivat asua pienemmässä, esimerkiksi neljän oppilaan hoitoryhmässä.

Toisessa mallissa on keskeistä, että erityisen huolenpidon vaiheesta vastaavat samat ihmiset, jotka hoitavat lasta myös tämän vaiheen jälkeen. Erityisen huolenpidon vaihetta kutsutaankin vierihoidoksi ja se toteutetaan oppilaan oman osaston yhteydessä erityisjärjestelyin. Yksi vierihoidon tavoite on parempi luottamussuhde aikuisiin ja vuorovaikutussuhteiden avautuminen, jota voidaan hyödyntää parhaiten, kun hoito jatkuu samojen ihmisten parissa.

Perusosaamisen lisäksi vaikeahoitoisen nuoren hoidossa on oltava riittävästi tarjolla vuorovaikutteista ja perhekeskeistä työskentelyotetta. Yhteistyöverkosto on tärkeää kartoittaa ennen sijoitusta, hoidon aikana sekä jatkohoitoa silmällä pitäen, jotta tehostettu hoito ja jatkohoito voidaan nivoa yhdenmukaiseksi hoitosuunnitelmaksi.

Erityisen huolenpidon yksikköön sijoitettavien lasten rajattomuus ilmenee vaihtelevasti: karkailua ja "kadoksissa oloa", päihteiden käyttöä, ahdistuneisuutta, itsetuhoisuutta, väkivaltaisuutta ja rikostelua. Kokoavasti voisi sanoa, että yksik-

köön tulevien lasten ja nuorten sijoitusperusteet näyttävät säilyneen samoina – kuten omaa tai muiden terveyttä tai turvallisuutta vakavasti vaarantava käytös – mutta taustalla olevat syyt ovat muuttuneet ja muutos on johtanut kohti vaikeampia psykiatrisia ongelmia. Erityisen huolenpidon osastohoidon tarve on monelta osin koskenut yleensä nuoria, joiden kohdalla useamman kuin yhden oireen osalta myös nuorisopsykiatrisen hoidon kriteerit olisivat täyttyneet. Viime vuosina on ollut myös havaittavissa, että psykiatrisen hoidon jälkeen nuori ohjautuu entistä useammin erityisen huolenpidon yksikköön. Tämä ilmiö on puolestaan näkynyt mm. koulukotien arjessa siten, että mielenterveysongelmista ja -häiriöistä sekä vaikeista käytösongelmista kärsivien lasten määrä on lisääntynyt ja ensisijaisesti päihdeongelmaisten lasten ja nuorten määrä on vastaavasti vähentynyt. Nykyinen tilanne tulee jatkumaan todennäköisesti vielä pitkään, mutta myös päihdeongelmaisten nuorten hoidon tarve saattaa lisääntyä. Tulevaisuudessa on tarpeellista panostaa erityisen huolenpidon yksiköiden valmiuksiin ottaa vastaan myös maahanmuuttajataustaisia lapsia ja nuoria. Psykiatrisen hoidon kanssa on käyty eräänlaista rajankäyntiä, mutta käytäntö on osoittanut, että vahvistikin psyykkisesti oireileville nuorille sijoittaminen erityisen huolenpidon yksikköön on usein osoittautunut hyväksi ratkaisuksi.

Erityisen vaikeahoitoisia lapsia ja nuoria varten perustettiin vuonna 2003 Tampereen yliopistollisen sairaalan alaisuuteen psykiatrinen tutkimus- ja hoitoyksikkö EVA. Yksikkö vastaanottaa vakavista mielenterveyden häiriöistä kärsiviä lapsia, joiden hoitoa ei voida muualla järjestää, kuten itsemurhavaarassa olevia, poikkeavan impulsiivisesti käyttäytyviä, vaikeasti käytöshäiriöisiä ja päihderiippuvuusongelmaisia nuoria. Vastaavanlainen yksikkö on perustettu myös Niu-vanniemen sairaalaan. (Taskinen 2005.)

Nykytilanteessa joudutaan liian usein toteamaan, että palvelua ei mahdollista saada juuri tällä hetkellä, vaikka tarve on paikkaa kysyttäessä akuutti. Erityisen huolenpidon palveluita tarvitaan lisää, mutta ei kuitenkaan siten, että se kuuluu jokaisen lastensuojelulaitoksen osaamisalueeseen. Palvelujen lisääminen tulisi tapahtua harkiten ja niin, että se on sidoksissa kuntien seudullisten lastensuojelupalveluiden kehittämiseen. Erityistä huolenpitoa koskevan päätöksen tulisi lisäksi aina perustua moniammatilliseen arviointiin, joka pitää sisällään kasvatuksellisen, hoidollisen ja lääketieteellisen tilannearvion.

Jatkossa on entistä tarkemmin määriteltävä, mitkä hoidontarpeet kuuluvat erityisen huolenpidon yksikön kohdattavaksi, sillä psykiatrisen osaamisen kehittäminen ja yhteistyön kehittäminen psykiatrisen hoidon kanssa on erityisen huolenpidon lähivuosien keskeinen haaste. Psykiatrista hoitoa tarvitsevien lasten määrän lisääntyminen asettaa uudenlaisia osaamishaasteita, jossa tarvitaan lisää erityiskoulutusta.

Erityisen huolenpidon vaikuttavuutta ei ole tutkittu riittävästi. Tulevaisuudessa on tärkeää käydä keskustelua ja tutkia, mihin kasvatusta ja hoitofilosofiaan yksiköiden toiminta perustuu, minkälaisin menetelmin ja käytännöin sitä toteutetaan ja mikä on hoidon vaikuttavuus. Samoin on hyvä tarkastella, miten vaikuttavuutta mitataan ja mihin voidaan mm. lyhyen hoitovaiheen aikana vaikuttaa. Voisi olla myös tarpeen tarkemmin profiloida, mitkä tyyppiset lapset ja nuoret ovat erityisen huolenpidon tarpeessa. Lisäksi erityisen huolenpidon jatkokehityksen

pohjaksi tarvitaan selvityksiä, jotka koskevat palveluverkon saumakohtia ja eri toimijoiden rooleja sekä vastuita ovat tulevaisuudessa tarpeen.

Sijaishuoltopalvelujen laatu

Käsitteiden määrittelyn yhteydessä tarkasteltiin sijaishuoltomuotojen toiminnan sisältöä. Paljon laajempaa tarkastelua tarvitaan, kun arvioidaan sijaishuoltopalvelujen laatua.

nykypäivän
haasteet

Valtakunnallisella tasolla on tällä hetkellä tunnistettavissa muutamia kehityssuuntia, jotka erityisesti edellyttävät lastensuojelun tarkastelua laadun näkökulmasta.

1) Kuten edellä on jo käynyt ilmi, sijaishuollon ja jälkihuollon palvelujen saatavuudessa on ongelmia eri puolilla Suomea – jossain on kysyntää enemmän kuin tarjontaa, toisaalla tarjolla olevat palvelut eivät vastaa uusien asiakkaiden tarpeisiin. Kaikkien sijaishuoltomuotojen kohdalla (vastaanottoyksiköistä erityiseen huolenpitoon) on esiintynyt saatavuusongelmia ainakin yksittäisillä alueilla.

2) Kunnat ostavat yhä suuremman osan sijaishuollon palveluista muilta palveluntuottajilta: toisilta kunnilta, kuntayhtymiltä, järjestöiltä, yrityksiltä tai valtiolta. 2000-luvun alusta kunnat ovat alkaneet kilpailuttaa ostopalveluja; verrata tarjolla olevien palvelujen hintaa ja laatua määrittelemiensä kriteereiden perusteella. Vertailun kohdistamiseksi lapsen kannalta olennaisiin asioihin tarvitaan valtakunnallista hoidon kokonaislaadun arvioinnin järjestelmää.

3) Kolmantena haasteena on laatuvaatimusten laajentaminen koskemaan kaikkia lastensuojelun sijaishuollon palveluja tarjoavia yksiköitä. Yksityisten palvelujen lupa- ja valvontamenettely on saamassa ajanmukaisiksi päivitetty lakisääteiset raamit – lapsen kannalta on kuitenkin merkityksentä kuka palvelun tuottaa, laadun varmistuksen pitäisi olla sama kaikkialla.

4) Lopuksi tarvitaan yksi yhteinen laatukriteeristö, joka kattaa lapsen koko polun asiakkuuden alusta loppuun. Tällä hetkellä vain sijaishuoltoon ja jälkihuoltoon on valtakunnalliset laatukriteerit.

laadun
perustekijät

Laadukkaan toiminnan perusajatuksena on tuottaa toimivan työyhteisön ja sovitun työtavan avulla asetettujen tavoitteiden mukaisia tuloksia, joihin asiakkaat ovat tyytyväisiä. Laadun kehittämisessä tutkitaan ja arvioidaan säännöllisesti työyhteisön

rakenteita (sijainti, tilat, henkilökunta, ryhmäkokoo, johtaminen, työnohjaus, dokumentointi, jne.),

työprosessia (esim. huostaanotto, sijoitus, kasvatus ja hoito, jälkihuolto) ja tuloksia (lapsen tarpeisiin vastaaminen, hoitosuunnitelman tavoitteiden saavuttaminen)

eri näkökulmista.

Se, mitä pidetään hyvänä laatuna, riippuu luonnollisesti arvioitavasta toiminta-alueesta. On kuitenkin joitain piirteitä, joita voidaan pitää ominaisena laadukkaalle palvelutoiminnalle, riippumatta alasta:

1. Asiakslähtöisyys

Toiminnan lähtökohtana on asiakkaan tarpeisiin vastaaminen, ja asiakastyytyväisyys on olennainen osa tulosten arvioinnissa. Toiminta etenee jatkuvassa vuo-

rovaikutuksessa asiakkaan kanssa, ja on kaikissa vaiheissaan läpinäkyvä ja avointa.

2. Kirjattu toiminta-ajatus

Palveluita tuottavassa yksikössä on yhdessä määritelty toiminnan arvot ja tavoitteet (vastattu kysymykseen Miksi tehdään?). Sen lisäksi on yhdessä määritelty perustehtävä ja jokaisen työntekijän oman työnkuvan liittyminen siihen (vastattu kysymykseen Mitä tehdään?).

3. Kuvatut prosessit

Palveluita tuottavassa yksikössä on kuvattu työhön eli perustehtävän toteuttamiseen kuuluvat eri vaiheet ja niiden sisältö. Lisäksi yhdessä on sovittu toimintatavat, esimerkiksi käytettävät työmenetelmät ja prosessien dokumentointi. (vastattu kysymykseen, Miten tehdään?)

4. Prosesseja tukevat rakenteet

Yksikön toimintaympäristö eli toiminnan rakenteet järjestetään sellaisiksi, että ne parhaalla mahdollisella tavalla tukevat perustehtävän toteuttamista. Näihin kuuluvat sekä konkreettinen toimintaympäristö, kuten sijainti ja tilat, että toiminnan resurssit: mm. johtamistapa, henkilöstön määrä, koulutus ja työhönohjaus, työvuorolistat, taloudelliset resurssit ja yhteistyö muiden toimijoiden kanssa.

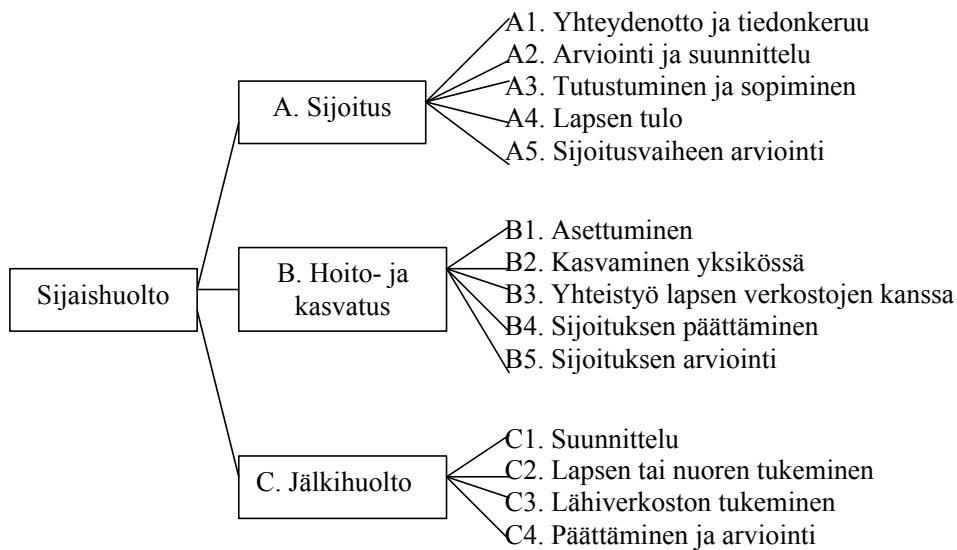
5. Jatkuva arviointi

Laatua pidetään yllä arvioimalla toimintaa säännöllisesti itse ja keräämällä asiakkailta sekä yhteistyökumppaneilta palautetta. Arviointia tehdään usealla tasolla:

- Yksikössä tarkastellaan arvojen ja toimintaperiaatteiden ajantasaisuutta sekä niiden toteutumista yhtäältä työyhteisön ja toisaalta yksittäisten työntekijöiden toiminnassa (Teemmekö oikeita asioita?),
- Arvioidaan onko toimittu suunnitellun prosessin mukaisesti vai pitääkö sitä muuttaa (Teemmekö oikeat asiat oikein?) ja
- Selvitetään, miten tavoitteet on saavutettu yksittäisen asiakkaan kannalta ja yhteenvetona esimerkiksi vuoden aikana palveltujen asiakkaiden kannalta (Saammeko aikaan sitä, mitä haluamme?).
- Arvioinnit ja palautteet dokumentoidaan ja niiden analysoinnin perusteella päätetään yksikön työskentelyn kehittämisestä.

sijaishuollon laatukriteerit

Lastensuojelun Keskusliiton Laituri-projekti (2001-2004) tuotti kriteereitä sijaishuollon ja jälkihuollon sisällön laatuun, eli suorimmin em. laadun piirteistä kohtaan kolme, mutta myös kohtiin yksi ja viisi. Yleisesti hyväksytyä sijaishuollon laadun arviointijärjestelmää katsottiin tarvittavan riittävän hyvän hoidon varmistamiseksi jokaiselle lapselle. Projektissa haluttiin luoda asiantunteva ja tunnettu, kaikkien ulottuvilla oleva laadun arviointi- ja kehitystyökalu, jonka avulla yksiköt itse voivat kartoittaa ja kehittää oman toimintansa laatua ja kuvata palvelun käyttäjille laadun varmistusmenetelmiään. Lisäksi arviointikriteeristöä tarvitaan erityisesti kunnissa sijoituspäätöstä tehdessä sekä sijoitusten jatkuvassa seurannassa, mutta myös läänitasolla toimintalupien myöntämisessä. Kriteeristöön avulla sijaishuoltoyksiköiden laadun arviointi voidaan kohdistaa rakenteellisten seikkojen lisäksi selkeästi myös hoitoprosessin sisältöön. Projektin tuloksena syntyivät valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit, joiden pohjalta sijaishuolto hahmottuu seuraavasti:

rakenteen laatu

Kuten jo edellä on mainittu, valtakunnalliset sijaishuollon laatuvaatimukset keskittyvät sijaishuollon ja jälkihuollon sisällölliseen laadun arviointiin. Ne on siis rakennettu kattamaan vain yhtä kokonaislaadun osa-aluetta. Samanaikaisesti kun Laiturihankkeessa tehtiin em. kriteeristöä, valmisteltiin STM:ssä ehdotuksia sijaishuollon rakenteellisten laatuvaatimusten osalta. Näitä sisällöllisiä ja rakenteellisiä laatuvaatimuksia rakennettiin yhteistyössä ja rinnakkain. Sisältöä tukevien rakenteiden laatuvaatimukset pohti vuonna 2001 STM:n asettama yksityisten lastensuojelupalvelujen lupa- ja valvontakäytäntöjen ohjaustarvetta selvittänyt työryhmä, joka esitti asetettavaksi useita kriteereitä rakennetta koskeviksi arviointiperusteiksi:

- Toimitilojen tulee tarjota asukkaille mahdollisuus sekä yhteiseen tekemiseen että yksityisyyteen. Jokaisella lapsella tulee olla oma huone, jollei se toiminnan luonne huomioon ottaen ole selvästi epätarkoituksenmukaista
- Laitoshuollossa lapsiryhmän enimmäiskokoon tulisi sätää kuusi lasta lapsiryhmää kohti. Heistä vastaavan hoito- ja kasvatushenkilöstön vähimmäismäärä tulisi olla seitsemän kokopäiväistä, välittömässä hoito- ja kasvatus-tehtävässä työskentelevää, silloin kun kyse on vuorotyölistojen mukaan työskentelevästä henkilökunnasta. Käytännössä tämä määrä on minimi, jolla toiminta voidaan turvata, kun otetaan huomioon henkilökunnan vuosilomat, viikkovapaat, sairauslomat ja muut poissaolot.
- Jos osa hoito- ja kasvatushenkilöstöstä asuu tosiasiallisesti lasten kanssa samassa yksikössä ja kyse on muusta kuin toimeksiantosuhteisesta perhehoidosta, tulisi hoito ja kasvatushenkilöstöä olla vähintään yksi kahta hoidettavaa lasta tai nuorta kohden.
- Em. lukumäärissä tulee ottaa huomioon kaikki omat alaikäiset lapset. Nykyisin perhehoidossa hoidettavien määrään lasketaan perheen omista lapsista vain alle kouluikäiset lapset.
- Vastuuhenkilöltä edellytetään vähintään alan opistotasoinen tai ammattikorkeakoulututkinto sekä vähintään kolmen vuoden työkokemus. Tästä voitaisiin poiketa vain lääninhallituksen hyväksymistä erityisistä syistä. Vastuuhenkilön yläikärajaksi olisi 65 vuotta. Vastuuhenkilö, kuin myös hänen pitkäaikaisen poissaolon sijaisensa, tulisi hyväksyttäväksi lääninhallituksella.

- Työnantaja on velvoitettava työohjauksen järjestämiseen on säännöksellä.
- Ennen toiminnan aloittamista lääninhallituksilla tulisi olla mahdollisuudet ja keinot selvittää toimilupaa hakevan yrityksen tai yhteisön taloudelliset edellytykset.

Keskeisenä työryhmä piti sitä, että yhdessä toimintayksikössä hoidettavien lasten enimmäismäärä pienennetään kahdeksasta kuuteen. Heidän hoidostaan ja kasvatuksesta vastaavan henkilöstön vähimmäismäärä ehdotettiin lisättäväksi viidestä seitsemään. Yksityisen toimintayksikön palvelujen vastuuhenkilöltä ehdotettiin edellytettävän nykyistä suurempaa pätevyyttä sekä sitä, että hän työskentelee tosiasiallisesti toimintayksikössä. Lisäksi ehdotettiin, että henkilöstön ja palvelujen vastuuhenkilön luotettavuus sekä toimintayksikön taloudelliset toimintaedellytykset tarkistettaisiin ennen kuin lupa myönnetään. Työryhmä ehdottaa, että Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö julkaisee lastensuojelupalvelujen lupamenettelyyn ja valvontaan liittyvät ohjeet, suositukset ja mallilomakkeet erillisessä oppaassa. (STM työryhmämuistioita 2001:29)

vaikuttavuus

Tarja Pösö (2005) muistuttaa, että sijaishuoltoa tulee tarkastella muunakin kuin lainsäädännön määrittelemänä toimintana. Sijaishuoltoahan ovat niin sijoitettujen lasten arjen ja kasvun ympäristö kuin koti tai lukuisten kotien/asuinpaikkojen sarja lastensuojeluasiakkuuden aikana, useat vanhemmuus- ja kasvatussuhteet ja arjen järjestelyt, ammatillinen työ, julkisen järjestelmän vastuu ja yksityinen yrittäjäyys. Eli sijaishuolto on yhteiskunnallisena ja yksilöllisenä käytäntönä varsin monisisältöinen. Lastensuojelun tutkimusperinne on painottunut joko lastensuojelun (avohuollon ja huostaanoton) työkäytäntöihin sekä päätöksentekoon liittyviin teemoihin ja sijaishuollon aiheet ovat jääneet vähemmälle huomiolle, vaikkakin niitä viime vuosina on tullut lisää (ks. esim. Törrönen 1999; Pösö 1993; Pösö 2004; Jahnukainen et al. 2004; Kitinoja 2005). Myös kansainvälisesti tarkasteltuna esimerkiksi lasten kokemukset huomioon ottavia tutkimuksia on edelleen vähän. Sijaishuollon vaikutusten tarkastelu on kiinnostanut toistaiseksi kovin vähän suomalaisia tutkijoita. Ulkomailla sijaishuollon vaikutusten arviointiin keskittyviä tutkimuksia on tehty, mutta tutkimustuloksia on hankala peilata sellaisenaan suomalaiseen sijaishuoltoon, sillä sijaishuollon järjestelykäytännöt eroavat eri maiden välillä. (Pösö 2005.)

Tutkittuaan sijaishuollon vaikuttavuutta Haapasalo & Repo (1998) totesivat, että kenties suurin menetelmällinen ongelma tähänastisissa tutkimuksissa on ollut sijoituksen ja sitä edeltävien tapahtumien vaikutusten erottaminen toisistaan. Sijaishuollon vaikutuksia koskeviin kysymyksiin on jo tästäkin syystä hyvin vaikea vastata. Vaikeudesta huolimatta tarvitaan lisää tutkimusta, joka painottuu sijaishuollon vaikutusten arviointiin. Tutkiessaan valtion koulukodeista kotiutettujen nuorten koulukotikokemuksia Markku Jahnukainen (2004) totesi, että onnistuneiden sijoitusjaksojen jälkeen nuoret jäävät liian usein oletetun jälkihuollon tukitoimenpiteiden varaan tai vaille sellaista jälkihoitoa, joka olisi riittävän yksilöllisesti räätälöity. Jahnukainen tuli tutkimuksessaan kuitenkin siihen johtopäätökseen, että koulukoti tuntuisi vastaavan erityisesti niiden nuorten ongelmalliseen tilanteeseen, joilla oli vaikeuksia koulunkäynnin suhteen ja jolloin muut syyt, kuten päihde- tai rikoskierre ovat olleet marginaalisempina sijoitukseen vaikuttavina tekijöinä. Lasten ja nuorten elämänsäajan järjestelmällistä seuranta sijaishuollon aikana ja sen jälkeen tarvitaan lisää, jotta voidaan löytää oikea-aikaisia ja oikeanlaisia auttamisen tapoja.

Sijaishuoltopalvelujen hankinta

Sijoituspaikan etsiminen ja sijoitusprosessi voidaan hoitaa keskitetysti tai hajautetusti: sosiaalityöntekijä voi olla erikoistunut lastensuojeluun (ns. eriytetty sosiaalityö) tai koko toiminta voi olla keskitetty tiettyyn yksikköön – tai lastensuojelukäytännöt voidaan hoitaa muun sosiaalityön ohella (ns. yhdenmukainen sosiaalityö). Hajautetussa mallissa sijoituspaikkojen tai sijaisperheiden hankintaan ei ole erikseen nimettyjä työntekijöitä, vaan sosiaalityöntekijät, sosiaalijohtajat tai -sihteerit etsivät sopivat sijoituspaikat tarpeen mukaan. Sijoitustarvetta on yleensä harvoin, niin että työ pystytään tekemään vähäisin resurssein. Ammatillisten perhekotien ja laitospaikkojen yhteystiedot löytyvät esimerkiksi esitteistä ja nettisivuilta, uusia paikkoja kysytään myös jo tiedossa olevilta perhehoitajilta, laitoksilta tai suoraan muista kunnista. Usein joudutaan työskentelemään kiireessä tai ilman vakituista lapsen tilannetta tuntevaa työparia ja etenkin pienissä kunnissa työntekijöille ei satunnaisten tapausten myötä kerry erityisosaamista eikä sopivan sijoituspaikan etsintään ole yleensä aikaa. Hajautetussa kuntakeskeisessä mallissa kunnalla on omat sijaisperheet ja käytävissä voi olla myös omia ammatillisia perhekoteja sekä ostopalvelupaikkoja, joihin voidaan tehdä kiireellisiä sijoituksia sekä sijoittaa vaikeahoitoisia lapsia. Hajautetussa seutuyhteistyömallissa joitakin sijaishuollon toimintoja yhdistetään lähialueen kuntien kesken. Kunnilla voi olla yhteisiä sijaisperheitä, päivystysjärjestelmiä, sijoituksesta vastaavia työntekijöitä ja lapsen tilanteen arviointi- ja tukipalveluita (Selvitys Itä-Uudenmaan sijaishuollon tilanteesta ja kehittämistarpeista 2003.)

sijoitusten keskittäminen

Keskitetty toimintatapa soveltuu hyvin vaativan lastensuojelutyön organisointiin ja sijaishuoltopalvelujen hankintaan, joissa tarvitaan lastensuojelutyöntekijöiden erityisosaamista, selkeitä tehtäväkuvia ja keskitettyä harkintavaltaa. Viime vuosien sijaishuoltopalvelujen hankinnan kehitys onkin kulkenut kohti keskitettyä mallia, jolloin sijaishuollossa toimii asiaan erityisesti perehtyneitä ja tehtävään erikoistuneita työntekijöitä. Toiminta on keskitetty lastensuojelun erityispalveluksi, joka huolehtii kaikista sijaishuollon järjestelyistä. Avohuollon ja sijaishuollon sijoitusten järjestelyt voidaan jakaa eri yksiköille; sijais- ja tukiperhekesköt rekrytoivat, valmentavat ja tukevat perhehoitajia ja auttavat aluesosiaalityöntekijöitä sopivan sijoituspaikan etsimisessä. Lapsen ja perheen tilanne ja siihen liittyvät tarpeet voidaan huomioida ja selvittää kokonaisvaltaisesti, kun erityisosaamista on helposti saatavilla ja/tai lapset voidaan sijoittaa ensin vastaanotokotiin, jossa arvioidaan mahdollisen sijais- tai jatkohoidon tarve. Isot kaupungit (esim. Helsinki ja Tampere) toimivat sijaishuollon järjestämisessä keskitetysti. Keskitettyä toimintaa voidaan järjestää myös seutuyhteistyönä yksikössä, joka palvelee seutukuntia perusrahoituksen ja/tai suoritemaksun pohjalta. Palveluita tarjotaan joko kaikissa sijaishuollon järjestelyissä tai jollakin osa-alueella. Esimerkkeinä keskuskuntamalleista ovat mm. Jyväskylä ja Hämeenlinna ja kuntayhtymästä Varsinais-Suomi (Selvitys Itä-Uudenmaan sijaishuollon tilanteesta ja kehittämistarpeista 2003.)

Keskitetyn toimintatavan yhtenä etuna on sijaishuoltopalvelujen arvioinnin ja valvonnan helpottuminen. Koska yhteydenpitoa yksittäisen sijaishuoltopaikan kanssa on suurempien asiakasmäärien vuoksi useammin, sijoitukset keskitetysti hoitava yksikkö tuntee palveluntuottajat ja heidän toimintansa perustan yksittäistä työntekijää paremmin, ja voi seurata tilannetta tiiviimmin.

Lastensuojelupalveluja hankkivien kuntien, palveluja tuottavien yritysten ja järjestöjen, toimintaa valvovien viranomaisten sekä toimintaa kehittävien tahojen yhteinen suositus lastensuojelupalvelujen hankinnan hyväksi käytännöksi julkaistiin maaliskuun alussa 2005. Suosituksen tarkoituksena on edistää lapsen tarpeita parhaiten vastaavan palvelun toteutumista, palvelun hankinnan suunnitelmallisuutta sekä hyvää yhteistyötä eri osapuolten kesken. Lastensuojelupalvelujen hankinnan hyvät käytännöt –suositus (eli ns. konsensuslausuma) sisältää neljä peruspilaria, jossa kussakin on viisi alakohtaa:

suunnitelmalliset hankintatavat	1. Kuntien lastensuojelupalvelujen hankintapolitiikalla edistetään lastensuojelun johtavia periaatteita – toiminnan perusta on lastensuojelulain noudattaminen joka tasolla. Hyvä hankintapolitiikka karsii sattumia ja luo rakenteita. Se on suunnitelmallista, pitkäjänteistä ja perustuu asiakaslähtöisyyteen - lapsen ja hänen perheensä erityistarpeisiin. Se on läpinäkyvää, arvioitavaa ja jatkuvasti kehittyvää. 2. Jokaisen kunnan /seudun lapsipoliittisissa tai erityisissä lastensuojelun ohjelmissa ja palvelustrategioissa linjataan hankintapolitiikka; mitkä palvelut toteutetaan itse, mitkä yhteistyössä eri osapuolien kumppanuudella sekä mitkä palvelut hankitaan ulkopuolelta ja millaisin periaattein? 3. Lastensuojelupalvelujen hankinta perustuu lainsäädännön mahdollistamaan tarkoituksenmukaiseen harkintaan. Eri palvelujen kohdalla arvioidaan suorahankinnan, neuvottelumenettelyn, kilpailuttamisen, avoimen tai rajoitetun tarjousmenettelyn tai muunlaisten ei - hankintalain mukaisten menettelyjen, kuten sijaisperheiden hankinta, tarve ja käyttö. 4. Suuret kaupungit ottavat alueellisen vetovastuun lastensuojelupalvelujen hankinnan organisoinnista ja yhteistyöstä hankintakäytäntöjen kehittämiseksi lastensuojelun tavoitteiden mukaisesti. 5. Palvelun hankkijoiden, tuottajien ja valvojien yhteistyötä ja kumppanuutta edistetään järjestämällä valtakunnallisia, alueellisia ja paikallisia keskusteluforummeita.
lapselle parasta: valintakriteerit päätöksille	1. Lastensuojelupalvelujen hankinnassa kunta huolehtii siitä, että lapselle turvataan pysyvät ja jatkuvat ihmissuhteet – kilpailuttamisen lyhytjänteisyys on uhka tälle. 2. Lastensuojelupalvelun on täytettävä aina laadun perusvaatimukset ennen kuin palvelun käyttäminen voidaan edes harkita. 3. Lastensuojelun palveluhankintojen valintakriteerien tulee olla valtakunnallisesti yhdensuuntaisia toimijasta (lääni, kunta, palveluntuottaja) ja alueesta riippumatta. 4. Lastensuojelupalvelujen hankintapäätöstä ei tehdä vain kirjallisten dokumenttien pohjalta. Hankintapäätökseen tarvitaan myös harkittua ja dokumentoitua tutustumista palveluun sekä näyttöä toiminnan tuloksista. 5. Lastensuojelupalvelujen hankinnassa kiinnitetään huomiota toimintaedellytyksiä koskevien vaatimusten lisäksi myös toiminnan sisältöön ja saavutettuihin tuloksiin.
kestävä sopimuspolitiikka	1. Lastensuojelupalvelujen hankinnasta sovitaan aina kirjallisesti. Sopimuksella tulee edistää lapsen etua pitkäkestoisella tavalla – hankintapolitiikka ei saa aiheuttaa lapsen hoitosopimusten katkonaisuutta esimerkiksi muutaman vuoden välein. 2. Kaikki kunnat käyttävät mahdollisuuksien mukaan perusteiltaan yhtenäisiä malleja puite- ja lapsikohtaisiksi sopimuksiksi sekä sijais- ja tukiperhehoidon

toimeksiantosopimuksiksi. Sopimus voidaan solmia myös sijaisperhepalveluja tuottavien kanssa. Myös muunlaisia kirjallisia sopimuskäytäntöjä, kuten ostosopimusmalleja kriisipalveluissa, käytetään eri palveluissa varmistamaan asiakkaan mahdollisuuden saada tarvittava apu nopeasti, mutta etukäteen suunnitellun päivystyspalvelun hankinnan kautta.

3. Sopimusten laadintaan, tarkistamiseen ja seurantaan on varattava kunnissa riittävästi voimavaroja, jotta hankintaprosessin ja lastensuojelutyön laatu suhteessa kustannuksiin olisi paras mahdollinen – laatua ja hintaa tarkistetaan sopimuksissa vuosittain.

4. Kunnat tekevät palvelujen hankintayhteistyötä alueittain tai seutukunnittain myös yhteisten sopimus- ja toimintaperiaatteiden luomisessa palveluntuottajien kanssa.

5. Yritystoiminnan ja kunnan oman palvelutuotannon ohella kehitetään myös sijaisperhetoimintaa alueen/seudun yhteistyönä. Sijaisperhehoidon sopimusperusteita selkiytetään ja yhtenäistetään sopimuspolitiikka.

arviointi ja
valvonta
laadun
varmistajina

1. Tuotetaan kansalliset 'hyvän lastensuojelupalvelun peruskriteerit', joissa otetaan kantaa muun muassa henkilökunnan määrään ja koulutukseen sekä lapsen ja nuoren edun mukaiseen toimintaan.

2. Eri tahojen (lääni, sijoituskunta, sijaintikunta, sijoittaja, tuottajaorganisaatio) päällekkäistä toimintaa lastensuojelupalvelujen arvioinnissa (tarkistus-, ennakkoarviointi- tai seurantakäynnit) vältetään. Kaikki voimavarat valjastetaan sekä koordinoidaan lapsen edun turvaamiseksi tehtävään työhön.

3. Eri toimijoiden työnjako ja valvontavastuut sekä -valtuudet sovitaan selvästi.

4. Lastensuojelupalvelujen arvioinnin ja valvonnan tueksi sekä palvelunhankkijoiden ja – tuottajien toiminnan kehittämiseksi luodaan kansallisesti hyväksytyt sisäisen ja ulkoisen auditoinnin järjestelmä.

5. Lapsen ja perheen osallistumista huolto- ja kasvatusprosessin arviointiin sekä valvontaan vahvistetaan

Sijaishuollon ja jälkihuollon seudullinen kehittäminen

Väestön asteittaisesta keskittymisestä huolimatta Suomen väestö näyttää pysyvän moniin muihin maihin verrattuna laajalle alueelle jakautuneena ja väestötiheys suuressa osassa maata alhaisena. Väestökehityksestä seuraavat haasteet koskevat ennen kaikkea alueellisten erojen kasvua ja sitä, miten kaikilla alueilla pystytään turvaamaan riittävät ja laadukkaat hyvinvointipalvelut. Keskeistä alueiden kehittämisessä on osaamisperustan vahvistaminen sekä innovaatiojärjestelmien ja -ympäristöjen kehittäminen ja eri toimijoiden välisen verkottumisen tehostaminen. (Tulevaisuusselonteko 2004, 32-52.) Sijoituspalvelujen hankinnassa esiin tuotu esimerkki sijoitusten seudullisesta keskittämisestä kuvaa hyvin tätä kehitystä. Sijaishuollon ja jälkihuollon määrällinen ja laadullinen riittävyys onkin parhaiten varmistettavissa seudullisena yhteistyönä.

Sijaishuoltoa ja jälkihuoltoa organisoidaan ja kehitetään jo nyt seudullisena yhteistyönä varsin laajasti valtionavustushankkeissa, jotka liittyvät lähes kaikki jollain tavalla sijaishuollon ja jälkihuollon kehittämiseen:

- Lapsen polku laadukkaaksi (Hämeenlinna)
- Joensuun seudun lastensuojelun kehittämissyksikkö (Joensuu)

- Maakunnallinen sijaishuoltoyksikkö (Kuopio)
- Lastensuojelun sijaishuollon kehittäminen Etelä-Karjalassa 2004-06 (Lappeenranta)
- Etelä-Kymenlaakson seutukehittäjä –lastensuojeluun liittyvät palvelut (Kotka)
- Yhteinen lastensuojelu (Salo ja 27 Varsinais-Suomen kuntaa)
- Lapsilähtöinen lastensuojelu (Kemi-Tornio alueen Haravan jatkoalanke)
- Satakunnan lastensuojelun kehittämisyksikkö (Pori)
- Keski-Suomen lastensuojelun kehittämisyksikkö (Jyväskylä)
- Kapsäkki- hanke (Hollola)
- Yhdessä enemmän (Luumäki)
- Lastensuojelun sijaishuolto, tukiperhe- ja kriisipalvelut Kainuussa
- Maakunnallisten toimintamallien kartoitus- ja kehittämishanke 2005 - 2006

Hankekohtaiset ja ajantasaiset tiedot näistä hankkeista löytyvät Lastensuojelun kehittämisohjelman internetsivuilta osoitteesta www.sosiaaliportti.fi/fi-fi/lastensuojelu

Tämän lisäksi käynnissä on muitakin seudullisia sijaishuollon ja jälkihuollon kehittämiseen tähtäviä hankkeita, mm. Lahden seudun LAPA-lastensuojelupalvelujen laatu –hanke ja Valtion koulukotien jälkihuolto – ja laatuhankeet.

Lastensuojelun kehittämisohjelmassa on erillinen osio seudullisista palveluketjuista ja palvelujärjestelmien kehittämisestä, jossa pohditaan myös kunta- ja palvelurakennemuutosten vaikutuksia. Osion kehittämisehdotukset valmistuvat tammikuun 2006 loppuun mennessä.

Näköaloja tulevaisuuteen

sijaishuollon
asiakasmääriin
vaikuttaminen

Huoli lapsiperheiden pahoinvoinnista ja sitä seuranneesta lastensuojelun lisääntyneestä tarpeesta on kasvanut kiihtyvällä tahdilla viimeisen vuosikymmenen ajan. Lapsiperheiden peruspalvelujen kaventuminen, kehittämistyön painottuminen projektiluontoiseen toimintaan ja palvelujen heikko saatavuus pitkine odotusaikoinen esimerkiksi mielenterveyspalveluiden kohdalla ovat jatkaneet 1990-luvun lamavuosina käynnistynyttä huolikeskustelua myös 2000-luvulla. Jos tähän kehityskulkuun liitetään vielä aliresursoitu sosiaalityö sekä pula pätevästä työntekijöistä, ne muodostavat pulmallisen yhtälön yhä kasvavien päihde- ja mielenterveysongelmien kanssa. Lisäksi työmarkkinoilla ja perherakenteissa tapahtuneet muutokset ovat merkinneet sitä, että heikoissa oloissa elävien perheiden ja lasten määrä on kasvanut. Viime vuosikymmenellä lapsiperheiden köyhyys nousi selvästi Suomessa. Sosiaalisen eriarvoisuuden takana on usein lasten erilaiset ja edelleen eriytyvät kasvuolot. Tulevaisuuden haasteena onkin, miten taata lapsille ja nuorille yhtäläiset mahdollisuudet turvalliseen kasvuun ja kehitykseen. (Tulevaisuusselonteko 2004, 41; ks. myös Kautto & Heikkilä 2002)

Koulutyöskentelyssä tapahtuneet muutokset mm. erityisopetukseen siirrettyjen oppilaiden määrän raju kasvu⁷ ja pienten kyläkoulujen lakkauttaminen heijastuvat lasten ja perheiden elämään. Lasten jokapäiväisissä ympäristöissä, niin päivähoitossa kuin koulussakin, ylisuuret ryhmät kuormittavat arkea. Erityisen huolissaan on julkisuudessa oltu ns. väliinpuotoajaryhmästä, heistä jotka ovat vasta vähäisen tuen tarpeessa. Onko vaarana, että tulevaisuudessa joidenkin palvelujen kohdalla käy niin, että tuki kohdentuu ensisijaisesti vain niihin lapsiin ja nuoriin, jotka ovat erityisen tuen ja puuttumisen tarpeessa?

toimintatapojen uudistustarpeet

Lastensuojelutyö on yhteiskunnan muutoksiin ja toimintaympäristön rakenteisiin sidoksissa oleva, jatkuva muutos- ja kehitysprosessi, jossa joustavuus ja havainnoivuus ovat ratkaisevan tärkeitä ominaisuuksia. Lastensuojelun yhtenä ydintehdävänä on turvata lapsen oikeus arvokkaaseen elämään ja mahdollisuus turvallisiin ihmissuhteisiin ja mahdollisuuteen olla riittävän kauan lapsi ilman aikuisilta siirtyneitä taakkoja. Keskeiset ytimet ovat lastensuojelussa säilyneet samankaltaisena vuosikymmeniä, vaikka auttamisen tavat ja keinot ovatkin muuttuneet. Isoja muutoksia on tapahtunut niin ajattelussa kuin kohtaamisen tavoissakin.

Lapset ja lapsilähtöisyys ovat herättäneet sosiaalityön kentällä viime vuosina laajalti kiinnostusta. On haluttu oppia lisää lapsen yksilöllisestä kohtaamisesta, toisaalta yhteiskunnalliseen murroskauteen on nähty kytkeytyvän myös tarve lasten erityiseen suojeluun. Aikuisten ja vanhempien vastuuta ja kontrollia painottava kehityskulku on jännitteisessä suhteessa lasten yksilöllistymiseen ja lapsilähtöisyyteen, kehystäen yleisemminkin myöhäismodernin ajan lapsuuksia. (Forsberg & Ritala- Koskinen & Törrönen 2006.)

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa, joka koskee väestökehitystä, väestöpolitiikkaa ja ikärakenteen muutoksiin varautumista todetaan muun muassa, että aluekehitys ja palveluiden turvaaminen vaativat rakenteiden ja toimintatapojen uudistuksia. Väestörakenteen muutos siirtää huomion ikääntyneisiin, toisaalta voidaan ajatella, että ikärakenteen muutos voi jopa korostaa lasten ja nuorten kasvuolojen turvaamisen tärkeyttä. (Tulevaisuusselonteko 2004, 31.) Lastensuojelussa karttunutta tietoa pitäisi kääntää takaisin hallinnollis-poliittiseen päätöksentekoon (Bardy 2005), jotta voimme turvata tulevaisuudessa lasten kasvuoloja parhain mahdollisin tavoin myös po. lastensuojelun sijais- ja jälkihuollossa. Lapsen kasvuolojen turvaamisen vahvistamiseksi tarvitaan monenlaista tietoa. Sen lisäksi mitä viranomaiset tuottavat ja mitä kokemuksista voidaan havaita, lastensuojelussa on paljon "heikkoa tietoa", jota on hiljennytävä kuuntelemaan. Asiakkaan tuottama tieto, kertomukset ja kokemukset sijais- huollosta ovat tärkeitä kasvuolojen kehittämislähtökohtia. "Toinen tieto kumpuaa suhteista, vuorovaikutuksesta ihmisten välillä", toteaa Tarja Heino (2005, 217). Yrjö Haila (2004) kehottaa ihmisiä järjestämään suhteensa luontoon uudelleen, siten että vastakkaisuuden tilalle nostetaan kumppanuus ja hallinnan tilalle vaalinta. Saman kaltaisia rinnastuksia, kumppanuutta ja vaalintaa, on hyvä pitää mielessä myös kun pohditaan lapsen kasvuoloja ja hyvän elämän edellytyksiä.

Suomen Akatemian rahoittaman Eriarvoinen Lapsuus: Vertaileva tutkimus Pohjoismaissa -projektin tulokset puolestaan kertovat, että suomalaiset lapset ovat masentuneempia kuin norjalaiset ja ruotsalaiset lapset. Arviolta jopa viidennes

⁷ Opettaja-lehden 1-2/2006 pääkirjoituksessa todetaan, että erityisopetusta tarvitsevien oppilaiden määrä on kaksinkertaistunut vajaassa kymmenessä vuodessa.

suomalaislapsista kuuluu riskiryhmään. Tulokset antavat aihetta laatia pitkälle tulevaisuuteen kannattelevia yhteiskunnallisia tukitoimia. Suomessa lasten hyvinvointi on edellä mainitussa tutkimushankkeessa mukana olleen Atte Oksasen mielestä ymmärretty liian teknisenä asiana. Riittää, että pärjätään kansainvälisissä Pisa-vertailuissa ja opitaan käyttämään varhain uudenaikaisinta teknologiaa. Lapsissa nähty tulevaisuus voi olla kuitenkin vaarassa, jos heidän psyykinen hyvinvointinsa ei ole turvattu, painottaa Oksanen (2005).

Lapsen hyvä elämä 2015 on Lastensuojelun Keskusliiton toimintalinjaus suomalaisen lapsipolitiikkaan ja lasten suojelupolitiikkaan. Linjaukset pohjaavat vahvasti YK:n Lapsen oikeuksien sopimukseen, lapsen edun näkökulmaan sekä vision, jonka mukaan "Vuonna 2015 jokaisella Suomessa asuvalla lapsella on hyvä ja turvallinen lapsuus, joka takaa hänen tasapainoisen kasvunsa ja kehityksensä hänen omien edellytystensä mukaisesti. Lapsi tulee kuulluksi, ja hän voi osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Lapsen ihmisoikeuksia kunnioitetaan, ja hänen osuutensa yhteiskunnan voimavaroista on turvattu. Lapsen etu on keskeinen periaate kaikissa yhteiskunnallisissa päätöksissä". Jotta vision tavoitteet toteutuisivat, tarvitaan uutta ajattelua, muutoksia ja toimenpiteitä niin yksilö- ja perhetasolla, hallinto- ja palvelujärjestelmässä kuin yhteiskuntapolitiikassakin. (Lapsen hyvä elämä 2015 toimintalinjaus.) Toimintalinjauksessa muistutetaan lasten tarvitsevan turvallisuutta, pysyvyyttä, normeja ja kasvurauhaa. On tärkeää, että yhteiskunnallista ja yksilöiden välistä arvokeskustelua käydään ylikorostuneen kulutusideologian ristipaineissa.

Lastensuojelun kehittämissuunnitelmassa on erillinen osio lapsipoliittisista kysymyksistä, jossa selvitetään kuntien lapsipoliittisten ohjelmien nykytilannetta ja tukemista. Osion kehittämissuunnitelmat valmistuvat tammikuun 2006 loppuun mennessä.

SIJAISHUOLLON JA JÄLKIHUOLLON KESKEISET KEHITTÄMISEN KOHTEET

Sijaishuolto ja jälkihuolto –osion työskentelytavat ja kehittämiskohteiden priorisointi

asiantuntijaryhmä Lastensuojelun kehittämisohjelma on varsin laaja. Jotta eri toimenpidealueita on voitu hankkeen alusta lähtien viedä eteenpäin, on ohjelma jaettu kahdeksaan osioon (ks. s. 2) Jokaiselle osiolla hankittiin toimeksiantosopimuksella vastuuhenkilö. Hänen tehtävänä on ollut

1. koota toimenpidealueella tehty kehittämis- ja tutkimustyö ja alueeseen liittyvät tärkeimmät ongelmakohdat
2. tehdä tavoitteet, suunnitelma ja aikataulu asiantuntijaryhmän työskentelystä ja työn tuloksena
3. tehdä ehdotukset, millaisia lainsäädännöllisiä muutostarpeita ja lastensuojelutyön käytäntöön liittyviä parannuksia tarvitaan.

Eri osioiden työn tulosten perusteella tehdään jatkosuunnitelma koskien erityisesti lastensuojelun valtakunnallisia linjauksia ja kuntien kehittämistyötä. (Lastensuojelun kehittämisohjelman projektisuunnitelma.)

Vastuuhenkilöillä on ollut mahdollisuus muodostaa asiantuntijaryhmä työnsä tueksi. Tällaiset ryhmät ovat sijaishuolto- ja jälkihuolto-osion lisäksi olleet alkuarviointi- ja huostaanotto-osioissa. Sijaishuolto ja jälkihuolto-osion vetäjiksi nimettiin Päivi Känkänen (Stakes) ja Sari Laaksonen (Lastensuojelun Keskusliitto). Asiantuntijaryhmäksi valittiin Lastensuojelun Keskusliiton pysyvä toimikunta, Sijaishuollon neuvottelukunta (ks. liite 1), sillä sen perustehtävä ja kokoonpano vastasivat hyvin kehittämisohjelman tarpeita; Neuvottelukunnan tehtävänä on seurata sijaishuollon valtakunnallista tilaa ja kehitystä sekä muokata asenteita ja vaikuttaa sekä voimavaroihin että lainsäädäntöön. Jäsenistöön kuuluu edustajia lastensuojelulaitoksista, ammatillisista perhekodeista, perhehoidosta, alan oppilaitoksista sekä järjestöistä, kunnista ja valtion hallinnosta.

priorisointi Heti työskentelyn alkuvaiheessa asiantuntijaryhmä totesi olevansa haastavan tehtävän edessä, johon pysyttäisiin työryhmätyöskentelyn puitteissa vain rajoitetusti vastaamaan. Sijaishuollon nykytilaa ja kehittämis ehdotuksia ei siis pyritty tarkastelemaan tyhjentävästi, vaan nimenomaan valikoidusti priorisoiden sijaishuollon ja jälkihuollon keskeisiä kehittämisen tarpeita. Työryhmätyöskentelyn tuloksena tuli esiin kaiken kaikkiaan 22 tärkeäksi koettua kehittämisen kohdetta, joista äänestettiin siten, että jokainen työryhmän jäsen valitsi mielestään viisi keskeisintä kehittämisen kohdetta. Jälkihuollon lisäksi sijaishuollon keskeisiksi kehittämisen kohteiksi valikoituivat

- Lapsilähtöisyys
- Siirtymävaiheet, eli tulo ja lähtö
- Sijoitettujen lasten biologisten perheiden kanssa tehtävä perhetyö
- Perhehoidon (sijaisperheiden) säilyttäminen tarjolla olevana sijaishuoltomuotona
- Sijaishuollon arviointi ja valvonta

työskentelytavat Yhteisesti valittujen keskeisten kehittämisen painopistealueiden sisältöä syvennettiin asiantuntijaryhmässä strukturoiduilla ryhmätöillä yhteensä neljässä puolen päivän mittaisessa työkokouksessa. Työryhmätyöskentelyn puitteissa virisi

paljon innostavaa keskustelua ja uusia näkökulmia, joka haastoi täydentämään ja syventämään juuri kyseisiä teema-alueita mm. seuraavilla tavoilla:

- Kaksi päivän mittaista jälkihuoltoa koskevaa teematyöpajaa: yksi koulukotien erityistyöntekijöiden kanssa ja toinen valtakunnallisten sijaishuollon päivien yhteydessä järjestetyssä sijoitettujen nuorten seminaarissa
- Seudulliset kehittämishankkeet – alueellisten yhteistyöverkostojen kanssa on käsitelty edellä mainittuja kehittämiskohteita paikallisten hankkeiden näkökulmasta.
- Tutkimus- ja tilastotieto – kehittämisen tarpeita ja keinoja on kartoittaessa on käytetty apuna viimeaikaisia tutkimuksia ja tilastoja.
- Sähköpostikysely valtion koulukodeille koskien erityisen huolenpidon kysymyksiä.

Edellä mainittujen tiedonhankintatapojen lisäksi eri lukuihin on saatu tietoa ja asiantuntemusta mm. seuraavin tavoin:

- Perhetyötä koskevaa lukua on kirjoitettu tekstissä mainittujen lähteiden lisäksi sijaishuollon neuvottelukunnan perhetyö –teemavuoden (2003) keskustelumuistioiden pohjalta.
- Perhehoitoa käsittelevän luvun kirjoitustyöhön osallistui asiantuntijaryhmämme jäsen Jari Ketola.
- Vertaisryhmätoimintaa käsittelevässä luvussa on hyödynnetty Lastensuojelun kehittämisohjelman sijais- ja jälkihuolto-osiota varten Stakesin tutkimusavustaja Kaisa Öhmanin kokoamia havaintoja suomalaisen vertaisryhmätöiminnan luonteesta, tämän hetkistä tarpeista ja tulevaisuuden näkymistä. Samassa luvussa on eritelty valtakunnallisilla sijaishuollon päivillä (2005) vertaisryhmätyöskentelyä käsittelevissä työryhmissä esiin tulleita kokemuksia ja havaintoja.
- Arviointi ja valvonta –luvussa hyödynnettiin Laituri-projektin ohjausryhmän ja Lastensuojelun kehittämisohjelman koordinaatioryhmän lakipajan kommentteja.
- Jälkihuoltoluvun kirjoitukseen saatiin eväitä jälkihuolto-oppaan tehneeltä työryhmältä sekä valtion koulukotien Jälkihuolto-hankkeen projektipäälliköltä Tapio Vesalta.
- Koulukotien laatu-hankkeen vetäjältä, Janne Kankaaniemeltä pyydettiin myös arviota sijaishuollon keskeisistä kehittämisen kohteista.
- Selvityksen viimeistelyvaiheessa suurena apuna olivat asiantuntijaryhmän seikkaperäiset ja monipuoliset kommentit.

Lapsilähtöisyys

Yy, kaa, koo, nee, viis... - nyt saa tulla hakemaan! Kaikki lapset haluavat tulla löydettyiksi

käsitteestä

Käsitys lapsesta kokonaisvaltaisena, toimivana ja tuntevana olentona on muuttunut viimeisen vuosisadan aikana perusteellisesti. Lapsilähtöisyyden, lapsikeskeisyyden ja lapsinäkökulman kaltaisia termejä alettiin käyttää lastensuojelutoimintaa määrittävinä käsitteinä reilu vuosikymmen sitten, kun lastensuojelua koskevassa tutkimuksissa havaittiin toistuvasti, että lapsi jää lastensuojelutyön puheessa ja asiakkuudessa aikuisten varjoon (ks. esim. Forsberg 1998, Ritala-Koskinen 2001, Hurtig 2003, Pösö 2004). Valtaosa 1990-luvulla tehdyistä lastensuojeluun liittyvistä tutkimuksista toistaa havaintoa lasten näkymättömyydestä. Useissa

tutkimuksissa todetaan kuitenkin, että sijaishuollossa lapset tulevat avohuoltoa paremmin näkyviin subjekteina, omine tarpeineen ja kokemuksineen (Bardy & Salmi & Heino 2001).

Lapsikeskeisyyttä ja lapsilähtöisyyttä on viime vuosina korostettu lastensuojelua ohjaavana ammatillisena ideologiana, jossa lapset nähdään ensisijaisina lastensuojelun asiakkaina (Eskonen 2005). Lastensuojelun kehittämisohjelman lastensuojelun ydinkysymyksiä koskevassa muistiossaan Bardy (2005) haastaa lisäpohdintoihin kysymyksellään: pitäisikö kuitenkin vivahteistaa lapsen (periaatteellistakin) paikkaa asiakkaana? Lapsilähtöisyyden toteutumiseen liittyvät kysymykset pakottavat tarkastelemaan myös suojelupuheen "uudenlaista tulemista" ja vahvistumista. Yhtäältä suojelun tarpeessa oleville lapsille voidaan saavuttaa erilaisia resursseja, mutta toisaalta suojeluintressi voi myös kaventaa lapsuuden moninaisuuden havaitsemista, lapsen mahdollisuuksia tulla kuulluksi. (Forsberg & Ritala-Koskinen & Törrönen 2006.)

Kysymys lapsilähtöisyydestä pitäisi tavallaan olla turha, sillä kaikki lastensuojelutoimet ovat olemassa lapsen auttamiseksi. Lapsilähtöisyyden vastakohtana pidetään aikuislähtöisyyttä, käytännössä siihen liittyy usein myös kustannuslähtöisyys. (Niemelä 2005.) Lastensuojelun kehittämisohjelman ydinkysymysoiossa⁸ on pohdittu lapsilähtöisyys- käsitteen tarpeellisuutta. Onko todellakin niin, että vieläkään ei voida olettaa, että mikä tahansa lasten kanssa tehtävä työ lähtee siitä perusoletuksesta, että lapsi tarpeineen ja toiveineen on työskentelyn keskiössä? Samaa asiaa on pohdittu eri yhteyksissä lukuisten sosiaali-, kasvatusta- ja hoitoalan ammattilaisten kanssa tullen tässäkin selvityksessä siihen päätelmään, että lapsilähtöisyyden painotukselle tuntuu hyvältä kehityksestä huolimatta olevan lastensuojelussa edelleen tarvetta. Lapsen näkymättömyyttä sosiaalityössä korostanut keskustelu on saanut rinnalleen konkreettisia toimia lapsen ja lapsuuden näkökulmien esiin tuomiseksi (Forsberg & Ritala-Koskinen & Törrönen 2006).

laki ja
lapsilähtöisyys

Sen lisäksi, että käsitys lapsesta sekä hänen tarpeistaan ja asemastaan on kehittynyt, niin myös laki määrittelee entistä tarkemmin asiakkaan asemaa ja oikeuksia. Vuoden 2001 tammikuun alusta voimaan tullut sosiaalihuollon asiakaslaki sääntelee menettelytapoja, joiden mukaisesti sosiaalihuollon asiakkaita tulee kohdella sekä miten asiakkaita koskevia asioita ja asiakirjoja tulee käsitellä. Edellä mainitut säännökset konkretisoivat osaltaan perustuslaissa jokaiselle vahvistettua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen sekä yhdenvertaiseen kohteluun. Ne vahvistavat myös asiakkaan osallistumista palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen tai muihin hänen sosiaalihuoltoonsa liittyviin toimenpiteisiin ja siten konkretisoivat perustuslain säännöistä osallistumisoikeudesta, jonka mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon. Lakiin sisältyvät säännökset alaikäisen itsemääräämisoikeudesta ja alaikäisen kuulemisesta liittyvät perusoikeusjärjestelmässämme vahvistettuun periaatteeseen lapsen oikeudesta tulla kuulluksi myös itsenäisenä subjektina ja hänen oikeudestaan saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

lapsuus arvona

Sijais- ja jälkihuolto-osion asiantuntijatyöryhmässä pohdittiin, miten lasta ja lapsuutta vaalivat arvot käyvät vuoropuhelua nykyiseen elämänmenoon usein lii-

⁸ Lastensuojelun kehittämisohjelman ydinkysymysoiosion vetäjänä on Marjatta Bardy. Lastensuojelun ydinkysymyksiä on pohdittu miniseminaareissa pitkin kehittämisohjelman etenemistä. Kyseinen miniseminaari pidettiin 30.9.2005.

tettyjen arvojen kanssa. Pohdintojen tuloksena syntyivät seuraavanlaiset vastinparit:

Ikuinen Nuoruus
lapsuus lyhenee, nuoruus pitenee

Elämänkaari
eri elämänvaiheiden arvostaminen

Tieto
suorituskeskeisyys, tiedon ylikorostaminen

Tunne
varhaisten vaikutussuhteiden merkitys tiedostetaan

Nopeus
aika on rahaa
pikakulttuuri läpituokevaa

Viipyily
jatkuvuus ja pysyvyys

Itsestä syrjäytyminen
On hukattu yhteys omaan pieneen lapseen, joka puolestaan esteenä oman minän ymmärtämiselle

Minäyhteyden
säilyttäminen tavoitteena

Vastinparien avulla pyrittiin käsitteellisesti irrottautumaan ääripäistä ja pohtimaan mitä näiden ääripäiden välissä on.

lapsilähtöisyys
sijaishuollossa

Hilka Niemelä (2005) on eritellyt, mitä lapsilähtöisyys voisi tarkoittaa ja edellyttää sijaishuollossa:

1. Lapsi on arvokas. Lapsi ja lapsen elämän tukeminen ovat arvoja; ne ovat korkealla sijalla arvovalinnoissa ja käytännön valinnoissa myös konkreettisesti, eivät vain teoriassa.
2. Lapsen kehitystarpeet tunnetaan. Lapsen ja nuoren ydintarpeista, kehityksen vaiheista ja ikäkauden mukaisista keskeisistä tarpeista on hyvä käsitys. Lapsi on ensisijaisesti kehittyvä lapsi, vaikka hän olisi lastensuojeluasiakas tai hänellä olisi diagnooseja ja oireita. Lapsen elämän, vaiheiden ja ihmissuhteiden ainutkertaisuus ymmärretään.
3. Vuorovaikutus ja arki hoitavat. Jatkuva kehitystarpeisiin ja niiden viiveisiin vastaava lapsikeskeinen vuorovaikutus vaikuttaa olennaisella tavalla kehitykseen ja myös korjaa sitä. Arjen yhteiselämä ja kaikki valitut toimintatavat ovat hoitollisen prosessin osia.
4. Sijaishuoltoa järjestetään lasten ja nuorten tarpeiden mukaan. Vanhemmat tai muut hoitajat pystyvät erottamaan lapsen tarpeet omista tarpeistaan ja vastaamaan lapsen tarpeisiin. Sijaishuoltoa järjestetään lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla monimuotoisesti. Teoriat, kustannukset tai aikuisten omat päämäärät eivät ensisijaisesti ohjaa ratkaisuja.

lapsi
työkäytännöissä

Lastensuojelun ammattilaisten omaksuma tutkimustieto varhaisten vuorovaikutussuhteiden merkityksestä lapselle on nähty osaltaan edistäneen lasta huomioivien työskentelytapojen käyttöönottoa ja niiden leviämistä laajempaan käyttöön. Viime vuosina on monipuolisesti kehitetty uusia lapsilähtöisen työskentelyn malleja sekä lastensuojelun avo- että sijaishuollossa, kuten esimerkiksi "Kohtaavaa lastensuojelua" -hanke (Tulensalo & Muukkonen 2004) tai Pesäpuu

ry:n menetelmällisen ja toiminnallisen välineistön kehittämistyö (Välivaara 2004). Samoin on käynnistynyt useita alueellisia palvelurakenteen ja – järjestelmän uudistamishankkeita, jotka tähtäävät seudullisen hyvinvoinnin lisäämiseen lapsilähtöisiä käytäntöjä vahvistamalla, tästä esimerkkinä "Lapsilähtöinen Länsi-Pohja" -hanke⁹. Lapsilähtöisiin menetelmiin perehdyttäminen ja laajempi käyttöönotto ovat mukana myös lastensuojelun valtionapuhankkeissa Pohjois-Savossa ja Keski-Suomessa.

Diakonia-ammattikorkeakoulun Helsingin yksikössä toteutettiin hanke, jossa tarkasteltiin lastensuojelulaitoksessa tehtävän työn toimintatapoja ja työssä käytettäviä menetelmiä ja työvälineitä sekä paikannettiin koulutus- ja kehittämistarpeita. Hankkeessa tehtiin kartoitus, johon kerättiin aineisto haastatteluilla ja kyselyillä pääasiassa pääkaupunkiseudun lastensuojelulaitosten työntekijöiltä vuonna 2004. Haastatteluun tai kyselyyn osallistui yhteensä 65 lastensuojelulaitoksen työntekijää. Kartoituksessa lastensuojelulaitoksissa tehtävä työ jaettiin kolmeen eri osa-alueeseen: lapsen yksilöllinen hoito, kasvatusta ja huolenpito, perhetyö ja verkosto/viranomaisyhteistyö.

Edellä kuvaillussa selvityksessä kävi ilmi, että lapsen/nuoren yksilöllisessä hoidossa lastensuojelulaitosten työntekijät käyttivät monipuolisia menetelmiä, jotka toteutuivat omahoitajuudessa, joka nähtiin yksilöllisen hoidon tärkeimpänä menetelmänä ja välineenä. Yksilöllisen hoidon ja kasvatuksen hankalimpana esteenä koettiin puolestaan lasten/nuorten vaikeat ongelmat ja oireilu (hatkailu, päihitteet, psyykkiset ongelmat) ja näitä seuraavat yllättävät ja suunnittelemattomat muutokset kokonaistilanteessa ja lapsen käyttäytymisessä. Esteenä nähtiin myös yhteistyön sujumattomuus vanhempien kanssa. Lapsi ei saanut ikään kuin lupaa kiinnittyä työskentelyn tavoitteisiin. (Vogt 2005.)

Sijais- ja jälkihuollossa tarvitaan erilaisia lasten osallisuutta tukevia työskentelytapoja ja vuorovaikutuskäytäntöjä, jotka ottavat riittävästi huomioon myös lapsen asiantuntijuuden omassa elämäntilanteessaan.

tavoitetila

Vaatus lapsilähtöisyyden toteutumisesta käytännön työssä korostuu uudessa laissa ja sitä kautta lapsilähtöisyyttä edistävät menetelmät siirtyvät peruskoulutukseen ja työikäntöihin.

Lapsilähtöisyys näkyy sijaishuollon ja jälkihuollon rakenteissa avoimuutena ja systemaattisuutena, jatkuvuutena ja riittävinä resursseina.

Kuten edellä mainittiin, lapsilähtöisyyden edistämiseksi on tehty monipuolista kehittämistyötä viime vuosina. Tämän selvityksen toimeksiannossa määriteltiin vertaisryhmät tarkemman tarkastelun kohteeksi. Vertaisryhmien lisäksi on päädytty esittelemään taidelähtöisiä menetelmiä. Nämä esimerkit osoittavat konkreettisesti, kuinka lastensuojelussa ja sijaishuollossakin on paljon tarvetta lapsilähtöiseen työskentelyyn ja monia mahdollisuuksia siihen .

⁹ Tämä kehittämishanke toteutetaan yhtenä sosiaali- ja terveysministeriön lastensuojelun seutuhankkeesta vuosina 2004-2006.

Taidelähtöiset työmenetelmät

Kaikki lapset - etenkin haavoittavissa ja vaikeissa kasvuoloissa varttuneet - tarvitsevat monimuotoisia kuulluksi ja nähdyksi tulemisen tapoja, jotta he pääsisivät kosketuksiin tunteidensa kanssa. Vaikka rakenteita, ympäristöä tai omaa elämää ei joiltakin osin voisikaan muuttaa haluamallaan tavalla, on tärkeää, että lapsella säilyy tunne siitä, että hän kykenee jollain tavoin tunnistamaan omaan elämänsä liittyvät tarpeet ja toiveet ja vaikuttamaan elämänsä kulkuun. Taide voi olla niin yksilön kuin yhteisönkin apuna elämän merkityksellisyyden kokemisessa tai uusien merkitysten etsimisessä.

taide
lastensuojelussa

Taiteen soveltava käyttö ja taiteen käyttäminen työvälineenä on tuttua erityisesti lastensuojelun sijaishuollossa. Sijaishuoltopaikoissa on jo pitkään käytetty toiminnallisia menetelmiä ja erilaisia terapiamuotoja, kuten musiikki- ja kuvataideterapiaa tai psykodraamaa, mutta myös vähemmän tuttuja luovuusterapioita, kuten valokuva- tai tanssiterapiaa sijoitettujen lasten kanssa tehtävän työn tukena. Taiteen avulla voi tutkia omaa sisintään; eritellä, purkaa ja liittää yhteen niitä aistihavaintoja ja kokemuksia, joita ympäristöstämme saamme. (ks. esim. Janhunen 1997.) Taidelähtöisillä menetelmillä pyritään saamaan kokonaisvaltaisempi ja moniulotteisempi kuva niin itsestä kuin elämästä ylipäänsä ja haetaan vaihtoehtoisia ja uusia tapoja olla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa.

Taidelähtöisten työmenetelmien liittäminen lastensuojelutyöhön voi parhaimmillaan toimia luovien ideahautomojen tavoin, jossa yhteisöt jäsenet saavat malleja ja ideoita toistensa toiminnasta ja ajattelusta sekä tekemisen tavoista. Yhteiskunnan dynaamiseen ja innovatiiviseen kehittymiseen, uuden tiedon tuottamiseen, vaikuttaa leikkivän elementin olemassaolo, mutta salliiko järjestelmä oikeasti sen, siis työssään "leikkiviä" jopa hulluttelevia työntekijöitä? (Piironen 2004). Taide- ja kulttuurilähtöisiä menetelmiä on ryhdytty enenevässä määrin käyttämään myös kokonaisten työyhteisöjen hyvinvoinnin ja innovatiivisen toiminnan edistämiseen. Työyhteisön kannalta on nähty hedelmällisenä, että aktiivinen suhde omaan elämään lisääntyy. Taiteellisilla harjoituksilla voidaan tukea työntekijöiden toimintakykyä, motivaatiota ja osaamista, tavanomaisia työssä menestymisen edellytyksiä. (ks. esim. Brandenburg 2004).

taide- ja kulttuuri-
lähtöiset
työmenetelmät

Kulttuuri- ja taidepohjaisia hankkeita on nimetty vaihtelevasti milloin yhteisötaiteeksi, taide- ja kulttuurilähtöisiksi kehitysmenetelmiksi, milloin luoviksi tai toiminnallisiksi menetelmiksi erotukseksi vakiintuneista toimintamuodoista kuten taideterapiasta ja taidekasvatuksesta. Yhteistä hankkeille on ollut kokemuksellisuuden perustuminen ja omien voimavarojen käytön edistäminen yksilöä vahvistavalla tavalla. Kokemuksellinen oppiminen ja yhdessä tekeminen edistävät myös sosiaalisia vuorovaikutustaitoja ja ryhmässä toimimista. Taide- ja kulttuurilähtöiset menetelmät eivät ole ikä- tai sektorisidonnaisia, vaan niitä voi soveltaa sosiaali- ja terveydenhuollon kentällä kaikenikäisten parissa, niin avo- kuin laitoshuollossakin. Uusia yhteistyön muotoja on kokeiltu taiteilijoiden ja sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten kesken. (Liikanen 2003; Bardy & Liikanen 2004; Bardy & Känkänen 2005b). Lukuisten onnistuneiden, vaikkakin useimmiten lyhytkestoisten ja kertaluontoisten jääneiden kokeiluhankkeiden jälkeen on kysyttävä, miten kasvatus- ja hoitotyön rakenteisiin saadaan legiti-

moitua kulttuurinen ulottuvuus, joka on mukana vahvistamassa hyvän elämän edellytyksiä. Mikä paikka taiteella ja kulttuurilla on hyvinvointiyhteiskunnan uudistamisessa?

Sellaiselle tietämiselle, osaamiselle ja ymmärtämiselle, jossa uusia näkökulmia ja ratkaisuja etsitään taiteen keinoin, on selvästi tarvetta myös sosiaalityössä. Taide- ja kulttuurilähtöiset työmenetelmät voivat olla avuksi tiedon ja ymmärryksen syventämisessä etenkin lastensuojelussa, jossa joudutaan toistuvasti työskentelemään tiedon katvealueilla. Sosiaalityössä taide voi saada "virallista tietoa" täydentävän ja syventävän merkityksen, kun löytyy uusia tulkintoja ja kokemuksia siellä missä taide kohtaa tunteet. Kulttuurinen ulottuvuus rakentaa Marjatta Bardyn (1998) mukaan yhteiskuntamme hyvinvointia siinä missä sosiaalinen ja taloudellinenkin; se on avuksi itsensä ja inhimillisen toiminnan ymmärtämisessä, se toimii mahdollisuuksien kasvualustana ja risteyspaikkana. Onko niin, että juuri nämä risteyskohdat ja rajapinnat tulevat olemaan uusien mahdollisuuksien "synnyinsijoja" myös lastensuojelussa?

muutoksen askelia

Kun sosiaalityö asemoituu uudella tavalla ja tulee lähemmäksi erilaisten toimijoiden joukkoa, on sosiaalityön otettava paikkansa näiden joukossa, Vappu Karjalainen (2005) muistuttaa. Sosiaalityöntekijöiden siirtyessä työnsä rajapinnoille, he joutuvat rakentamaan vuorovaikutuksen keinoin uusia yhteisen toiminnan ja yhteisen ymmärryksen alueita. (Karjalainen 2005). Vaikka Karjalainen kirjoittaakin aikuissosiaalityöstä ja sosiaalityöntekijöiden siirtymisestä työvoiman palvelukeskuksiin, niin samankaltaisia päätelmiä voi tehdä, kun pohditaan lastensuojelun asemoitumista uusiin yhteyksiin.

Jotta sosiaalityön ja -politiikan ongelmakeskeisyydestä päästäisiin lähemmäksi yksilön ja yhteisön voimavaroja, pitää voimauttavien varantojen esiin saattamiseksi luoda lisää tilaisuuksia konkreettisin toimenpitein. Tarvitaan strategisia linjauksia ja myös poliittista tahtoa, jotta uusille tekemisen tavoille tulee tilaa lastensuojelun toimintakäytännöissä. Jotta kulttuurinen voisi olla luonteva osa sosiaalista hyvinvoinnin tavoittelua, tarvitaan yli sektorirajojen ylittäviä periaatteellisia päätöksiä, jossa yhteistoiminnallisilla ratkaisulla etsitään pitkäkestoisia sosiaalisia vaikutuksia. Tätä tietä on ollut avaamassa mm. Suomen mielenterveysseuran vuodesta 1992 koordinoima Terveyttä Kulttuurista -verkosto, jonka tehtävänä on ollut tuoda kulttuuri pysyväksi osaksi hoitolaitoksissa tehtävää työtä. Hankkeen taustalla on YK:n ja Unescon kulttuurikehityksen vuosikymmenen (1989-1997) aloite "Arts in Hospital". Terveyttä kulttuurista toiminta on kehittynyt pohjoismaissa, erityisesti Ruotsissa osaksi hoito- ja sosiaalityötä. (Liikanen 2003.)¹⁰

Kulttuurin yhteiskunnallisen tärkeyden esiin tuomiseksi, sen monimuotoisuuden tukemiseksi ja sen ulottamiseksi kaikkien kansalaisten saataville on tehty paljon työtä, vaikka laajamittaisiin poliittishallinnollisiin muutoksiin ei ole vielä ylletty. Matti Vanhasen hallituksen ohjelman mukainen luovuusstrategiatyö¹¹ etsii hyvinvoinnin kasvualustaa kulttuurisen, taloudellisen ja sosiaalisen rajapinnoilta ja painottaa luovuuden kasvavaan merkitykseen yksilöiden, yhteisöjen ja koko yhteiskunnan hyvinvoinnissa. Strategiatyön tavoitteena on muun muassa lisätä

¹⁰ Ks. myös Koe 1/2004. Lehti taiteen, kulttuurin ja ympäristön terveysvaikutuksista. Suomen Mielenterveysseura.

¹¹ Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelman mukaan luovan toiminnan edellytysten kehittämiseksi laaditaan koko maan kattava luovuusstrategia.

edellytyksiä luovuuteen liittyvien voimavarojen käytölle sekä etsiä tasapainoa luovuuteen liittyvien yhteiskunnan kehittämismahdollisuuksien ja kilpailu- ja tehokkuusvaatimusten välillä.¹² (Luovuuskertomus, Opetusministeriön julkaisuja 2004:4; Bardy & Liikanen 2004.)

Kokemuksia taidelähtöisten menetelmien käytöstä liitteessä 2.

Vertaisryhmätoiminta

käsitteestä

Lasten vertaisryhmätoiminta on Suomessa vielä suhteellisen uusi työmenetelmä ja tutkimustietoa verrattuna esimerkiksi aikuisten vertaisryhmätoimintaan nähdään on toistaiseksi melko niukasti saatavilla. Vertaistuellalla tarkoitetaan kahden tai useamman samanlaisen elämäntilanteen tai kokemuksen omaavan henkilön välistä yhteyttä. Vertaisryhmässä mukanaolo perustuu tasa-arvoon, erilaisuuden kunnioittamiseen, sitoutumiseen, luottamukseen ja vapaaehtoisuuteen.

Sijoitettujen lasten vertaisryhmässä lapsen on mahdollisuus käsitellä huostaanotto- ja sijaishuoltokokemuksiaan samankaltaisia asioita kokeneiden lasten kanssa. Vertaisryhmässä voi opetella tunteiden ilmaisua, pohtia omaan elämäntilanteeseen liittyviä kysymyksiä, kertoa kokemuksistaan ja tulla kuulluksi. Tämä kaikki puolestaan vaikuttaa oman elämäntilanteeseen sopeutumisessa. Esimerkiksi Pesäpuu ry:n vertaisryhmämallissa sijaisvanhempien/omahoitajien ryhmä toimii lasten ryhmän rinnalla ja tukee lasta ryhmäprosessin aikana ja sen jälkeen (Barkman & Pasanen & Nyman & Heinonen 2005).

missä
vertaisryhmä
voi olla avuksi?

Lapsilla voi olla elämässään erilaisia vaikeita kokemuksia, joiden kanssa he voivat jäädä yksin. Tällaisia asioita voivat olla esimerkiksi huostaanotto ja siihen liittyvä sijoitus, adoptio, vanhemman mielenterveys- tai päihdeongelmat tai vanhempien avioero. Lapsen käsitykset siitä, mitä perheessä on tapahtunut ja minkä vuoksi, saattavat olla epäselviä ja ahdistaviakin. Kokemuksiin voi liittyä häpeää ja tunteita, joista on hankala puhua ja joiden kanssa lapsi ei tunne yksin pärjäävänsä. Oman elämän jäsentäminen on erityisen työlästä niille lapsille, joilla varhainen selviytyminen on edellyttänyt toimintamalleja, jotka aiheuttavat uudessa ympäristössä vaikeuksia. Hankalissa elämäntilanteissa lapsen oppivat selviytymiskeinot, esimerkiksi tunteiden "paketointi" ja torjunta, eivät toimi selviytymiskeinona myöhemmissä elämänvaiheissa.

Lapselle tekee yleensä hyvää saada tuekseen muita samankaltaisia kokemuksia läpikäyneitä ikäisiään lapsia. Vertaisryhmä voi tarjota lapselle turvallisen tilan, jossa hänen ei tarvitse kokea olevansa taustansa tai kokemusmaailmansa suhteen erilainen ja jossa hänen kokemuksensa ja erilaiset tunteensa voivat tulla tunnistetuiksi, kohdatuiksi ja jaetuiksi. Vertaisryhmässä lapsi saa myös asiantietoa mieltä askarruttavista asioista. Lasta rohkaistaan oman elämän pohtimiseen ja omien voimavarojen etsimiseen. Yhteenkuuluvuuden tunne on tärkeä tuen elementti vertaisryhmissä. Myös sosiaaliset taidot kehittyvät ryhmässä ja itseluottamus kasvaa, kun oppii paremmin tunnistamaan, käsittelemään ja ilmaisemaan tunteitaan. Vertaisryhmässä luodaan yhteistyösopimukset, jotka takaavat turvallisuuden ja luottamuksellisuuden

¹² Strategiatyö koostuu kolmesta osiosta: Luova ihminen, luovat ympäristöt ja luova talous. Lopullinen strategia valmistuu vuoden 2006 aikana.

Suunnitelmallisesti toteutettuna vertaisryhmätoiminta on havaittu toimivaksi tavaksi tukea lasta. Lasten on koettu pääsääntöisesti hyötyvän vertaisryhmätoiminnasta. Lasten vertaistoiminta ei ole terapiaa, mutta sen voi nähdä sisältävän terapeuttisia elementtejä. Jollekin lapselle voi riittää se, että hän saa ajoissa tukea toisilta vertaisryhmän jäseniltä. Vertaisryhmäkokemus ei kuitenkaan aina yksinään riitä lapsen tueksi. Joissakin tilanteissa lapsi tarvitsee tuekseen terapiaa. Ryhmän ohjaajan onkin tärkeää pystyä ohjaamaan lapset ja vanhemmat tarpeen vaatiessa erityispalvelujen pariin. Vertaisryhmäkokemus voi osaltaan auttaa lasta terapiaprosessin käynnistymisessä.

tavoite

Vertaisryhmätoiminnan tavoitteena on

- Antaa sijoitetulle lapselle mahdollisuus käsitellä sijoitukseen ja sijaisperheessä tai lastenkodissa elämiseen liittyviä kokemuksia omassa vertaisryhmässään muiden samoja asioita kokeneiden lasten kanssa.
- Antaa lapselle mahdollisuus opetella tunteiden tunnistamista, tunneilmaisua ja sosiaalisia taitoja sekä löytää uusia selviytymiskeinoja ja ennaltaehkäistä ongelmien syvenemisen
- Käsitellä lapsen ihmis- ja kiintymyssuhteita ja lojaliteettiristiriitoja
- Antaa lapselle mahdollisuus käsitellä menetyksiään ja vaikeita kokemuksiaan
- Opettaa jämäkkyyttä, ongelmanratkaisu- ja vuorovaikutustaitoja
- Vahvistaa lapsen itsetuntoa
- Saattaa lapsen kokemus kuuluville ja tarjota tietoa, tukea ja myönteisiä kokemuksia lapselle
- Tukea sijaisvanhempia/omahoitajia lapsen ryhmäprosessin aikana sekä auttaa heitä tukemaan lasta jatkossakin.

aikuisten ryhmät

Lasten vertaisryhmätoiminnan rinnalla käynnistetään usein myös lasten vanhempien vertaisryhmä, jolloin tukea lapsen elämään tulee monesta suunnasta (ks. Pesäpuu ry:n malli edellä). Muun muassa sijaisvanhemmat ovat kokeneet vertaisryhmätoiminnan erittäin hyödyllisenä. Oman ryhmäkokemuksensa ja omien tunteidensa läpikäymisen kautta vanhemman on helpompi tavoittaa ja kohdata myös lapsen kokemukset ja tunteet. He oppivat paremmin ymmärtämään minkälaista prosessia ja minkälaisia tunteita lapsi on käymässä läpi ja saavat myös tukea itselleen ja omaan vanhemmuuteensa toisilta samassa tilanteessa olevilta. Hyviä kokemuksia on saatu myös lastenkodin työntekijöille suunnatusta omahoitajien vertaisryhmästä. Lapsille oli tärkeää, että omahoitaja osallistui vertaisryhmään juuri hänen vuokseen. Huostaanotettujen ja sijoitettujen lasten biologisten vanhempien vertaisryhmätoimintaa on toteutettu muun muassa Nuorten Ystävät ry:n ja Ensi- ja turvakotien liiton toimesta Pohjois-Savossa.

Huostaanotto on kriisitilanne kaikille osapuolille. Vanhemmat, joiden lapsi/lapset on otettu huostaan, kokevat usein jäävänsä yksin kipeiden tuntojensa kanssa. Lastensa huostaanoton kokeneilla vanhemmilla on suuri tarve kertoa kokemuksistaan ja kuulla toisten kokemuksista. Kynnys vertaisryhmään osallistumiselle on kuitenkin usein korkea asiaan liittyvien vaikeiden tunteiden takia. Ryhmä tarjoaa vanhemmille paikan, jossa he voivat avoimesti ja luottamuksellisesti ilmapiirissä jakaa kokemuksiaan lapsen huostaanotto- ja sijoitusprosessista. Vaikeiden tunteiden jakamisen ja työstämisen ohella vertaisryhmässä saa myös asiantietoa oman ja lapsen kriisin vaiheista. Huostaan otettujen ja sijoitettujen lasten biologisten vanhempien tukipalvelut ovat riittämättömiä. Useimmissa

kunnissa tilanne on se, että huostaan otettujen lasten vanhemmille ei ole tarjota mitään tukea. Vertaisryhmät ja kriisityö palvelisivat näitä vanhempia heidän häädässään. Kokemusten mukaan usein myös suku häviää perheen ympäriltä huostaanottotilanteessa. Lapselle on tärkeää, että vanhempia autetaan selviytymään huostaanottokriisistä, jotta he pystyvät muodostamaan uudessa tilanteessa toimivan suhteen lapseensa ja tämän hoivaajiin.¹³

ryhmien ohjaajat Pesäpuu ry kouluttaa sijoitettujen lasten vertaisryhmien ohjaajia. Koulutus antaa valmiudet sijoitettujen lasten ryhmän ja sen rinnalla toimivan sijaisvanhempien tai omahoitajien ryhmän ohjaamiseen (10 kokoontumiskertaa). Mallin toiminnalliset menetelmät ja välineet ovat sovellettavissa myös muihin vertaisryhmiin.¹⁴ Pesäpuu järjestää myös itse sijoitettujen lasten ja sijaisvanhempien vertaisryhmiä.¹⁵ Sijoitettujen lasten ja vanhempien ryhmät ovat osa lastensuojelun sijaishuoltoon liittyviä tukitoimia.

Käytännön kokemuksia vertaisryhmistä kuvataan liitteessä 3.

Siirtymävaiheet – sijaishuolto osana lastensuojeluasiakkuuden polkua

asiakkuuden kaari Alkuarviointia, avohuollon lastensuojelutyötä, huostaanottoa, sijaishuoltoa ja jälkihuoltoa ei pidä katsoa erillisinä, irrallisina tapahtumina, vaan lastensuojelun asiakkuus on nähtävä ikään kuin lapsen elämän polkuna – jatkumona, jossa eri vaiheet ovat tukena toisilleen. Siirtymävaiheilla tarkoitetaan prosessin raju- vyöhykkeitä avo- ja sijaishuollon sekä sijais- ja jälkihuollon välillä. Tässä luvussa keskitytään sijaishuoltoon tulon kysymykseen, sillä sijaishuollosta lähtöä tarkastellaan lähemmin jälkihuoltoa käsittelevässä luvussa.

Kun tavoitteet asetetaan tapauskohtaisesti lastensuojeluprosessin jatkumon näkökulmasta, ”pakottaa” se työntekijät uudella tavalla yhteistyöhön. Työntekijän näkökulma laajentuu omasta työvastuualueesta väkisinkin lapsen kokonaistilanteeseen. Samalla lapsilähtöisyys syvenee ja perhekin tulee otetuksi huomioon vähän toisesta näkökulmasta.

Lastensuojeluasiakkuuden siirtymävaiheita tarkasteltaessa tulee korostaa sijoituskaari-ajattelun merkitystä: sijoitusvaiheeseen tulisi aina liittyä jo ennakkoaika- tus sijoituksen kestosta ja päättymisestä, koko kaari tulisi alustavasti hahmotella jo sijoitusvaiheessa. Näin korostuu ajatus siitä, että sijoitus on suunnitelmallinen ja että sijoitus myös päättyy ajallaan, niin kuin se on yhdessä ajateltu tapahtuvan. Lastensuojelussa tämä suunnitelmallisuus kulmineituu huoltosuunnitelmiin sekä erillisiin hoito- ja kasvatussuunnitelmiin. Niiden laatiminen on edelleen osittain puutteellista ja niiden hyödyntämisessä lapsen ja perheen kanssa tehtävässä työssä on paljon kehitettävää.

Riittäväällä sosiaalityön tukemisella siirtymävaiheissa, sijoituksen alkuvaiheissa ja sijoituksen kestäessä voidaan ehkäistä sijoitusten ennenaikaisia katkeamisia ja

¹³ Sininauhaliitolla on julkaisu: Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Tämä ryhmätoiminnan opas on tarkoitettu työvälineeksi sosiaalitoimen ja sijoitettujen lasten vanhempien kanssa työskentelevien tahojen ammattihenkilöstölle.

¹⁴ Pesäpuu ry on tuottanut myös sijoitettujen lasten vertaisryhmämallin ohjaajan käsikirjan, joka sisältää taustatietoja, teoriaa sekä mallin sijoitettujen lasten ja sijaisvanhempien vertaisryhmätoiminnasta (10 ryhmäkertaa).

¹⁵ Ryhmät on suunnattu 5-12-vuotiaille. Lasten ryhmässä voi olla 4-7 lasta muutaman vuoden ikähaaralla. Sijaisvanhempien ryhmä kokoontuu samanaikaisesti. Kokoontumisia on 10 ja kukin kerta on pituudeltaan 1,5 h

keskeytymisiä, tuoda lapsen elämään jatkuvuutta ja pysyvyyttä. Pelastakaa Lapset ry:n Minun Elämäni-hankkeessa on kehitetty vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen tukemiseen liittyvän perhetyön kautta tukea perhesijoitukseen. Tuki perustuu lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen arviointiin ja tukemiseen perhetyön keinoin. Hankkeessa pyritään yhdenmukaistamaan ja strukturoimaan lapsen elämäntilanteen dokumentointia sekä kehittämään välineitä riskien ja suojaavien tekijöiden ennakoimiseksi sijoituksissa. Lasta ja hänen vanhempiaan haastatellaan käyttämällä strukturoituja haastattelumenetelmiä sekä dokumentoidaan tietoa mm. sukuun, aikajanaan ja verkostokartan avulla. Sijoitukseen liittyvien riskien ja suojaavien tekijöiden arvioinnissa käytetään apuna mm. vanhemman ja lapsen välisen leikkilähteen videointia vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen selvittämiseksi.

Siirtymävaiheiden laatu saattaa jäädä pelkäksi pinnalliseksi byrokratiaksi, ellei koko ajan ole mielessä se, että työssä hoidetaan ainutkertaista elämänsä aloittelevia ja eläviä lapsia ja nuoria – eli toimitaan lapsikeskeisesti. Joskus tuntuu, että menettelyjen sisältövaikutusta – eli vaikutusta hoidettavana olevien elämänlaatuun – ei ole mietitty loppuun asti. Se jää olosuhteiden varjoon. Esimerkkinä tämän tyyppisestä tilanteesta Hilka Niemelä (2005) kuvailee seuraavan kaltaista käytäntöä: eräässä kaupungissa psykiatrisen hoitoyksikkö suljettiin aina viikonlopuiksi ja juhlapyhiksi henkilökunnan vapaapäivien ja kustannusten takia. Ne nuoret, joilla ei ollut paikkaa minne mennä osaston sulkeuduttua, siirrettiin siksi aikaa kaupungin omistamaan lastensuojeluyksikköön. Siirtymävaiheen laatuksien toteutumista tarkasteltaessa mietittiin lähinnä siirtoihin sisältyvää tiedonvälitystä ja siirtämisen sujuvuutta. Sitä, miten tämä menettely vaikutti psyykkisesti herkkiin nuoriin, ei Niemelän mukaan juurikaan pohdittu, eikä toimintatavalle haettu myöskään vaihtoehtoja. (Niemelä 2005.)

lasten
kokemuksia

Kati Hämäläinen on tutkinut Pro gradussaan sijoitettujen lasten kokemuksia sijoitusvaiheesta ja perhehoidossa elämisestä. Hämäläinen kysyi lapsilta, miten muutto ja sopeutuminen uuteen perheeseen ovat sujuneet. Perhehoitosijoitus merkitsi haastatelluille lapsille isoa muutosta elämässä. Omia vanhempia ja sisarusia tuli ikävä ja sopeutuminen sijaiskodin sääntöihin ja elämäntapoihin edellytti sopeutumista. Lapsi käsittää usein myös sijoituksen syyn omalla tavallaan, vaikka hänelle olisi kerrottu todelliset syyt. Muuttaminen omasta kodista oli haastatelluille lapsille pääsääntöisesti raskas kokemus siitä huolimatta, että olosuhteet kodissa olivat käyneet useille sietämättömiksi. Sijoitetut lapset ikävöivät myös sisarusiaan ja toivovat näkevänsä heitä useammin. Sijoitettujen lasten suhdetta sisarusiin tulisi tukea enemmän, mikäli sisarusia ei sijoiteta samaan perheeseen. (Hämäläinen 2005.)

tutkimus ja
kehittäminen

Valtion koulukotien laatuhanke ”Laavun” hoitoprosessikuvauksissakin tuli selvästi esille, että siirtymävaiheet avohuollosta sijaishuoltoon ja edelleen sijaishuollosta jälkihuoltoon ovat lastensuojeluketjun kriittisiä pisteitä. Hankkeessa todettiin, että puutteellinen sijoituksen suunnittelu näkyy sijaishuoltopaikan arjessa samoin kuin huonosti suunniteltu ja toteutettu siirtymä jälkihuoltoon näkyy jälkihuoltotyön ylimääräisinä haasteina.

Terhi Laukkasen ja Eila Laukkasen sijaislasten psykiatrisen hoidon tarpeeseen liittyvässä tutkimuksessa (2004) kävi ilmi, että ennen lapsen/nuoren sijoitusta tehdyistä tutkimuksista tieto ei ollut siirtynyt noin joka kymmenennelle tutki-

mukseen vastaajista. Käytännössä psykiatrinen hoitoa antavat paikat eivät aina tiedä mihin lapsi/nuori sijoitetaan. Tietokatkokset kuvannevat sijoitusprosessin ongelmia ja mahdollisesti myös sitä, miten erillään toisistaan lastensuojelu ja psykiatrinen hoitojärjestelmä toimivat. Toisaalta tulos voi kuvata myös sitä, että lapsen/nuoren ongelmien toivotaan ratkeavan pelkällä sijoituksella.

Siirtymävaiheita kehitetään valtioavusteisissa alueellisissa hankkeissa, mm. Hämeenlinnan Lapsen polku laadukkaaksi -hankkeen tavoitteena on saada lapsen polku sujuvaksi. Erilaisten tilanteiden käsittelyn (kriisi, pitkäaikaissijoitus jne.) avulla on tarkasteltu niitä kohtia, jolloin siirtymävaiheen sujuvuuteen pitää kiinnittää erityistä huomiota ja joissa tarvitaan esimerkiksi arviointijaksoa jatkotyökentelyn tueksi.

siirtymisen kriteerit

Käytännössä sijaishuoltoon tullessa ja sieltä lähdettäessä vaihtuvat sekä lapsen kanssa elävät aikuiset että koti, joten siirtymävaihe edellyttää erityistä panostusta lapsen turvallisuuden tunteen ja hyvinvoinnin takaamiseksi. Erityisen tärkeää on huolehtia lapselle tärkeiden ihmissuhteiden vaalimisesta ja ylläpidosta siirtymisestä huolimatta.

Vanhasta luopuminen ja uuteen astuminen vaatii kaikilta osapuolilta aikaa, rohkeutta ja avoimuutta. Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit (2004) kuvaavat avohuollosta sijaishuoltoon siirtymistä monivaiheisena prosessina. Sijoitusprosessin päämääränä on taata lapsen tarpeiden ja niihin vastaamaan kykenevän palvelun kohtaaminen huolellisen tiedonkeruun, suunnitelmallisuuden ja moniammatillisen arvioinnin avulla. Lisäksi tavoitteena on taata suotuisa alku hyvälle kasvatukselle ja hoidolle, jossa lapsi ja hänen läheisensä ovat keskipisteenä. Sijoitusprosessin laadun kehittämisen myötä on mahdollista, että yhä useampi lapsi pääsisi kerralla hänen tarpeisiinsa vastaavaan sijaishoitopaikkaan ja välttyisi uudelleen sijoituksilta.

Prosessin eri osien tavoitteet kuvaavat siirtymävaiheiden perusasioita: siirtymisen perustamista lapsen etuun, siirtymisen sopimisesta yhdessä, siirtymiseen liittyvien asioiden selittämistä ymmärrettävästi sekä lapsen ja hänen perheensä tukemista tunnetasolla. Laatuksiteerit piirtävät asianmukaisesti menevästä siirtymävaiheesta seuraavanlaisen kuvan:

Alussa sosiaalityöntekijä kartoittaa lapsen ja hänen perheensä kanssa heidän tarpeitaan, ja etsii sopivaa sijaishuoltopaikkaa lapselle. Yhteydenoton ja tiedonkeruun tavoitteena on lapsen tarpeista ja tilanteesta kertovan tiedon kokoaminen arvioinnin ja päätöksenteon pohjaksi sekä sijaishuoltopaikasta kertovan tiedon välittäminen lasta sijoittavalle taholle. Arvioinnin ja suunnittelun tavoitteena on selvittää, pystyykö sijaishuoltopaikka vastaamaan lapsen tarpeisiin.

Kun lapsen tarpeisiin vastaamaan pystyvä paikka on löytynyt, alkaa lapsen ja hänen perheensä ja sijaishuoltoyksikön tutustuminen sekä siirtymiseen liittyvien asioiden ja tunteiden käsittely. Tutustumisen ja sopimisen tavoitteena on varmistaa, että paikka on sopiva lapselle ja luoda perusta hyvälle yhteistyölle, sitoutumiselle sekä yhteisymmärryksen saavuttamiselle. Tälle vaiheelle asetetaan mm. seuraavia kriteereitä:

- Lapselle tai nuorelle ja hänen vanhemmilleen järjestetään tutustumiskäynti en-

nen päätöstä sijoituspaikan valinnasta.

- Tutustumiskäynnin aikana ja sen jälkeen toimitaan siten, ettei lapsi tai nuori koe sijaishuoltoapaikan torjuvan häntä - jos mahdollista, palveluntuottaja tekee jo ennen tutustumiskäyntiä periaatepäätöksen siitä, että sijaishuoltoapaikka pystyy vastaamaan lapsen tai nuoren tarpeisiin.
- Lapselle tai nuorelle ja hänen vanhemmilleen esitellään sijaishuoltoapaikan tilat ja tavat. Heidän kanssaan käydään läpi sijaishuoltoapaikan säännöt, käytännöt, sijoituksen tarkoitus, tavoitteet ja kesto.
- Tutustumiskäynnin jälkeen sijoittava sosiaalityöntekijä, lapsi tai nuori ja hänen vanhempansa tekevät päätöksen sijoituspaikan valinnasta.
- Yhdessä sijaishuoltoapaikan kanssa sovitaan miten sijoittamisessa edetään ja kuka mistäkin asiasta huolehtii. Sovittu työnjako dokumentoidaan.
- Päätöksen jälkeen varataan aikaa sijaishuoltoapaikan työntekijän ja lapsen tai nuoren sekä hänen vanhempiensa välisen kontaktin rakentamiseen ja keskustellaan tulevan sijoituksen herättämistä tunteista. Esille otetaan em. osapuolten odotukset ja toiveet. Lasta tai nuorta ja hänen perhettään autetaan selviytymään mahdollisista ennakoasenteista, peloista, turvattomuuden tunteista, häpeästä ja syyllisyydestä.
- Huoltosuunnitelma ja kirjallinen päätös sijoituksesta tarkistetaan.
- Henkilökuntaa ja sijaishuoltoapaikassa asuvia lapsia tai nuoria informoidaan uudesta tulokkaasta.

Yhteisen päätöksenteon jälkeen on muuton hetki. Sijaishuollon näkökulmasta lapsen saapumishetken tavoitteena on, että lapsi ja hänelle tärkeät ihmiset kokevat muuton turvalliseksi ja itsensä tervetulleiksi. Kriteerit määrittelevät lapsen saapumista näin:

- Sijaishuoltoapaikalla on kirjallinen suunnitelma siitä, miten lapsi vastaanotetaan, kun hän saapuu sijaishuoltoapaikkaan ja mikä on henkilöstön työnjako saapumistilanteessa.
- Sijaishuoltoapaikka varautuu siihen, että lapsen vastaanottavilla henkilöillä on riittävästi aikaa olla lapsen kanssa tulotilanteessa.
- Lapselle varattu huone on kalustettu sellaiseksi, että sinne on mukava tulla ja josta lapsen on hyvä jatkaa sisustamista ja järjestämistä saadakseen huoneen itselleen kotoiseksi.
- Lasta ohjataan tutustumaan muihin sijaishuoltoapaikassa asuviin lapsiin, nuoriin ja henkilökuntaan.
- Sijoitukseen ja saapumiseen liittyviä asioita käydään läpi lapsen iän ja kehitystason määrittämässä tahdissa.

**siirtymä
vaiheiden
tavoitetila**

- **Lapsella on pysyviä aikuissuhteita siirtymistä huolimatta ja lapsi on tietoinen, ketkä aikuiset vastaavat hänen asioistaan.**
- **Lastensuojelupolun siirtymät tapahtuvat valtakunnallisten laatukriteerien mukaisesti**
- **Päätäjät ja työntekijät ymmärtävät siirtymävaiheiden merkityksen**

Perhehoito (sijaisperheet)

nykytila
Suomessa

Viimeisimmän lastensuojelutilaston mukaan lapsia on sijoitettu kodin ulkopuolelle yhteensä 14 707. Perhehoitoon on sijoitettu lapsia 5 553 ja laitoshuoltoon 6773. Perhehoidossa olevien lasten ja nuorten määrän suhteellinen osuus kaikista sijaishuollon sijoituksista on laskenut viimeisen 20 vuoden aikana selvästi ja nopeasti. Huolta lasten ja nuorten mahdollisuudesta päästä perheenomaiseen hoitoon lisää se, että maassamme on valtavat alueelliset erot sijaisperheiden saatavuudessa ja käytössä. Kuntakohtaiset erot perhehoitoon sijoittamisessa vaihtelevat vuositasolla tarkasteltuna 5%- 90% kaikista sijaishuollon sijoituksista. Alueellistakin (maakunta tai pienempi alue) vaihtelua suhteellisessa sijoitusosuudessa on 30%- 71% välillä.

Sijaisperhetoiminnan hiipumiseen ei löydy yhtä yksiselitteistä syytä. Yksi keskeisistä syistä lienee kuitenkin sijaisperhetoiminnan suunnittelemattomuus, joka tarkoittaa käytännössä sitä, ettei sijaisperhetoiminnasta tiedota riittävästi, sijaisperheiden rekrytointiin ei käytetä voimavaroja eikä sijaisperheitä valmenneta kaikkialla maassa systemaattisesti. Sijaisperheitten tukeminen on sattumanvaraista ja tuen määrä ja laatu vaihtelee voimakkaasti maamme eri maakunnissa ja kunnissa. Sijoittajien mukaan sijoitukset sijaisperheisiin laskevat, koska sijaisperheitä ei ole saatavilla sekä sijoitettavat lapset ja nuoret oirehtivat niin voimakkaasti, ettei sijoitus sijaisperheeseen ole kestäväällä pohjalla. Tällä hetkellä on myös valmennettuja sijaisperheitä, jotka odottavat sijoitusta, mutta käytäntö, jossa perheen rekrytointi ja valmentanut kunta sitoo perheen omakseen, estää sijoittamisen muualta. Sijaisperheiden saatavuutta parantaisi toiminnan organisoiminen kuntien yhteistyöllä seutukunnalliseksi ja alueelliseksi kokonaisuudeksi.

Lastensuojelua ja perhehoitoa kehitettäessä on löydettävä keinoja sen ehkäisemiseksi, etteivät lapset olisi sijoitusvaiheessa liian vaurioituneita päästäkseen sijaisperheeseen. Perheiden pelätään uupuvan voimakkaasti oirehtivien lasten kanssa. Siksi täytyykin nostaa esiin kysymys, miksi sijoitusvaiheeseen tulevat lapset ovat ehtineet elää vaurioitavissa olosuhteissa niin kauan, ettei sijoittaminen perheisiin ole mahdollista? Hoidetaanko lasten ja perheiden pahoinvointia liian kauan avohuollon tukitoimilla? Perhehoidon näkökulmasta suurimpina haasteina ovat yhä myöhemmin sijoitettavat lapset ja nuoret sekä yhteistyötilanteissa haastavat biologiset vanhemmat.

tuki ja valmennus Sijais/adoptioperheeksi ryhtyminen on haaste. Perheillä, jotka harkitsevat sijais- tai adoptiovanhemmuutta on oikeus saada valmennusta ja tietoa siitä, mitä sijais/adoptiovanhemmuus merkitsee. Sijaisvanhemmuutta harkitseville järjestetään jo monella paikkakunnalla ryhmämuotoista PRIDE-valmennusta, joka antaa tietoa päätöksenteon pohjaksi ja valmiuksia ryhtyä sijaisvanhemmaksi. Valmennuskursseja järjestävät kunnat joko yksinään, yhteistyössä tai kuntien muodostamat yksiköt eri puolella Suomea PRIDE-kouluttajat alueittain.

Järjestöistä PRIDE-valmennusta järjestävät Pelastakaa Lapset ry ja SOS- lapsikylä ry.

Suunnitelmallisen rekrytoinnin ja hyvän valmennuksen lisäksi perhehoidon tukemiseen tarvitaan sosiaalityöntekijän tukea, vertaistukea, työnohjausta ja täy-

dennyskoulutusta. Lisäksi on mahdollistettava perhehoitajan vapaapäivät ja lomat ja maksettava työstä riittävä palkkio.

keskeytyvät sijoitukset

Perhehoitajille suunnatun kyselyn tulosten perusteella sijoitusten keskeytyminen on paljon keskustelua herättävä asia. 36% kyselyyn osallistuneista perheistä vastasi, että heillä sijoitettuna olleen lapsen sijoitus on katkennut ennen täysi-ikäistymistä. Sijoitusten katkeamisen syinä nousivat esiin erityisesti lapsen psyykkiseen terveyteen liittyvät tekijät, sekä perheen kokemus siitä, että he eivät pysty vastaamaan lapsen tarpeisiin. (Luomala 2005.) Sijoitusten katkeaminen näyttää ajoittuvan murrosikään. Aina sijoitukset eivät kestä, vaikka sijaishuollon tarve ei poistuisi. Huostaanotto ei siis lakkaa, vaan sijoituspaikkaa joudutaan vaihtamaan lapsen tai nuoren tarpeita paremmin vastaavaksi. Perhesijoituksen suunnittelematon katkeaminen on aina kriisi. Parhaillaan on käynnissä Perhehoitoliitto ry:n toimesta tutkimus- ja kehittämishanke, jonka tavoitteena on selvittää kuinka paljon suunnittelemattomasti katkenneita sijoituksia tapahtuu valtakunnallisesti ja mitkä taustatekijät vaikuttavat sijoitusten katkeamiseen sekä miten eri osapuolet kokevat sijoituksen katkeamisen. Tutkitun tiedon avulla kehitetään välineitä, joiden avulla perhehoitajia ja sijoitettuja lapsia sekä heidän vanhempiaan voitaisiin tukea niin, että suunnittelemattomasti katkenneita sijoituksia ei tapahtuisi. Hanke toteutetaan vuosien 2005-2008 aikana. (Janhunen 2005.)

muiden pohjoismaiden tilanne

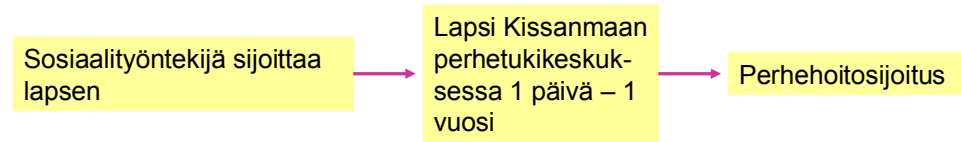
Suomen sijaisperhetoiminnan tila saa uudenlaisen näkövinkkelin, kun sitä verrataan esim. pohjoismaiden vastaavaan tilanteeseen. Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa perheiden ja lasten tilanteet ovat samankaltaisia ja syyt lasten ja nuorten sijoitukseen ovat varsin yhtenevät. Lapsilla ja nuorilla on samanlaisia kokemuksia ja he oirehtivat hoidon ja kasvatuksen laiminlyönteihin samalla tavalla. Kuitenkin sijaisperheisiin pääsee Norjassa yli 80% kaikista sijoitetuista lapsista ja nuorista ja Ruotsissakin yli 70%. Kyseisissä maissa sijaisperheet ovat kyenneet vastaamaan hoidettavien tarpeisiin, eikä suunnittelemattomia keskeytyksiä tai sijoituksia sijaisperheistä pois ole tapahtunut hälyttävissä määrin. Tilanteen erilaisuutta selittää mm. se, että Norjassa sijaisperhetoiminta on organisoitu maakunta tasoisesti yhteistyöksi. Tällä varmistetaan sijoituksista vastaavien toimijoiden osaaminen eikä hukata perhereservejä. Sijaisperheiden rekrytointi sekä toiminnasta tiedottaminen on erittäin suunnitelmallista ja myös valtio tukee kuntia näissä tehtävissä. Ruotsissa sosiaalihuolto on linjannut perhehoidon ensisijaiseksi hoitomuodoksi ja tästä linjauksesta on positiivisia heijastusvaikutuksia myös kuntien toiminnan suunnitteluun ja organisointiin perhehoidon osalta. Ruotsissa on mahdollistettu myös se, että sijaisvanhempi voi jäädä hoitamaan yhtä sijoitettua erityishoitoa vaativaa lasta, joka muutoin olisi sijoitettu laitokseen. Sijaisvanhemmalle on näissä tapauksissa maksettu palkkiota, joka vastaa ansiotyössä saatua tuloa.

Tampereen malli

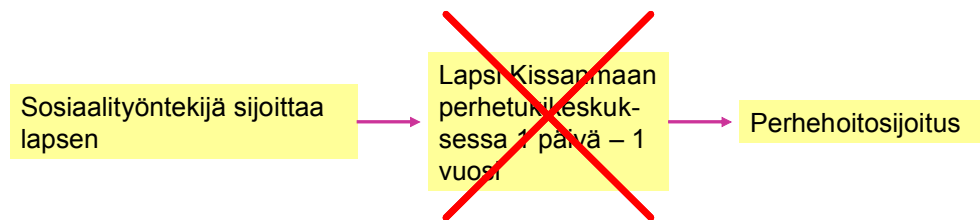
Tampereen kaupunki on yksi esimerkki siitä, kuinka sijaisperhetoiminta voidaan organisoida toimivalla tavalla. Tampereen sijaishuolto otti kesällä 2005 käyttöön kehittämiensä perhehoidon uuden mallin, jonka ensimmäisenä tavoitteena on, että kaikki alle 3-vuotiaat sijoitetaan suoraan perhehoitoon, ja seuraavana tavoitteena on, että kukaan alle 12-vuotias ei joudu laitoshoidon ilman vanhempiaan. Malli pohjautuu kiintymyssuhdeteoriaan, joka korostaa lapsen varhaisen vuorovaikutuksen merkitystä. Tärkeänä pidetään sitä, että äiti osaa tulkita oikein vauvan tarpeita ja toimia niiden mukaisesti eli vastaa vauvan viesteihin riittävän nopeasti, johdonmukaisesti ja sopivasti. Toimintamalli tukeutuu tutkimustulok-

siin¹⁶, jotka osoittavat, että laitoshoidon muodostaa riskin edellä mainittuihin tarpeisiin vastaamiselle. Mallissa painotetaan, että erityisesti pienellä lapsella on oltava sama hoitaja.

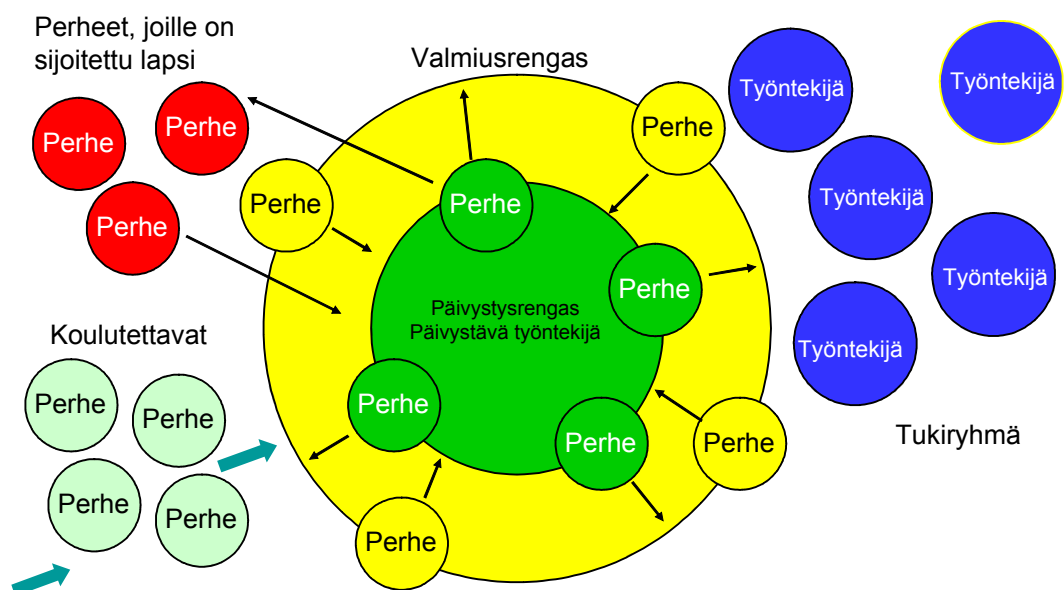
Tampereen kaupungin vanha toimintamalli oli seuraavanlainen:

Vanhassa toteutustavassa oli hyvää se, että lapsen ja sijaisperheen yhteen sovittamiseen oli riittävästi aikaa. Kiintymyssuhteen näkökulmasta malli ei ollut toimiva, sillä lapsi joutui olemaan pitkään lastenkodissa ja ylimääräisen vaiheen vuoksi lapsi joutui kokemaan enemmän hoitajien vaihdoksia. Uusi malli johdettiin vanhasta mallista varsin yksinkertaisella tavalla:

Uudessa mallissa on hyvää se, että lapsi pääsee suoraan perheeseen ilman laitospaikkaa, huonoa puolestaan se, että lapsen ja perheen yhteen sovittaminen on pitkäaikaista. Pikainen sovittaminen tehtiin kuitenkin turvallisesti organisoimalla ja resursoimalla sijaisperhetoimintaa kokonaan uudelleen:

¹⁶ Mallissa mainitaan lähteinä mm. Albus & Dozier (1999) ja Bloom (1998).

Perhehoidon tukiryhmän muodostavat 5 työntekijää Lastensuojelun sijaishuollon avopalveluista. Tukiryhmän tehtävänä on sijaisperheen ja lapsen oman perheen tukeminen sijoituksen alkaessa ja sen aikana sekä alle 12-vuotiaiden kiireellisten huostaanottojen asiakasohjaus.

Kriisien kohtaaminen ja kehityshäiriöiden tuntemus korostuu perheiden koulutuksessa ja rekrytoinnissa. Käyttöön otettiin jatkuva rekrytointi, koska perheitä poistuu järjestelmästä silloin, kun sijoituksesta muodostuu pitkäaikainen. Sijaisperheiden varallaolo tarkoittaa sitä, että 3-5 perhettä päivystää valmiina ottamaan lapsen minä vuorokauden aikana tahansa. Lisäksi 3-5 perhettä on valmiudessa aloittaa päivystyksen.

Uuteen perhehoidon malliin liittyen on Tampereen Yliopistossa käynnissä seurantatutkimus Lastenkoti- ja perhesijoituksen yhteys lapsen kiintymissuhteen kehitykseen: Intensiivinen seurantatutkimus uuden työtavan vaikutuksesta. Tutkimuksen tekee Professori Raija-Leena Punamäki.

Tutkimuksessa kysytään, saavuttaako uusi toimintamalli tavoitteensa tukea lapsen tervettä emotionaalista kehitystä ja turvallisen kiintymyssuhteen syntymistä. Toisena näkökulmana tutkitaan, miten sijaisvanhemmuuden herättämät tunteet ja mielikuvat sekä sijaisäidin kokemukset ja persoonallisuus ovat yhteydessä sijoituksen onnistumiseen ja lapsen emotionaaliseen ja kognitiiviseen kehitykseen ja hyvinvointiin.

perhehoidon tavoitetila:

- **Lapsille taataan tasavertainen mahdollisuus päästä perhehoitoon kunnasta riippumatta**
- **Perhehoitajia koulutetaan ja rekrytoidaan sijoitustarpeeseen nähden riittävästi**
- **Perhehoidon kaikki eri muodot ovat tarjolla ja käytössä: sijaisperheitä, kriisiperheitä, tukiperheitä, lomitusperheitä**
- **Perhehoidon laatu on turvattu**
  - * rekrytointi, valmennus ja tukipalvelut hoidetaan seudullisesti
  - * perhehoidon prosessit ovat kuvattuina ja laatukriteerit käytössä
  - * perhehoitoon on olemassa selkeät sopimusmallit, jotka ovat käytössä

Sijoitettujen lasten biologisten perheiden kanssa tehtävä perhetyö

käsite

Tällä hetkellä perhetyön käsitettä ei käytetä yhtenäisesti, vaan se kuvaa eri paikoissa eri asioita. Heino & al. (2000) vertailivat monia lastensuojelussa käytössä olevia perhetyön muotoja, ja totesivat, että perhetyöllä tarkoitetaan yleisesti avo- huollon tukitoimenpiteenä tehtyä intensiivistä työskentelyä ei-sijoitettujen lasten perheiden kanssa, mutta käsitettä käytetään myös kuvaamaan yhteydenpitoa ylläpitävää työskentelyä sijoitettujen lasten perheiden kanssa. Käsitteen avo- huollon tukitoimenpiteenä kuvannee se, että vuoden 2005 valtakunnallisilla perhetukipäivillä Anneli Nyrönen ja Kirsi Nieminen määrittivät luennossaan ”Perhetyö lastensuojelun polussa” perhetyön lastensuojelun avo- huollon toimenpiteeksi. Kontrastina tälle Kaija Klap (2005) määrittelee perhetyön osana lapsen sijaishuollon hoito- ja kasvatustapaa. Joka toisessa Heinon & al. (2000) projektissa mukana olleessa laitoksessa (12/25) perhetyöstä puhuttiin koko hoitohenkilökunnan työnä. Osa työstä suuntautui perheiden kotiin ilman että siihen oli erotettu omia

työntekijöitä. Yhdeksässä laitoksessa perhetyöhön oli erotettu oma työryhmä, jonka työ pääsääntöisesti tehtiin perheen kotona. Muutamassa laitoksessa perhetyö tehtiin laitoksesta erillään sijaitsevassa yksikössä. Tekemässään luokittelussa kirjoittajat päätyivät käyttämään sijoitettujen lasten kohdalla käsitettä *hoitava ja kuntouttava perhetyö*.

Myös Lastensuojelun Keskusliiton sijaishuollon neuvottelukunnan perhetyöteemavuoden keskusteluissa on tullut esiin perhetyö-käsitteen vaihteleva sisältö. Yleisesti ottaen perhetyö miellettiin sijaishuoltoon kuuluvana suunnitelmallisena ja kokonaisvaltaisena taustatukena. Toisille käsite sisälsi myös intensiivisempää työtä, jolla tavoitellaan perhetilanteen muutosta ja johon tarvitaan perhetyön koulutusta, osa taas kutsui tätä järeämpää mallia perhekuntoutukseksi¹⁷.

työnjako

Käsitteen lisäksi myös perhetyön työnjako on epäselvä. Sijoittava sosiaalityöntekijä on vastuussa sijoittamansa lapsen huoltosuunnitelmasta ja sen toteuttamisesta, mutta kuka on vastuussa sijoitetun lapsen perheen kriisiavusta ja kuntouttamisesta? Sekaannusta lisää se, että kokonaisuuden vastuunkantaja ei välttämättä ole se, joka tekee perhetyön: palvelun voi esimerkiksi teettää ostopalveluna. Heinin & al (2000) selvityksessä perhetyön tilaajana on useimmiten sosiaalityöntekijä, joka on tehnyt avohuollon tukitoimipäätöksen tilauksen pohjaksi. Jos lasta ja hänen biologista perhettään hoitavat eri tahot, kuka on vastuussa siitä, että heidän yhteistyönsä ja erityisesti työn tavoitteiden samansuuntaisuus varmistetaan? Perhetyön tarkoituksenmukainen toteutuminen edellyttää selkeää työn ja vastuunjako perheen itsensä, sosiaalityöntekijän, perhetyöntekijöiden ja sijaishuollon palveluntuottajan välillä.

perhetyön tavoite

Kaija Klap (2005) määrittelee sijaishuollossa tehtävän perhetyön lähtökohdaksi lapsen tarpeet: voidakseen suuntautua tulevaisuuteen lapsen on saatava vähintäänkin realistinen käsitys sijoitukseen johtaneista tapahtumista ja sitä edeltäneistä elämänvaiheista. Perhetyön keskushenkilö on lapsi ja tavoite hänen hyvinvointinsa ja kehityksensä turvaaminen. Heino & al. (2000) täsmentää, että perhetyön tavoitetta ja sisältöä määrittää se, onko tarkoitus kotiuttaa lapsi vai auttaa häntä asettumaan uuteen ympäristöön ja luomaan uudenlaista suhdetta sekä biologiseen perheeseensä että itseensä. Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit asettavat biologisen perheen kanssa työskentelyn tavoitteeksi luottamuksellisen vuorovaikutuksen syntymisen ja lapsen tasapainoisen kehityksen turvaamisen yhteistyössä.

Klap painottaa läheisten ihmissuhteiden vaikutusta elämässä selviämiseen. Kun ajatellaan ihmisen keskimäärin lähes 80-vuotista elämänkaarta, voi lastensuojelu olla pisimmilläänkin vain murto-osa kokonaisuudesta. Mitä mieltä olisi perustaa lasta tukevaa sosiaalista verkostoa lastensuojelun työntekijöiden varaan? Perhetyön tavoitteena voi siis olla myös aktiivinen yhteyden ylläpito sukuun, koska nämä siteet ovat lapselle tärkeitä läpi elämän. Lastensuojelun kehittämisohjelman sijaishuolto ja jälkihuolto-osion asiantuntijaryhmäkin kiinnitti erityistä huomiota sisarusuhteiden vaalimisen tärkeyteen.

¹⁷ Esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliiton kuntoutus- ja kehittämiskeskus Huvitus tarjoaa lastensuojelullisen perhekuntoutuksen palveluja avohuollon tukitoimena, osana sijaishuollon prosessia tai itsenäistyvän nuoren jälkihoitona. Lapsen ja perheen kanssa työskentelee kuntoutukseen erikoistunut moniammatillinen työryhmä.

perhetyötä sijaishuollossa tukevat rakenteet	<p>Selkeiden käsitteiden ja työnjaon lisäksi laadukas perhetyö edellyttää asianmukaisia puitteita työn tueksi. Klap kuvaa perhetyötä käsittelevässä artikkelissaan (2005), miten työn rytmittämiseksi on työprosessiin ja työn organisointiin hyvä tehdä rutiininomaisesti toistuvia käytäntöjä. Näitä ovat esimerkiksi Lausteen perhekuntoutuskeskuksessa</p> <ul style="list-style-type: none"> - tutustumiskäynti, - tulo- ja tavoiteneuvottelu, - kontaktitunnit lapselle ja hänelle tärkeille työntekijöille, - työn suunnitelmallinen lopettaminen, - foorumit työntekijän ammatilliseen reflektointiin: kollegiaaliset keskustelut ja työryhmäpalaverit, - omahoitajajärjestelmä ja - työnohjaus. <p>Myös Heinon & al. (2000) selvityksessä tarve työtä tukeviin rakenteisiin tuli esille. Projektissa mukana olleiden erilaisten perhetyömallien tekijät korostivat työparityöskentelyn, riittävän työnohjauksen ja huumorin osuutta työn tukena. Merkittävänä koettiin oman työryhmän tai laitoksen tuki ja yhteiset, säännöllisesti pidettävät kokoukset. Kaikkein raskaimmaksi työ muodostui niille, joilla ei ollut vertaistukea saatavilla.</p>		
vuorovaikutus keskeisenä tekijänä	<p>Heinon & al. (2000) selvityksessä perhetyön onnistumisen nähtiin riippuvan perhetyöntekijän ja asiakasperheen välillä syntyvästä positiivisesta vuorovaikutussuhteesta. Kun onnistuminen lepää suhteen varassa, he kysyvät työnjakoon viittaten: Miten monta suhdetta ihminen tai perhe jaksaa? Klap (2005) korostaa työntekijän asenteen merkitystä – perhettä täytyy kunnioittaa ja nähdä kasvatus työllittönä ja itsensä oheiskasvattajana. Lisäksi hän painottaa, että työntekijä tarvitsee erilaista ammattitaitoa riippuen siitä, työskenteleekö hän lasten, nuorten vai aikuisten kanssa. Vuorovaikutuksen keskeisyys perhetyössä vahvistaa näin ollen samaa linjaa sijaishuolto-osion lapsilähtöisyys –teeman kanssa, joka korostaa kuulluksi tulemisen ja vuorovaikutuksen keskeistä merkitystä lastensuojelutyössä.</p>		
hyväksi koetut menetelmät	<p>Sijaishuollon perhetyössä on jo nykyisin käytössä laaja kirjo hyväksi koettuja työmenetelmiä, joita Klap (2005) on eritellyt seuraavasti:</p> <table border="0" style="width: 100%;"> <tr> <td style="vertical-align: top; width: 50%;"> <p>Perhekohtaisia menetelmiä</p> <ul style="list-style-type: none"> - aikajana - sukupuu - verkostokartta - tehtävien anto - haastattelu ja keskustelu - läheisneuvonpito - erilaiset tapaamiskäytännöt: ohjattu, valvottu, puolueeton avustaja, resurssityöntekijä </td> <td style="vertical-align: top; width: 50%;"> <p>Yhteisöllisiä menetelmiä</p> <ul style="list-style-type: none"> - vanhempien vertaisryhmät - perheleirit - avoimien ovien päivät - juhlat ja retket </td> </tr> </table> <p>Perhetyön menetelmät tarvitsevat taitavaa käyttäjää toimiakseen tavoitteen suuntaisesti. Heinon & al. (2000) selvityksestä ilmenee, että perhetyön mallit jakau-</p>	<p>Perhekohtaisia menetelmiä</p> <ul style="list-style-type: none"> - aikajana - sukupuu - verkostokartta - tehtävien anto - haastattelu ja keskustelu - läheisneuvonpito - erilaiset tapaamiskäytännöt: ohjattu, valvottu, puolueeton avustaja, resurssityöntekijä 	<p>Yhteisöllisiä menetelmiä</p> <ul style="list-style-type: none"> - vanhempien vertaisryhmät - perheleirit - avoimien ovien päivät - juhlat ja retket
<p>Perhekohtaisia menetelmiä</p> <ul style="list-style-type: none"> - aikajana - sukupuu - verkostokartta - tehtävien anto - haastattelu ja keskustelu - läheisneuvonpito - erilaiset tapaamiskäytännöt: ohjattu, valvottu, puolueeton avustaja, resurssityöntekijä 	<p>Yhteisöllisiä menetelmiä</p> <ul style="list-style-type: none"> - vanhempien vertaisryhmät - perheleirit - avoimien ovien päivät - juhlat ja retket 		

tuivat niihin, joissa oli sitouduttu määrätyn menetelmän käyttöön ja niihin, jotka valitsivat menetelmän tilannesidonnaisesti. Mallien rinnakkainen tarkastelu toi oivaltavasti esiin joustavan ammattitaidon merkityksen: Määrätyn menetelmän käyttö on parhaimmillaan strukturoitunut ja avoin – ja pahimmillaan jäykkä ja rajoittava. Tilannesidonnainen malli puolestaan on parhaimmillaan herkästi erilaisiin tarpeisiin vastaava ja pahimmillaan kaaosmainen ja poukkoileva.

perhetyön tavoitetilä:

- Sijoitettu lapsi kokee, että hänen perhettään arvostetaan ja autetaan käytävissä olevin keinoin; vapautetaan lapsi huolehtimisen taakasta.
- Lapsen tarpeista lähtevä osallisuus perhetyössä; lapsen pitäminen ajan tasalla siitä, miten hänen perhettään autetaan.
- Sijoitettu lapsi kokee, että perhe hyväksyy sen, että lasta autetaan sijaishuollon keinoin.
- Sijoitetulle lapselle tulee kokemus hoitavan yksikön ja vanhemman välisestä yhteistyöstä.
- Sijoitetun lapsen sisarusuhteita kunnioitetaan ja vaalitaan.
- Perhetyön käsite on määritelty niin, että se kulkee jatkumona avohuollosta sijaishuoltoon, ja eri vaiheille on nimetty vastuulliset tekijät (vrt. siirtymävaiheet).
- Sijaishuollon rakenteet tukevat perhetyön tekemistä ja tekijää.
- Perhetyötä tekevillä työntekijöillä on hyvät vuorovaikutustaidot, he tuntevat perhetyön menetelmät laajasti ja osaavat käyttää niitä tavoitteen suuntaisesti.

Jälkihuolto

On vaikea sanoa mistä on kotoisin, kun on 15 sijoituspaikkaa takana. Puolitoista vuotta olen ollut nykyisessä paikassani, se on pisin aikani. Kova kuoreni on tullut kai elämäkokemuksistani. Joskus tuntuu, että meitä ei uskota, jos me kerrotaan, miten meitä kohdellaan eri sijoituspaikoissa. Nuorille tarvittaisiin lisää avoimia kuulemisfoorumia. Tulevassa jälkihuoltoajassa on monia asioita, jotka pelottavat ja askarruttavat mieltäni: mistä saan asunnon, rahaa ja töitä. Toivoisin, että oma sosiaalityöntekijäni olisi lähempänä sijoituspaikkaani. Nyt yhteydenpito ei ole riittävää. (Katkelmä on mukailtu sijoitettujen nuorten kertomuksista valtakunnallisilla sijaishuollon päivillä nuorten seminaarissa lokakuussa 2005)

Eräs ikänsä lastensuojelun asiakkaana ollut nuori mies sanoi hajotettuaan lastensuojelun jälkihuoltoasunnon kalustuksen: *Minun papereitani on lukenut ja kirjoittanut ainakin sata ihmistä, mutta minulla ei ole ollut ketään. Olen ihan yksin.* (Niemelä 2005, 65).

nykytilä

Lastensuojelutyön tarve on lisääntynyt viime vuosikymmenen aikana rajusti. Tämän kehityskulun seurauksena myös sijaishuoltoon tulevien lasten ja nuorten määrä on kasvanut ja niin ikään myös jälkihuoltoon siirtyvien nuorten määrä on lisääntynyt. Vuonna 2004 jälkihuollossa oli 3 204 nuorta. Heistä suurin osa oli 18-20-vuotiaita. Jälkihuolto mielletäänkin usein vain itsenäistyviä nuoria koskevana asiana. Laki kuitenkin yksiselitteisesti toteaa, että jälkihuolto on järjestettävä aina sijaishuollon päättymisen jälkeen – toisin sanoen täysin riippumatta siitä, loppuuko sijaishuollon tarve huostaanoton purkamiseen kolmivuotiaana vai päättykö se vasta täysi-ikäisyyteen. Jos lapsi/nuori siirtyy takaisin biologisten vanhempiensa luo, niin tuen pitää kohdistua tehostettuna koko perheeseen. Jo siir-

tymistä ennen perheen kanssa tulee työskennellä niin, että tilanne on parempi kuin aikanaan huostaanoton tapahtuessa.

Valtion koulukotien jälkihuoltohankkeessa¹⁸ kerättiin syksyllä 2005 havaintoja lastensuojelun jälkihuollon toteutumisesta eri paikkakunnilla. Selvityksestä käy ilmi jälkihuoltokäytäntöjen alueellinen kirjavuus ja epätasa-arvoisuus. Selvityksen mukaan joillain alueilla jälkihuolto on hoidettu mallikkaasti ja paikkakunnilta löytyy jopa jälkihuoltokeskuksia, jälkihuollon asiakasohjausryhmiä, palveluohjaajia ja eri asteisia tuetun asumisen muotoja. Useimmissa kunnissa jälkihuoltotyö on kuitenkin edelleen alueellisen sosiaalityöntekijän varassa ja toteutus on siten riippuvainen yhden työntekijän resursseista, tiedoista ja taidoista.

tutkimuksesta

Lastensuojelun jälkihuolto on viime vuosina ollut kiinnostuksen kohteena ja siitä on tehty jonkun verran opinnäytetöitä. Jälkihuoltoa koskevissa pro gradu -tutkielmissa on selvitetty jälkihuollon toteutumista täysi-ikäisten kohdalla, nuorten selviytymistä laitossijoituksen jälkeen, tukiperheen roolia jälkihuollon asiakasnuoren tukena, laitoksen jälkihuoltotyötä, jälkihuollossa olevien nuorten itsenäistymistä ja elämänhallintaa sekä jälkihuoltotyön tavoitteita. Jälkihuoltoa on tutkittu myös sosiaalialan järjestöjen tutkimus- ja kehittämishankkeiden ja erilaisten projektien yhteydessä mm. Nuorten Ystävät ry:n ylläpitämä Pohjolakoti on ollut aktiivinen jälkihuoltopalveluidensa tutkimisessa ja kehittämisessä sekä EHJÄ ry., joka on paneutunut myös maahanmuuttajanuorten jälkihuollollisiin kysymyksiin. Useimmista tutkimuksista käy ilmi, että nuoret tarvitsisivat yksilöllisempää ja kokonaisvaltaisempaa apua. Samoin jälkihuollon psykososiaalista tukea pitää kehittää. Myös sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus oli kritiikin kohteena. (Härkönen 2005.) Bo Vinnerljung totesi jo vuonna 1996, että sijoituksen päättymistä seuraavien olosuhteiden vaikutuksia ja elämässä selviytymistä on mm. sijaislasten kohdalla tutkittu vähänlaisesti ja tarvetta sijoituksen jälkeisiin vaiheisiin kiinnittyvälle tutkimukselle tuntuu olevan edelleen. Silmiinpistävää on, että jälkihuoltotutkimukset keskittyvät yksinomaan itsenäistyviin nuoriin – takaisin omaan perheeseensä siirtyneiden lasten jälkihuollosta tiedetään hyvin vähän.

Markku Jahnukaisen (2004) tutkimuksessa koulukodeista lähteneistä nuorista eräs keskeisimmistä havainnoista ja kehittämis ehdotuksista liittyy koulukotivaiheen päättymiseen ja välittömästi sen jälkeiseen aikaan. Liian usein nämä nuoret jäävät Jahnukaisen mukaan oletetun jälkihuollon tukitoimenpiteiden varaan. Käytännössä jälkihuolto pitää usein sisällään vain taloudellista tukea ja patistusta erilaisiin koulutus ja työllistämistukimuotoihin. Jahnukaisen tutkimuksen valossa näyttää selvältä, että lähes kaikilla nuorilla on ainakin aluksi vaikeuksia päästä uudenlaisen elämän alkuun laitossijoituksen jälkeen. Tarjotun tuen muodot eivät myöskään tuntuneet nuorista aina luontevilta ja tarkoituksenmukaisilta. (Jahnukainen 2004, 92.) Eri tahoja yhdistävät samansuuntaiset näkemykset jälkihuollon kehittämisen kohteista. Erityisen huolissaan lastensuojelun työntekijät ovat siitä pienestä, mutta kasvavasta nuorten ryhmästä, jotka eivät "pärjää missään". Mitä mielekästä tekemistä voisi tarjota nuorille, jotka eivät kykene koulunkäyntiin tai työelämään?

¹⁸ Valtion koulukodeissa käynnistyi vuonna 2005 jälkihuollon kehittämishanke, joka tekee yhteistyötä mm. samanaikaisesti Helsingin kaupungin lastensuojelussa käynnistyneen jälkihuoltohankkeen kanssa.

perusteet

Jälkihuollon välttämättömyys ja sen kiinteä yhteys sijaishuoltoon on ilmeinen monelta kannalta katsottuna. Kun yhteiskunta on puuttunut raskaimmalla mahdollisella toimenpiteellä lapsen elämään – ottanut lasta suojellakseen hänet pois biologisesta perheestään – lienee yhteiskunnan velvollisuus myös kantaa ottamansa vastuu loppuun saakka. Moraalisen vastuun lisäksi yhteiskunnan kannalta jälkihuolto on myös taloudellisesti järkevää. Muutaman vuoden tiiviillä tuella on mahdollista ehkäistä pitkäaikaisen syrjäytymisen uhka.

Jälkihuollon päämääränä on saattaa lapsi takaisin kotiin tai nuori itsenäiseen elämään, omillaan toimeen tulevaksi aikuiseksi, jolla on oma sosiaalinen verkosto tukenaan. Jos yhteydenpito ja tukeminen päättyisivät täysi-ikäisyyteen, biologiseen perheeseen takaisin siirtymiseen tai omaan asuntoon muuttamiseen, pitkäaikainen tuki keskeytyisi epätarkoituksenmukaisella tavalla. Stakesin koulukotioppilaiden jälkiseurantatutkimuksessa (Jahnukainen 2004) ilmeni, että moni koulukodista kotiutuneista nuorista ei selviä itsenäisen elämän asettamista haasteista nykyisten jälkihuoltokäytäntöjen avulla. Sijoituksen päätyttyä useimmat nuoret tarvitsevat tueksi tuttua ja luotettavaa aikuista, jolta on mahdollista pyytää apua. Nuoret tarvitsevat myös vahvistusta sille tunteelle, että hänestä ja hänen verkostonsa hyvinvoinnista ollaan edelleenkin kiinnostuneita; mahdollisen laitostumisen purkamista ja lisäämään elämisen opetteluun muuttuneessa elinympäristössä. Tukemalla ja vahvistamalla toivoa ja tulevaisuuden näkymiä tuetaan samalla lapsen/nuoren ja hänen lähiverkostonsa mahdollisuuksia ottaa omat voimavaransa kokonaisvaltaisesti käyttöön.

Yhteiskuntavastuun ja lapsen/nuoren tukemisen lisäksi jälkihuollon merkitys pitää nähdä myös työntekijän kannalta. Työssä jaksamisen ja työmotivaation kannalta on tärkeää, ettei vuosien työ jää kesken. Vaikka vaikeahoitaiseksi koetun nuoren lähteminen omille teilleen voi tuntua arkipäivässä helpotukselta, on psyykkisesti raskasta ettei näe työnsä tuloksia tai kokee kaiken valuvan hukkaan. Työntekijää saattaa painaa myös syyllisyyden taakka siitä, että nuori olisi pärjätäkseen tarvinnut enemmän tukea. Työntekijällä on oltava mahdollisuus saattaen vaihtaa lapsi seuraavaan vaiheeseen ja seuraavalle huolenpitäjälle.

lain kattavuus

Lastensuojelulaissa jälkihuolto määritellään varsin tarkasti:

34 § Jälkihuolto (9.2.1990/139)

Sosiaalilautakunnan tehtävät jälkihuollon järjestämisessä

Sijaishuollon päättymisen jälkeen sosiaalilautakunnan on aina järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto tukemalla sijaishuollossa ollutta lasta tai nuorta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on, siten kuin 3 luvussa sekä 13, 14 ja 24 §:ssä on säädetty. Tämä velvollisuus jälkihuollon järjestämiseen päättyy, kun nuori täyttää 21 vuotta.

Jälkihuoltopykälä koskee kaikkia huostaanotettuja, sijaishuollossa olleita lapsia ja nuoria siihen asti, kunnes he täyttävät 21 vuotta. Vaikka avohuollon tukitoimena sijoitetut lapset ja nuoret jäävät näin näennäisesti jälkihuolloksi määritellyn toiminnan ulkopuolelle, velvoittaa lastensuojelulain 13 § kuitenkin selvästi tukemaan myös heitä täysi-ikäisyyden jälkeenkin.

Käytäntö on osoittanut, että jälkihuollon ikäraja on monen nuoren kohdalla liian matala.

suunnitelmallisuus Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kertoivat Tupa-projektin¹⁹ haastatteluissa kaipaavansa selkeämpää ohjeistusta jälkihuollosta. Jälkihuoltoon siirtyvät nuoretkaan eivät läheskään aina tiedä, mitä jälkihuolto käytännössä tarkoittaa ja mihin he ovat oikeutettuja. Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit ja Jälkihuolto-opas²⁰ (Laaksonen 2004) jakavat jälkihuollon neljään eri osa-alueeseen – suunnittelu, nuoren tukeminen, lähiverkoston tukeminen ja arviointi – jotka ovat jälkihuoltotyössä koko ajan rinnakkain ja lomittain läsnä. Tarvitaan asennemuutosta, jotta jälkihuoltoa ei mielletäsi vain taloudelliseksi avuksi, vaan palveluksi, jonka antamiseen kunnan pitää resursoida aikaa ja työntekijöitä.

Huomionarvoista on, että vaikka nuorelle jälkihuolto on vapaaehtoista, niin se ei koskaan ole vapaaehtoista kunnalle: laki sanoo, että sosiaalilautakunnan on aina järjestettävä jälkihuolto. Tämä tarkoittaa käytännössä esimerkiksi sitä, että jokaiselle nuorelle on tehtävä suunnitelma jälkihuollon toteutumisesta. Hanna Härkösen (2003) jälkihuoltoon liittyvässä tutkimuksessa mukana olleista jälkihuolto-
tonuorista 82 %:lle oli tehty jälkihuoltosuunnitelma. Tupa-projektin haastatteluissa ilmeni, että osalle nuorista suunnitelma oli tehty vasta jälkikäteen ja muutamalle oli tehty vain suullinen suunnitelma. Sosiaalityöntekijöistä vain harvat mainitsivat, että nuoren vanhemmat tai lähiverkosto olivat suunnittelussa mukana. Useissa jälkihuoltoa koskevissa selvityksissä ja tutkimuksissa käy ilmi, että jälkihuoltosuunnitelmista tulee helposti aikuisen näkökulmasta tehtyjä. Nuoren elämää yritetään sovittaa siihen kuvaan, jonka aikuiset hänen tulevaisuudestaan "maalaavat". Suunnitelman tekemisessä aikuisilta vaaditaan taitoa olla läsnä ja auttaa mahdollisuuksien hahmottamisessa, mutta jättää ratkaisut ja toimiminen nuoren vastuulle. Nuoren omat toiveet ja tarpeet on kohdattava ja rakennettava työskentely nuoren omaa toimintaa tukevaksi. Työntekijän haastava tehtävä on auttaa nuorta rakentamaan suunnitelma, johon hän haluaa sitoutua. Valtion koulukotien jälkihuoltohankkeen yksi keskeisistä haasteista onkin selvittää, miten kehitetään sijaishuollon aikaisia jälkihuoltoon liittyviä, nuorta aktivoivia, itsenäistäviä ja sitouttavia tukiohjelmiä. Suunnitelman teon tueksi tarvitaan keskeiset kohdat kirjaavia sopimus- ja suunnitelmalomakkeita, jotka ovat apuna toteutuksen seurannassa. Näin varmennetaan myös tiedon siirtyminen.

vastuun ja
työn jako

Sosiaalityöntekijä on vastuussa jälkihuollon kokonaissuunnitelmasta ja sen toteutumisesta, vaikka jälkihuollon toteutuksen voi ostaa muualta ja jakaa monenkin toimijan kesken. Tietoisuus toisten toimijoiden olemassaolosta, toiminnasta ja tavoitteista on tärkeää. Ammattilaisten välisten verkostojen toimivuus, työnjako ja keskinäinen viestintä korostuvat, kun mukana on monta toimijaa.

Vuonna 2004 kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista 38 % oli sijoitettuna sijaisperheisiin. Sijaisvanhemmat ovat siis tärkeitä yhteistyökumppaneita jälkihuollosakin. Heille tulee tarjota valmennusta ja koulutusta tehtävänsä sekä nykyistä enemmän apua tukeakseen nuorta itsenäistymisvaiheessa eteenpäin.

Useille nuorille olisi tarpeellista ja luontevaa jatkaa sijoituspaikassaan vielä jonkin aikaa 18 vuotta täytettyäänkin – harva nuori on kypsä itsenäistymään biologisesta perheestäänkin välittömästi täysi-ikäisyyden saavutettuaan. Vaikka sijo-

¹⁹ Nuorten Ystävät ry:n projekti, jonka sisältönä on lastensuojelun jälkihuollon tukipalvelujärjestelmän kehittäminen yhteistyöverkostossa 2002-2006

²⁰ Lastensuojelun keskusliiton julkaisema jälkihuollon kokonaiskuvaa selkiyttävä käsikirja jälkihuollon työntekijöille.

tuspaikassa jatkavan nuoren tilanne säilyy ennallaan, edellyttää sijaishuollon päättyminen ja jälkihuoltoon siirtyminen kunnan sosiaalityöntekijältä aktiivista roolia kattavan jälkihuoltosuunnitelman ja asianmukaisten sopimusten tekemisessä.

Kun tarvittavat palvelut ja toimijat ovat selvillä, on tehtävä selkeä, kaikkien tiedossa oleva työnjako, jossa vastuunjako on eritelty eri tahojen kesken. Toteutuksen lähtökohtana on, että jälkihuollon rakenteet eivät saa rikkoa ihmissuhteita, eivätkä rakenteet saa määrittää sitä, mitä lapselle tarjotaan. Keskeisiksi kysymyksiksi nousevat riittävät resurssit sekä kunnan lastensuojelun ja sijaishuolto-paikan välinen saumaton ja toimiva yhteistyö.

lapsilähtöisyys

Jälkihuolto rakentuu sen pohjalta, mitä lapsi tai nuori tarvitsee. Lapsen/nuoren sekä hänen lähiverkostonsa haastattelu ja kuuntelu on haasteellinen, mutta välttämätön osa lapsen/nuoren kokonaistilanteen, tarpeiden ja realististen tavoitteiden hahmottamisesta. Onnistumisen kannalta on keskeistä, että nuorella on ainakin yksi hyvä aikuis- ja /tai viranomaissuhde. Tupa-projektin jälkihuolto- nuorten haastatteluissa nousi esiin, että nuoret kaipaavat aikuisen tukea tavallisissa arkisissa asioissa sekä vain ”juttelukaveria”. Härkösen (2003) tutkimuksen mukaan nuoret tapaavat perhetyöntekijöitä ja sosiaalityöntekijöitä vaihtelevasti: joka neljäs nuori on tavannut jälkihuollon työntekijää/työntekijöitä seitsemän kertaa tai vähemmän, joka neljäs on tavannut työntekijöitä 25 kertaa tai useammin. Nuoret vaikuttivat aika yksinäisiltä – vaikka kavereita oli, ei varsinaisia ystäviä useinkaan. He kaipaavat aikuistukea, joka olisi tarpeen tullen käytettävissä, ilman kalenteria tai kellonaikoja. Ajankohtaiseksi kysymykseksi nousee se, miten taata pysyviä ihmissuhteita sosiaalityön nykyisessä hektisessä ilmapiirissä?

työvälineitä ja malleja

Vuorovaikutustaitojen lisäksi tarvitaan työvälineitä ja toteutusmalleja luottamusuhteen ja sosiaalisen verkoston hahmottamiseksi ja vahvistamiseksi. Jo tällä hetkellä on olemassa useita työvälineitä, esimerkiksi Umbrella-kansio, SOS-lapsikylien itsenäistymisvalmiuksien kehittämisen kehät ja itsenäistyvän nuoren roolikartta. Meneillään olevat hankkeet - mm. koulukotien jälkihuoltohanke ja useat alueelliset lastensuojelun kehittämisen hankkeet – tuottanevat lisää uusia välineitä.

Tupa-projektissa etsitään mallia, jossa sijaishuollon ja jälkihuollon väliin tulee ”sillan yli saattaja”, eli siirtymävaiheessa yksi työntekijä – ns. palveluohjaaja – ohjaa tehostetusti Muhokselta pääkaupunkiseudulle siirtyviä nuoria itsenäisen elämän alkuun muutaman kuukauden ajan yhdessä muiden viranomaisten kanssa.

Auta Lasta ry:n Heinäsalmikodissa on kehitetty Laajennetun omahoitajuuden malli. Siinä laitossijoituksen aikana asiakkaan omahoitajina toimineet henkilöt jatkavat työtään jälkihuollon viitekehyksessä. Heidän tehtävänä on asiakkaan ja hänen sosiaalisen verkostonsa (perhe, ystävät ym.) tukeminen myös varsinaisen lastenkotisijoituksen jälkeen.

Oman työntekijän antaman neuvonnan ja ohjauksen lisäksi käytetään muitakin psykososiaalisen tuen muotoja, kuten tukihenkilöä tai -perhettä, verkostokartoitusta sekä vertaistukiryhmiä. Tukihenkilö tai -perhe voi olla luonteva tapa taata lapselle/nuorelle pysyvää, kellonajoista riippumatonta aikuistukea. Tukihenkilöiden rekrytointiin ja koulutukseen tarvitaan lisää resursseja. Sosiaalilautakunta te-

kee tukiperheen kanssa toimeksiantosopimuksen, jonka mukaan tukiperheille maksetaan palkkio ja kulukorvaus. Tukiperheiden palkkiot vaihtelevat paikkakunnittain. Keskimäärin palkkio on 200 e/kk ja se on verollista. Tämän lisäksi tukiperheelle maksetaan usein kulukorvausta noin 50 e/kk, joka kattaa esimerkiksi nuoren kanssa harrastamisen.

Vertaistukiryhmien käytöstä jälkihuollossa on saatu hyvää asiakaspalautetta, ja niitä on otettu käyttöön yhä enenevässä määrin. Vertaistuella on havaittu olevan suuri merkitys ihmisen jaksamiseen ja elämänhallintaan liittyvissä asioissa (ks. lisää vertaisryhmistä luvussa Lapsilähtöisyys). Nuorten kannustaminen ja taloudellinen tukeminen harrastus- ja vapaa- ajan toimintaan liittyvissä asioissa jää helposti turhan vähälle huomiolle, vaikka harrastustoiminta on hyvä väylä saada onnistumisen kokemuksia ja luoda sosiaalisia verkostoja. Nuorten akatemian Mahis-toiminta ehkäisee syrjäytymistä kannustamalla vaikeassa elämäntilanteessa olevia 13–17-vuotiaita nuoria mielekkääseen vapaa-ajantoimintaan.

lähiverkosto

Lastensuojelulaki velvoittaa tukemaan myös jälkihuolletun vanhempia ja huoltajia sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa nuori on. Sijoituksen aikainen perhetyö luo paremmat mahdollisuudet sille, että vanhemmat selviävät kotiutuvan lapsen hoidosta ja huolenpidosta tai ovat luontevasti mukana itsenäistyvän nuoren jälkihuoltovaiheessa. Jälkihuollon sisältöä ja vastuunjakoa suunniteltaessa on pohdittava lapsen/nuoren perheen ja muiden tärkeiden ihmisten roolia ja merkitystä jälkihuollon toteutumisen kannalta ja sitä minkälaista tukea he tarvitsevat voidakseen vastata lapsen/nuoren tarpeisiin

Läheisneuvonpito on todettu hyväksi tavaksi aktivoida ja sitouttaa lapsen/nuoren lähiverkosto erilaisissa siirtymävaiheissa. Kun nuoren siirtyminen uuteen paikkaan tulee ajankohtaiseksi, sosiaalityöntekijä tai omahoitaja voi ehdottaa läheisneuvonpidon järjestämistä asiassa. Lapsi ja hänen perheensä tai itsenäistynyt nuori saavat mahdollisuuden ulkopuolisen koollekutsujan kanssa kartoittaa ja koota yhteen itselleen merkitykselliset ja läheiset ihmiset, joiden tukea häe saattaisivat tarvita selviytyäkseen uudessa elämävaiheessa.

Verkoston tukemiseen käytettävät keinot ovat käytännössä samoja kuin nuoren tukemiseen käytetyt keinotkin: psykososiaalinen tuki – toivon, elämänrytmin ja jaksamisen edistäminen – sekä tarvittaessa asumiseen ja taloudelliseen tilanteeseen liittyvä avustaminen. Työn- ja vastuunjaon periaatteet ovat nekin samat: lähiverkostoa tuetaan tarpeen mukaan yhteistyössä perhetyöntekijöiden ja muun sosiaalityön kanssa.

Härkösen (2003) tutkimuksen mukaan jälkihuoltonuorten vanhempien saama tuki oli vähäistä. Yleisin tukimuoto oli sosiaalityöntekijältä saatu ohjaus ja neuvonta, ja muita vanhemmille suunnattuja tukitoimia olivat taloudellinen tuki koulutukseen tai harrastukseen, verkostokartoitus, toimeentulotuki ja terapia. Korvausta jälkihuollosta maksettiin vain 10 %:lle sijaishuoltopaikoista.

työ ja koulutus

Tupa-selvityksessä (Hietaniemi, 2002) haastatelluista nuorista moni ei ollut sen enempää koulussa kuin työelämässäkään. Ne jotka olivat, sitoutuivat muuhunkin tukeen paremmin. Sosiaalityöntekijät puolestaan kaipasivat jonkinlaista pakkoa koulun tai työn käymiseen. Eräässä kunnassa nuori saa työnohjausta, mikä on osoittautunut toimivaksi muodoksi tukea työelämässä pärjäämistä. Härkösen

(2003) tutkimuksenkin mukaan työttömyys oli yleistä: 20–24-vuotiaiden suomalaisten työttömyysaste oli 15,9 prosenttia ajanjaksolla kesäkuusta 2001 heinäkuuhun 2002. Jälkihuoltoon oikeutetuista miehistä noin 43 prosenttia oli ollut kyselyhetkellä työttömänä. Miesten työttömyys näyttää olevan huomattavasti yleisempää kuin muiden samankäisten suomalaisnuorten työttömyys. Vaikka jälkihuoltoon oikeutettujen naisten työttömyys ei ole yhtä suurta kuin jälkihuoltoon oikeutettujen miesten työttömyys, on sekin yleisempää kuin muilla samankäisillä nuorilla.

Helsingin kaupungin Nuorten työkodissa on kehitetty ns. HELSA palvelu peruskouluiän ohittaneille lastensuojelun asiakasnuorille, jotka tarvitsevat erityisiä töhön ja koulutukseen valmentavia sekä kuntouttavia palveluja.

Valtion koulukotien jälkihuoltohankkeessa töhön ja koulutukseen liittyvät kysymykset liittyvät asenteisiin, resursseihin ja työntekijän voimavaroihin: Miten saadaan nuorelle positiivinen suhtautuminen kouluttautumiseen? Mitä tarjota jälkihuollon piirissä oleville nuorille, jotka eivät kykene koulunkäyntiin tai työelämään? Miten nuorta voisi tukea riittävän monipuolisesti myös sellaisissa asioissa, joissa oma tietotaito ei riitä, esimerkiksi juuri työ- ja koulutusasioissa.

taloudellinen tuki Valtakunnallisesti katsoen lastensuojelun jälkihuoltoa vaivaavat epäyhtenäiset ja vaihtelevat toimintakäytännöt. Tässä luvussa käsiteltyjen asioiden lisäksi epäyhtenäisyys ilmenee myös jälkihuollon taloudellisessa tuessa itsenäistyville nuorille. Lain mukaan kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen eläkkeistä, elinkoroista, elatusavusta ja muista korvauksista on varattava kalenterikuukausittain 30 % hänen itsenäistymistään varten. Jollei lapsella ole tällaisia tuloja ja korvauksia, tai jos ne ovat riittämättömät, hänelle on annettava kunnan varoista tarpeelliset varat itsenäistymistä varten. Muun muassa Härkösen (2003) tutkimustulosten valossa näyttää siltä, että 14 prosenttia nuorista ei ole saanut itsenäistymiseen tarkoitettuja varoja. Laki ei näin ollen toteudu kaikkien nuorten kohdalla. Lisäksi nuoren omista tuloista kertyvä itsenäistymisraha on yli neljä kertaa suurempi kuin kunnan varoista annettu alkuavustus: joidenkin kohdalla itsenäistymisraha on ollut enemmän kuin parikymmentätuhatta euroa, kun taas alkuavustuksen määrä on ollut suurimmillaan 2000 euroa eli kaksi kertaa vähemmän kuin suurin itsenäistymisraha. Tämä asettaa itsenäistyvät nuoret hyvin eriarvoiseen asemaan.

Taloudellisen tuen selkiyttämiseksi sekä asiakkaille että työntekijöille olisi lastensuojelulain uudistuksessa hyvä määritellä erilliset käsitteet näille kahdelle eritavalle, joilla nuori voi saada rahaa – itsenäistymisraha sopii tarkoittamaan nuorten omista tuloista kertyviä varoja ja alkuavustus tarkoittamaan kunnan varoista annettua taloudellista tukea.

jälkihuollon tavoitetila

Laadukasta jälkihuoltoa on tarjolla tasapuolisesti kaikille sijoitettuna olleille lapsille ja nuorille, riippumatta sijoitusmuodosta tai paikkakunnasta. Jälkihuollollinen tuki on jatkuvaa ja riittävää.

Jälkihuolto tiedostetaan lapsen tai nuoren elämän sekä lastensuojelun onnistumisen kannalta olennaiseksi vaiheeksi, ja kunnat sekä sijaishuollon toimijat varaavat töhön resursseja sen mukaisesti. Tämä tarkoittaa konkreettisesti sitä, että työntekijällä on vain sen verran asiakkaita, että yhtey-

denpitoon ja lasten, nuorten sekä heidän perheidensä tukemiseen on riittävästi aikaa.

Jälkihuoltosuunnitelma, jossa on konkreettisia ja sopivan kokoisia tavoitteita, kirjataan kaikille jo sijaishuollon aikana, jolloin myös rakennetaan tietoisesti itsenäisen elämän alussa tarvittavia tietoja ja taitoja sekä harjoitellaan kotiutumista. Työntekijä rakentaa yhdessä kotiutuvan, toiseen sijaishuoltopaikkaan siirtyvän tai itsenäistyvän lapsen/nuoren kanssa kokonaisuuden, jossa kaikki häntä tukevat tahot voivat toimia yhteistyössä kohti yhteistä päämäärää.

Nuori ja hänen lähiverkostonsa kohdataan arvostavasti ja voimavaroja etsien. Tarvitaan pitkäjänteistä kanssakulkemisen taitoa – työntekijä, johon nuori on saanut tutustua hyvissä ajoin ennen jälkihuollon alkamista.

Olemassa olevat tukimuodot tunnetaan ja niitä käytetään laajasti, tilanteeseen soveltaen

Nuorille kehitetään uusia mahdollisuuksia koulutuksen suorittamiseen ja monimuotoiseen työtoimintaan.

Arviointi ja valvonta

Tehtävänannossa määritellään tarkastelun kohteeksi sijais- ja jälkihuollon laadullinen ja määrällinen kehittäminen. Laadun ja määrän nykytilan kuvaaminen, kehityksen seuranta sekä laadullisesti hyvien ja määrällisesti riittävien palveluiden takaaminen edellyttävät säännöllistä ja systemaattista arviointia ja valvontaa.

Laadussa on kysymys vastaamisesta asiakkaan tarpeisiin. Sijaishuollossa kysymys on erityisen painava merkitykseltään – samalla kun arvioidaan vastaako sijaishuolto lapsen tai nuoren tarpeisiin, tulee eteen myös kysymys millä tavalla kunnan lapselle järjestämät elinolosuhteet ovat kokonaisuudessaan paremmat kuin alkuperäiset. Toimiiko sijaishuolto niin, että sijoitus ja varsinkin huostaanotto ovat perusteltuja ratkaisuja?

mitä arvioidaan Ensimmäinen edellytys kysymykseen vastaamiselle on tuntee lapsen alkuperäisten elinolojen kokonaisuus. Tässä sijaishuolto tukeutuu asiakkuuden alussa tehtyyn alkuarviointiin ja huostaanottopäätöksen pohjana olleisiin perusteluihin. Tilannearvio päivitetään sijoitusprosessissa. Toinen selvittävä asia on lapselle järjestettyjen uusien elinolosuhteiden kokonaisuus. Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit opastavat arvioimaan mm. sijoituksen aikaista hoitoa ja kasvatusta sekä yhteistyötä lapselle tärkeiden ihmisten kanssa. Näiden kriteerien käytön juurruttaminen saumattomaksi osaksi työtä on sijaishuollon lapselle tarjoamien elinolosuhteiden arvioinnin kannalta keskeistä. Kriteeristö keskittyy sijaishuollon prosessin – eli hoidon sisällön – laadun arviointiin. Sijaishuoltopaikka kykenee kuitenkin tarjoamaan laadukasta hoitoa ja kasvatusta vasta kun sen toiminnan perusrakenteet, kuten arvot, toimintaperiaatteet, johtaminen, henkilöstö ja resurssit ovat kunnossa. Sijaishuollon prosessin ja rakenteen arvioimisen rinnalle kaivataan vielä tulosten arviointia eli selvityksiä ja tutkimuksia sijaishuollon vaikuttavuudesta .

Sijaishuollon eri toimintamuotojen valvontaa ja arviointia tekevät useat eri organisaatiot, kukin oman osaamisensa ja oman tarpeensa näkökulmasta. Yhteinen näkemys siitä, mitä on syytä arvioida, jää usein puuttumaan. Suomeen tarvitaan kaikki laadun osatekijät kattava sijaishuollon ja jälkihuollon arviointikriteeristö, joka koskee kaikkia sijaishuoltomuodosta ja palveluntuottajasta riippumatta.

miten arvioidaan Kuten jatkuvan arvioinnin kohdassa sivulla 12 on tarkemmin kuvattu, on sijaishuoltopalveluja tarjoavan yksikön arvioinnissa monia tasoja ja tekijöitä, jotka parhaimmillaan täydentävät toisiaan. Asiakaspalautteen ja työyksikön itsearvioinnin lisäksi tarvitaan

- saman alan toimijoiden vertaisarviointia,
- organisatorisia ja seudullisia arviointeja sekä
- valtakunnallista tasoa lupa- ja valvontamenettelyissä.

Lastensuojelupalvelujen hankinnan hyvät käytännöt –suosituksen mukaisesti on vältettävä eri tahojen päällekkäistä toimintaa lastensuojelun arvioinnissa. Tämä edellyttää selkeää sopimusta eri toimijoiden työnjaosta sekä valvontavastuista ja –valtuuksista. Toinen ratkaisu asiaan on se, että arvioinnin ja valvonnan tueksi luodaan kansallisesti hyväksytyt sisäisen ja ulkoisen auditoinnin järjestelmä.

Sijaishuollon ja jälkihuollon laadun ylläpito, kehittäminen ja varmistaminen vaativat myös ajallisesti monipuolista toiminnan arvioimista: etukäteisarviointia, prosessin aikaista arviointia ja jälkikäteen arviointia. Tämän monimuotoisuuden saavuttamiseksi ja säilyttämiseksi tarvitaan kansallista koordinaatiota, ammattitaitoa ja motivaatiota arviointien tekemiseen.

Määrällisen tarkastelun keskeisin kysymys on palvelujen riittävyys suhteessa lasten ja nuorten tarpeisiin. Sijoituspaikkojen lukumäärän rinnalla hoidon sisältö ja sijainti ovat ratkaisevia tekijöitä määrällistä riittävyyttä arvioitaessa. Vastataksemme siihen, millaista hoitoa tarvitaan ja kuinka paljon, tarvitsemme tutkittua tietoa hoidon vaikuttavuudesta, sijaishuollon tarpeen kehityskulusta ja tulevaisuuden näkymistä. Tiedon levittämiseen ja soveltamiseen tarvitaan poliittista vaikuttamista ja organisoinnin osaamista niin valtakunnallisesti kuin seudullisesti ja paikallisestikin.

kansainvälinen tilanne Monissa maissa on julkaistu viralliset laatukriteerit. Irlannissa julkaistiin vuonna 2001 kansalliset standardit lastenkodeille²¹ ja kaksi vuotta myöhemmin myös perhehoidolle²². Näistä standardeista on julkaistu lapsille omat versiot.

Englannin ja Walesin kansalliset säännökset ja vähimmäisstandardit²³ lastenkodeille astuivat voimaan huhtikuussa 2002. Ne koskevat niin kuntien kuin yksityisten ylläpitämiä lastenkoteja sekä sisäoppilaitoksia ja erityiskouluja, joissa lapset asuvat yli 295 päivää vuodessa. Standardien valtakunnallisessa käytössä englantilaiset ovat suomalaisia edellä. Huhtikuussa 2004 perustettiin sosiaalihuollon tarkastustoimikunta CSCI, joka vastaa lastensuojelulaitosten toiminnan

²¹ Department of Health and Children. 2001. National Standards for Children's residential centres. Ks. www.dohc.ie/publications/national_standards_for_childrens_residential_centres.html

²² Ks. www.dohc.ie/publications/national_standards_for_foster_care.html

²³ Ks. www.csci.org.uk/information_for_service_providers/national_minimum_standards/default.htm

sääntelystä kaikkialla Englannissa. Myös perhehoito ja adoptiopalvelut kuuluvat toimikunnan vastuualueeseen.

Kansainvälisten lastensuojelujärjestöjen (FICE, IFCO ja SOS-Kinderdorf International) yhteistyönä on käynnissä Quality4Children –hanke, joka tähtää sijaishuollon yleiseuroopalaisten laatustandardien luomiseen. Hankkeessa on mukana 32 maata, ja Suomea edustavat hankkeen kansainvälisten järjestöjen suomalaisjäsenet Lastensuojelun Keskusliitto, Perhehoitoliitto ja SOS-Lapsikylä ry.

**arvioinnin
valvonnan
ja tavoitetila**

- **Sijaishuollon ja jälkihuollon jatkuva laadullinen ja määrällinen arviointi ja valvonta on suunnitelmallista ja järjestelmällistä.**
- **Arviointi ja valvonta on jaettu toteutettavaksi toimintayksikkökohtaisesti, kunnallisesti, seudullisesti ja valtakunnallisesti niin, että nämä eri tasot palvelevat toisiaan.**
- **Arviointi pohjautuu valtakunnallisiin laatukriteereihin, asiakkailta ja yhteistyökumppaneilta hankittuun ja saatuun palautteeseen, itsearviointiin sekä työn tulosten seurantaan.**
- **Keskeinen seurannan kohde on lapsen tai nuoren saama hoito ja kasvatus sekä niiden vaikutukset hänen kehitykseensä.**

EHDOTUKSET SIJAISHUOLLON JA JÄLKIHUOLLON KEHITTÄMISEKSI

Tähän selvitykseen on koottu tietoa lastensuojelun sijaishuollon ja jälkihuollon nykytilasta ja paikannettu lähivuosien keskeiset kehittämiskohteet. Seuraavaksi esitetään kootusti ne lainsäädännölliset muutostarpeet ja lastensuojelutyön käytäntöön liittyvät konkreettiset parannus- ja muutosehdotukset, joita tarvitaan sijaishuollon ja jälkihuollon laadulliseksi ja määrälliseksi kehittämiseksi.

Ehdotukset valtakunnallisiksi linjauksiksi:

Sosiaali- ja terveysministeriö ryhtyy riittäviin toimenpiteisiin seuraavien asioiden varmistamiseksi ja vastaa valtakunnallisella tasolla siitä, että seuraavat tehtävät toteutetaan. Käytännössä se tarkoittaa tehtävien koordinoitua ja delegointia käytännön toteutuksesta, tutkimuksesta ja kehittämisestä vastaaville tahoille, kuten esimerkiksi Stakes, sosiaalialan osaamiskeskukset, sosiaalialan kehittämishankkeen alueelliset yksiköt, Kuntaliitto, järjestöt, yliopistot sekä ammattikorkeakoulut:

Sosiaali- ja terveysministeriö vastaa:

1) Systemaattisesta tiedon tuotannon kehittämisestä sijaishuollon ja jälkihuollon osalta.

Toteutusta tukee tavoitteellinen tutkimus- ja kehittämisohjelma, jonka tulokset toimivat yhteiskunnallisen päätöksenteon pohjana sekä ohjaavat sijaishuollon palvelujärjestelmän arviointia ja kehittämistä muuttuvia tarpeita vastaavaksi.

Tämän selvitystyön puitteissa vahvistui käsitys sijais- ja jälkihuoltoa koskevista aihealueista, jotka ovat jääneet vähäiselle tutkimukselle sekä uusista ilmiöistä tai toimintatavoista sijais- ja jälkihuollossa, joita tulee tutkimuksen avulla selvittää lähitulevaisuudessa tarkemmin. Lisätutkimuksen tarve kohdentui erityisesti sijaishuollon vaikuttavuuden tutkimukseen sekä seuraaviin aihe-alueisiin:

- * lapsen hyvinvointia suojaavat ja riskejä aiheuttavat tekijät
- * lastensuojeluasiakkuudessa tapahtuneet muutokset
- * sijaishuollon palvelujen säännöllinen laadullinen ja määrällinen arviointi suhteessa em. muutoksiin
- * sijoitettujen lasten ja nuorten elämänvaiheiden seuranta sekä sijoituksen aikana että sen päättymisen jälkeen; sijaishuollon vaikuttavuus
- * asiakkaan kokemukset palveluista - tietoa palvelujärjestelmän toimivuudesta sekä lapsen ja perheen kokemuksista sijaishuollon asiakkaana
- * lapsilähtöisten menetelmien käytön yleisyys ja vaikuttavuus
- * erityistä huolenpitoa tarvitsevien lasten ja nuorten hoitokäytännöt
- * lasten ja biologisten vanhempien kokemukset vertaisryhmistä ja vertaisryhmätoiminnan vaikuttavuus
- * jälkihuollon käytännöt ja vaikuttavuus sekä kotiutuvien lasten ja nuorten että itsenäistyvien nuorten kohdalla
- * sijoitettujen lasten biologisten perheiden kanssa tehtävä perhetyö
- * nuorisososiaaliryhmien kehittäminen

* monikulttuurisiin haasteisiin vastaaminen; sen tutkiminen, mitä erityisvalmiuksia sijaishuollon ja jälkihuollon palveluilta tarvitaan

*taide- ja kulttuurilähtöiset menetelmät lastensuojelussa ja hyvinvointipalvelujen uudistamistyössä

2) Siitä, että Suomeen tehdään kaikki laadun osatekijät kattava sijaishuollon ja jälkihuollon arviointikriteeristö, joka koskee kaikkia sijaishuoltomuodosta ja palveluntuottajasta riippumatta. Kriteeristöä tehdessä huomioidaan jo olemassa olevat sijaishuollon sisällöllisten laatukriteerit.

Arviointikriteeristöön pohjautuen sijaishuoltoon ja jälkihuoltoon luodaan arvioinnin ja valvonnan tueksi kansallisesti hyväksytyt sisäisen ja ulkoisen auditoinnin järjestelmä.

Lastensuojelupalvelujen lupamenettelyyn ja valvontaan liittyvät ohjeet, suositukset ja mallilomakkeet selkeytetään ja julkaistaan erillisessä oppaassa.

3) Lastensuojelupalvelujen osto- ja myyntitoiminnassa tapahtuvan arvioinnin ohjaamisesta lasta palvelevaksi siten, että Lastensuojelupalvelujen hankinnan hyvät käytännöt –suositusta noudatetaan sekä rakenteellisella että käytännön tasolla.

4) Lastensuojeluprosessin aikana tarvittavien ja laatuvaatimukset täyttävien sopimus- ja suunnitelmalomakkeiden saatavuudesta.

5) Valtakunnan tasolla toteutettavan verkkopohjaisen informaatio- ja asiantuntijapankin kehittämisestä, jonka puitteissa kartoitetaan erityisesti lastensuojelun hyviä käytäntöjä. Tämä toteutetaan yhteistyössä jo olemassa olevien verkko-hankkeiden kanssa.

6) Säännöllisestä tiedottamisesta ja koulutuksen järjestämisestä seudullisille osaamis- ja kehittämisyksiköille, kunnille, luottamushenkilöille ja palveluntuottajille mm.

– menetelmäsuosituksista (mm. läheisneuvonpito, hankinnan hyvät käytännöt)

– rakenteiden merkityksistä työn sisällöllisen laadun ja onnistumisen edellytyksenä

– saumattoman asiakasprosessin merkityksestä ja siirtymävaiheiden sekä eri vaiheiden yhteistyön roolista siinä

Ehdotukset lastensuojelulakiin:

- Sijaishuoltomuotojen nimikkeistö uusitaan tässä selvityksessä esitetyn mukaisesti ja sijaishuoltopaikan nimen edellytetään kuvaavan toiminnan sisällön kannalta keskeisiä seikkoja: asuvatko lasta hoitavat aikuiset lasten kanssa ja ovatko aikuiset ammattilaisia. Sukulaissijoitus lisätään sijaishuollon järjestämisen muotoihin.
- Perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun keskeisiin periaatteisiin kirjataan lapsen ja hänen läheistensä arvostava kohtaaminen sekä edellytys lapsilähtöisyyden toteutumisesta käytännön työssä; toteuttamisesimerkkeinä nykyinen Lsl 26 §, lapsilähtöiset menetelmät ja läheisneuvonpito.
- Lakiin kirjataan sisarussuhteiden vaalimisen periaate.

- Lastensuojelulakiin kirjoitetaan velvoite laatia myös kodin ulkopuolelle sijoitetun lapsen biologiselle perheelle vähintään kasvatuskumppanuuteen perustuva asiakas/kuntoutussuunnitelma, joka kulkee lapsen huoltosuunnitelman rinnalla ja ohjaamana. Tähän liittyen perhetyön käsite määritellään selkeästi koskemaan koko lastensuojeluprosessia avohuollosta jälkihuoltoon asti.
  - Sekä lasta että perhettä koskeviin huoltosuunnitelmiin velvoitetaan kirjamaan perhettä auttavien tahojen keskinäinen työnjako.
  - Kuntien sosiaalityöntekijöiden, perhetyöntekijöiden ja jälkihuoltotyöntekijöiden asiakasmäärä rajoitetaan niin, että asiakasta kohden käytetty aika lisääntyy ja työn kuormittavuus vähenee.
  - Tuotetaan lain, asetuksen ja suositusten avulla sekä velvoitteita että kannustimia lastensuojelupalveluiden arviointiin ja asiakaspalautteen keräämiseen.
  - Avohuollon tukitoimenpiteenä tapahtuviin sijoituksiin tulisi nykyistä selkeämmin liittää arviointi- ja kuntoutusulottuvuus sekä asettaa tavoitteet arviointi- ja kuntoutusjaksolle
  - Jälkihuoltovelvoite ulotetaan koskemaan sekä avohuollon tukitoimena että huostaan otettuna sijoitettuja.
  - Jälkihuollon ikäraja korotetaan niin, että kunnalla on edelleen velvollisuus antaa jälkihuoltoa siihen asti, kunnes nuori täyttää 21 vuotta, mutta lisätään mahdollisuus antaa jälkihuoltoa siihen asti kunnes nuori täyttää 25 vuotta.
  - Selkeytetään nuorten itsenäistymisvarojen käsitteet tässä selvityksessä esitetyin mukaisesti.
  - Kunnat velvoitetaan seudulliseen yhteistyöhön silloin, kun se on tarpeen lastensuojelun palvelujen hyvän laadun ja määrällisen riittävyyden varmistamiseksi.
  - Sijoituskierteen katkaisemiseksi velvoitetaan tekemään moniammatillinen arviointi toistuvien sijoitusten jälkeen (esim. kahden vuoden sisällä tai puolen vuoden sisällä tapahtuneen sijoituksen jälkeen)
  - Sijaishuolto- ja jälkihuoltopalvelujen arviointia selkeytetään:
    - * sijoittajakunnan on aina sijaishuoltopaikkaa arvioidessaan kuultava myös sinne sijoitettuja lapsia
    - * sijaishuoltopaikassa olevien lasten ja heidän sosiaalityöntekijöidensä tapamisille tulee säätää vähimmäismäärät ja korostaa kahdenkeskisen tapaamisen merkitystä
    - * jos sijaishuoltopaikan toiminnassa ilmenee puutteita jonkun lapsen kohdalla, on kaikkien samassa sijaishuoltopaikassa olevien lasten tilanne tarkistettava
    - * arviointia tekevien tahojen (lääni, sijoittajakunta, sijoituskunta, palveluntuottaja) työnjako ja valvontavastuut sekä –valtuudet määritellään selkeästi
- Lastensuojelulain uudistuksen lisäksi Perhehoitajalain uudistusta tulee seurata tässä selvityksessä esitettyjen perhehoitoa koskevien huomioiden pohjalta.

Ehdotukset koskien sijaishuollon ja jälkihuollon seudullista toimintaa:

Lastensuojelun seudulliset kehittämiskeskukset huolehtivat lastensuojelupalvelujen seudullisen kokonaisuuden tukemisesta, seurannasta ja arvioinnista. Kaikki

seudulliseen kokonaisuuteen lukeutuvat kunnat ja se lääninhallitus, jonka vastuualueeseen seutu kuuluu, osallistuvat seudullisten kehittämiskeskusten työn suunnitteluun ja rahoitukseen yhdessä sopimallaan tavalla. Seudulliset yksiköt luovat yhteistyöverkostoja seudun lastensuojelujärjestöihin ja yksityisiin lastensuojelupalvelujen tuottajiin ja panostavat poikkihallinnollisen seutuyhteistyön kehittämiseen.

Seudulliset lastensuojelun kehittämiskeskukset

- Vahvistavat palveluketjun saumattomuutta ja lapsilähtöisyyttä asiakkuuden synnystä jälkihuollon päättymiseen edistämällä kuntien ja asiakkuuden eri vaiheiden yhteistyötä, koordinoimalla palveluja, tarjoamalla alan työntekijöille konsultaatiota ja tiedottamalla ajankohtaisista asioista.
- Tekevät säännöllisesti selvityksiä ja arviointia lastensuojelun palveluketjun – mukaan lukien sijaishuolto ja jälkihuolto – laadusta ja määrästä. Esimerkiksi lastensuojeluasiakkuuden suunnitelmallisuuden ja siirtymävaiheiden sujuvuuden arvioinnin voi aloittaa selvittämällä kuinka monella sijoitetulla lapsella on lastensuojeluasetuksen mukainen huoltosuunnitelma sekä pysyvä ja luotettava aikuissuhde.
- Huolehtivat alueen tarpeisiin vastaavan erityisosaamisen saatavuudesta, mm.
  - * sijais- ja tukiperheiden rekrytoimisesta, kouluttamisesta ja tukemisesta
  - * vertaisryhmäohjaajien ja läheisneuvonpidon osaajien rekrytoimisesta, kouluttamisesta ja tukemisesta
  - * perhetyön osaajista sekä
  - * vaikeahoitoisten lasten hoitopaikkojen riittävydestä
  - * työnohjaajista.
 Lastensuojelun erityisosaajista pidetään yllä seudullista asiantuntijapankkia.
- Lisäävät hyvän laadun keskeisten tekijöiden sekä olemassa olevan sijaishuollon laatukriteeristön tuntemusta ja käyttöä järjestämällä koulutuspäiviä edistämään ammattitaitoa ja vertaisarviointia.
- Rakentavat moniammatillista "kotipesää" alueen keskeisille toimijoille sivistys-, opetus-, sosiaali- ja terveystoimessa sekä työvoimahallinnossa, tavoitteena kokonaisvaltainen kehittäminen, joka kattaa myös ydintehtävien väliin jäävät alueet.
- Edistävät nuorten koulutus- ja työmahdollisuuksia.

Ehdotukset koskien sosiaalialan työntekijöiden perus- ja täydennyskoulutusta:

- Valtakunnalliset lastensuojelun toimijat lisäävät yhteistyötä yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen kanssa selvittääkseen, miten lapsilähtöisiä tutkimus-, arviointi-, ja kehittämismenetelmiä voisi nykyistä monipuolisemmin yhdistää osaksi arjen toimintakäytäntöjä.
- Selvitetään, miten yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen sosiaalialan perusopintoihin ja lastensuojelun täydennyskoulutuksen kurssitarjontaan voidaan entistä laajemmin ja integroidummin liittää mm.
  - * vuorovaikutustaitojen ja itsetuntemuksen harjaannuttamiseen tähtääviä opintoja
  - * lapsilähtöisiin menetelmiin tutustumista ja niiden harjoittelua

- * hyvän laadun keskeisten tekijöiden (mm. suunnitelmallisuuden ja dokumentoinnin) sekä olemassa olevan sijaishuollon laatuksiteristön tuntemusta ja käyttöä
- * perhetyön menetelmiin tutustumista ja niiden harjoittelua
- * jälkihuollon erilaisten toimintakäytäntöjen tuntemusta
- * taide- ja kulttuurisisältöjä.

Ehdotukset koskien sijaishuollon ja jälkihuollon resursseja:

Riittävät resurssit vaikuttavat ratkaisevalla tavalla lapsen tarpeita vastaavan sijaishuollon tai jälkihuollon toteuttamiseen ja hyvän elämän turvaamiseen. Vastaavasti riittämättömien resurssien vaikutukset näkyvät lastensuojelussa usein kohtalokkain seurauksin. Lastensuojelun resursseihin liittyvät kysymykset edellyttävät koko palvelujärjestelmän kokonaisvaltaista tarkastelua. Tässä selvityksessä on tuotu esiin resurssien vaikutusta sijaishuollon toteutumiseen mm. seuraavista näkökulmista:

1) Ilman riittäviä resursseja työn sisällöllinen kehittäminen on mahdotonta. Lapsen turvallista ja kasvua tukevaa arkea voidaan toteuttaa sijaishuollossa vain ihmisten varassa.

* Yhdessä toimintayksikössä hoidettavien lasten enimmäismäärää ehdotetaan pienennettäväksi kahdeksasta kuuteen. Heidän hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaavan henkilöstön vähimmäismäärä ehdotetaan lisättäväksi viidestä seitsemään.

* Perhehoidossa em. lukumäärissä ehdotetaan otettavaksi huomioon kaikki omat alaikäiset lapset. Nykyisin perhekodissa hoidettavien määrään lasketaan perheen omista lapsista vain alle kouluikäiset lapset.

* Lastensuojelussa toimivien työntekijöiden asiakasmäärä ehdotetaan rajoitettavaksi niin, että asiakasta kohden käytetty aika lisääntyy.

Yksi sosiaalialan kehittämishankeen osahankkeista on *Henkilöstön saanti, osaaminen ja työolot*, jossa kehitetään sosiaalihuollon henkilöstön tehtävärakennetta vastaamaan asiakkaiden tarpeita. Osahankkeen tavoitteena on varmistaa sosiaalihuollon henkilöstön riittävyys ja hyvä ammatillinen osaaminen. Lastensuojelun kehittämisohjelman yhteistyö tämän osahankkeen kanssa on aktiivista ja kehittämisohjelmasta tuotetaan lastensuojelun osalta nykytilan tarpeet ja ehdotukset ko. osahankkeeseen.

2) Resursseja tarvitaan myös sen varmistamiseksi, että sijaishuoltopaikkoja on kulloiseenkin tarpeeseen nähden riittävästi.

* Säännöllisten selvitysten tekemiseen lastensuojeluasiakkuudessa tapahtuvista muutoksista sekä palvelujen laadulliseen ja määrälliseen arviointiin suhteessa em. muutoksiin sekä valtakunnallisella että seudullisella tasolla.

* Kunnat ehdotetaan velvoitettavaksi seudulliseen yhteistyöhön silloin, kun se on tarpeen lastensuojelun palvelujen varmistamiseksi. Valtion tulee varmistaa osaltaan riittävät taloudelliset edellytykset kaikkein vaativinta huolenpitoa tarvitseville lapsille tuotettavista sijaishuollon palveluista.

3) Lastensuojelupalvelujen hankinnassa kiinnitetään huomiota toimintaedellytyksiä koskevien vaatimusten lisäksi myös toiminnan sisältöön ja saavutettuihin tuloksiin. Lapsilähtöisyyden tulee näkyä myös riittävinä resursseina.

Selvityksessä on ehdotettu säännöllistä koulutuksen järjestämistä kunnille, luottamushenkilöille ja palveluntuottajille. Tavoitteena on lisätä toimijoiden ja päättäjien tietoisuutta resurssien vaikutuksista laatuun ja sitä kautta lisätä valmiutta ottaa huomioon tämä seikka myös resurssien jaossa.

Lähteet

- Arponen, Aino (2005) Arviointi ja valvonta sijaishuollossa. Artikkeliteoksessa Laaksonen, S. & Kempainen, M. (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Lastensuojelun Keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20.
- Bardy, Marjatta (1998) Esipuhe. Teoksessa Taide tiedon lähteenä. Marjatta Bardy (toim.). Jyväskylä: Atena kustannus Oy. 3-4.
- Bardy, Marjatta (2001) Pikkulasten sijoitus oman kodin ulkopuolelle - syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Irmeli Järventie ja Hannele Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Porvoo: Wsoy, 47-81.
- Bardy, Marjatta (2005) Lastensuojelun sisällöllisiä ytimiä etsimässä. Julkaisematon muistio.
- Bardy, Marjatta & Barkman, Johanna (2001) Tunteet ja ilmaisutaidot sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Yhteiskuntapolitiikka (3), vol.66, 199-210.
- Bardy, Marjatta & Janhunen, Tarja (2002) Imeväisikäisten terveys ja kehitys psykososiaalisissa riskioiloissa. Teoksessa Ilkka Kangas & Ilmo Keskimäki et al. (toim.) Kohti terveyden tasa-arvoa. Helsinki: Edita.
- Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005a) tarinat yksilön ja yhteisön suhteissa. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalisen käytännön tutkimus. Helsinki: Palmenia-Kustannus.
- Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005b) Omat ja muiden tarinat - ihmisyyttä vaalimassa. Stakes. Helsinki.
- Bardy, Marjatta & Liikanen, Hanna-Liisa (2004) Sosiaaliset innovaatiot - ponttimena taide ja kulttuuri. Liite Stakesin lausuntoon, Luovuusstrategiaehdotusten kommentit.
- Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: STAKES.
- Bardy, Marjatta & Öhman, Kaisa (2005) Vauvaperhetyön kehittyminen. Yhteenveto vauva (pikkulapsi) perhetyön kehittämishankkeista. julkaisematon muistio.
- Barkman, Johanna & Pasanen, Kaarina & Nyman, Anu & Heinonen, Marjo (2005) Voimaa vertaisista - sijoitettujen lasten vertaisryhmät käytännössä. Julkaisussa Luentokirja 11. valtakunnalliset sijaishuollon päivät 18.20.10.32005, Kuopio.
- von Brandenburg, Cecilia (2003) Kuvataide työhyvinvoinnin ja työtoiminnan tukena. Helsinki: Työturvallisuuskeskus.
- Eronen, Tuija (2005) Lastensuojelun sijaishuoltoselvitys. Lastensuojelun ja eräiden muiden sosiaalitoimen erityispalvelujen saatavuuden kehittäminen Lahden kaupunkiseudun kuntien yhteistyönä.
- Eskonen, Inkeri (2005) Kertomistila lasten väkivaltakokemuksille. Psykologia 1/05, 145-155.

Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Saarijärvi: Lastensuojelun Keskusliitto.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) Johdanto. Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Hannele Törrönen (toim.) teoksessa *Lapset ja sosiaalityö*. PS-kustannus. Ilmestyy helmikuussa 2006.

Gudbrandsson, Bragi (2004) Children in institutions: prevention and alternative care. Final Report of Working Group on Children at Risk and in Care. Council of Europe. Directorate General III – Social Cohesion. Social Policy Department.

Haapasalo, Jaana ja Repo, Anu. (1998) Sijoitettujen lasten kehitys. Katsaus tutkimuksiin. Stakes. Aiheita 36/1998.

Heikkinen, Alpo (2005) Telakalta metsään - lastensuojelun ryhmätoiminta. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-Kustannus, 322-340.

Haila, Yrjö (2004) Uusi luontosopimus. Esitelmä Tilaa lapsuudelle seminaarissa. Julkaisematon muistio.

Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.) (2002) *Suomalainen hyvinvointi 2002*. Jyväskylä: Stakes.

Heinjoki, H. & al. (2005) Tavoitteena hyvä sijoitus – haaste avohuollon ja sijaishuollon yhteistyölle. Artikkeliteoksessa Laaksonen, S. & Kemppainen, M. (toim.) *Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa*. Lastensuojelun Keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20.

Heino, Berg & Hurtig (2000) Perhetyön ilo ja hämmennys: Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyksiä. Stakes. Aiheita 14/2000.

Heino, Tarja (1999) Tilastollinen seuranta vuoden 1992 aikana kodin ulkopuolelle sijoitetuista alle 1-vuotiaista. *Moniste* 2/1999.

Heino, Tarja (2001) Sijoitukset sukulaisperheisiin lastensuojelussa. Aiheita 19/2001. Helsinki: STAKES.

Heino, Tarja (2005) Lapsen tieto tutkimuksessa ja käytännössä. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto*. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Saarijärvi: Stakes. 195-221.

Heino, Tarja (toim.) (2006) Lastensuojelutoimien kehitys ja hallinto-oikeuksien ratkaisut lastensuojeluasioissa. Stakes. Käsikirjoitusversio

Hietaniemi, Kirsi (toim.) (2002) Tupa-projektin väliraportti. Nuorten Ystävät. Ry.

Hoikkala, Susanna (2005) Rajoitus- ja eristämiskäytännöt lastensuojelun laitoshuollossa. Väitöskirjan tutkimussuunnitelma. Helsingin yliopisto.

Holma, Tupu & Rousu, Sirkka (2005) Lastensuojelupalvelujen osto- ja myyntikoulu. Lisää osaamista lastensuojelupalvelujen hankintaan ja tuottamiseen. Nettijulkaisu www.harava.net

Hughes, Daniel A. (2006) Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Tampere: PT-kustannus.

Hukkanen, Raija (2002) Psychological problems of children placed in children's homes. Turun yliopiston julkaisu, sarja D osa 524, Medica Odontologica. Turku: Turun yliopisto.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemissa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 60. Lapin yhteiskuntatieteiden tiedekunta.

Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja, 27/2004.

Hämäläinen, Kati (2005) ”Että äiti ois elossa ja isä ois raitis ja me voitais asua siellä kotona”. Perhehoito 3/2005, s. 4-7.

Jahnukainen, Markku (2004) Koulukodissa ja sen jälkeen. Vuosina 1996 ja 2000 valtion koulukohteista kotiutettujen nuorten koulukotikokemukset ja jälkiseuranta vuoteen 2002. Stakes. Aiheita 29/2004. Helsinki.

Janhunen, Tarja (1997) Taide ja lastensuojelu: Sosiaali-, nuoriso- ja kriminaalityötä Legionateatterin keinoin. Stakes. Aiheita 22/1997. Helsinki.

Janhunen, Tarja (2005) Työhön sijoitusten katkeamisia vastaan. Perhehoito 3/2005, s. 28.

Kalland, Mirjam & Pensola, Tiina H. & Meriläinen, Jouni & Sinkkonen, Jari (2001) Mortality in children registered in the Finnish child welfare registry: population based study. British Medical Journal Vol 323. 7/2001.

Kalland, Mirjam (2005) Vauvan ja lapsen kehityksellisten tarpeiden huomioiminen lastensuojelussa. Artikkeliteoksessa Puonti, Saarnio ja Hujala (toim.) Lastensuojelu Tänään. Tammi, s. 119-140.

Kallio, Eeva (2005) Kasvatus hajoavassa ajassa. Nuorten arvot ja moraalikasvatuksen mahdollisuudet. Koulutuksen tutkimuslaitos. Jyväskylän yliopisto.

Kansallinen sosiaalialan kehittämisprojekti. Sosiaali- ja terveysministeriö, työryhmämuistioita 2003:11.

Karjalainen, Pekka & Karisto, Antti & Seppänen, Marjaana (2002) Lähiöt, kaupunkisosaalityö ja projektitoiminta. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 253-271.

Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.) (2005) Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä. 2015-toimenpideohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2005: 13.

Karjalainen, Vappu (2005) Sosiaalityö kehityssuhteissaan - esimerkkinä työttömien yhteispalvelu. Tutkiva sosiaalityö. Kunnallisen sosiaalityön muuttuva paikka 2000-luvun Suomessa. Talentia-lehti/Sosiaalityön tutkimuksen seura.

Ketola, Jari (2005) Sijaisperhetoiminnan suunnitelmallinen organisointi ja sijaisperheiden tukeminen. Artikkeliteoksessa Laaksonen, S. & Kemppainen, M. (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Lastensuojelun Keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20.

Kiuru, Kari (2005) Lasten ja nuorten huostaanotot lisääntyneet pääkaupunkiseudulla. Helsingin Sanomat 29.10.2005

Kitinoja, Manu (2005) Kujan päässä koulukoti. tutkimus koulukoteihin sijoitettujen lasten lastensuojeluasiakkuudesta ja kouluhistoriasta. Saarijärvi: Stakes. tutkimuksia 150.

Klap, Kaija (2005) Perheen merkitys sijoitetun lapsen kuntoutumisprosessissa. Artikkeliteoksessa Laaksonen, S. & Kemppainen, M. (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Lastensuojelun Keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20.

Laaksonen, Sari (toim.) (2004) Jälkihuolto-opas. Lastensuojelun Keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 17.

Laaksonen, Sari (2005) Huostaanoton, sijaishuollon ja jälkihuollon laatu. Artikkeliteoksessa Puonti, Saarnio ja Hujala (toim.) Lastensuojelu Tänäpä. Tammi, s. 256-264.

Laaksonen, Sari & Kemppainen, Martti (toim.) (2005) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Lastensuojelun Keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20.

Laitinen, Jaana (2005) Pidentynyt nuoruus onkin normi. Kaisa Ketokiven haastattelu. Helsingin sanomat. 28.9.2005.

Lapsen hyvä elämä 2015. Lastensuojelun Keskusliitto. Toimintalinjaus 2004.

Lastensuojelu 2004. STAKES. Tilastotiedote 14/2005.

Lastensuojelun kehittämisohjelman projektisuunnitelma. 2004.

Lastensuojelun yksityisten palvelujen valvontatyöryhmän muistio. 2001. Sosiaali- ja terveysministeriö, työryhmämuistio 2001:29.

Laukkanen, Terhi & Laukkanen Eila (2004) sijaislapsista suuri osa vailla tarvitsemaansa psykiatrista apua. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2004: 41, 303-309.

Lehto-Salo Pirkko & al. (2002) POLKU-tutkimus. tutkimus nuorista kolmessa koulukodissa. Psykiatrinen ja neuropsykologinen näkökulma. Stakes 16/2002.

Liikanen, Hanna-Liisa (2003) Taide kohtaa elämän. Arts in Hospital -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten hoitoyksiköiden arjessa ja juhlassa. Suomen Mielenterveysseura. Helsinki.

Luovuuskertomus, Opetusministeriön julkaisuja 2004:4.

Mattila, Anna (2004) Lastensuojelutyön palveluiden nykytila ja kehittämistarpeet. Kuntakysely Oulun ja Lapin läänin sosiaalityöntekijöille. Nuorten Ystävät ry. Raportteja 14/2004.

Mikkonen, M (1997) Perhehoito 1999: Helsinkiläisten perhehoitolaisten ja nuorten tilannekartoitus syksyllä 1997. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, julkaisematon moniste.

Moninaisuus luovuutemme lähteenä (1995/1998) Unescon ja YK:n perustaman Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission raportti.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaava lastensuojelu. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 1.

Myllärniemi, Annina (2005) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Tiivistelmä tuloksista. pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Socca.

Niemelä, Hilka (2005) Lapsikeskeinen sijaishuolto. Mitä tekisin, jos tämä olisi oma lapseni? Artikkeliteoksessa Laaksonen, S. & Kemppainen, M. (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Lastensuojelun Keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20.

Oksanen, Atte (2005) Lasten ja nuorten hyvinvointiin huomiota. Turun sanomat 22.9.2005.

Pakkanen, Tuula & Heino, Tarja (2000) Valtion koulukodit valtakunnallisten erityispalveluiden ja erityisosaamisen tuottajina. Stakes. Aiheita 12. Helsinki

Pasanen, Timo (2001) Lastenkodin asiakaskunta: Psykiatrinen tutkimus lastenkotilasten kehityksellisistä riski- ja suojaavista tekijöistä, oirehdinnasta sekä hoidontarpeesta. Turun yliopiston julkaisuja Annales Univresitatis Turkuensis, sarja C, osa 170.

Piironen, Liisa (2004) Lukijalle. Teoksessa Liisa Piironen (toim.) Leikin pikkujättiläinen. Porvoo: WSOY.

Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. Saarijärvi: Stakes, Tutkimuksia 133.

Pösö, Tarja (2005) Kasvatustyö sijaishuollossa. Artikkeliteoksessa Puonti, Saarnio ja Hujala (toim.) Lastensuojelu Tänään. Tammi, s. 202-213.

Pösö, Tarja & Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru (2004) Koulukoti tutkimuspuheenvuorojen aiheena. Teoksessa nuoruus ja koulukoti. Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 43, 5-18.

Rautio, Paula (2005) "Kyllä se varmaan silleen välittää..." Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Pelastakaa Lapset.

Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the rights of children living in residential institutions (2005) Council of Europe, Rec(2005)5.

- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisuja D38/2001. Helsinki.
- Rousu, S. & Holma, T. 2003. Lastensuojelupalvelujen hankinta ja tuottaminen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Rousu, S. & Holma, T. 2004a. Lastensuojelupalvelujen kustannukset ja hinnoittelu. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Rousu, S. & Holma, T. 2004b. Lastensuojelupalvelujen laadunhallinta. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Rousu, S. & Holma, T. 2004c. Lastensuojelupalvelujen onnistumisen arviointi. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Saarelainen, Ritva (2001) Pro Filia - tyttöjen puolesta. Luovien työmenetelmien kehittäminen päihdeperheissä kasvavien tyttöjen kehityksen tukemiseksi. Projektin loppuraportti. A-klinikkasäätiön moniste.
- Saarelainen, Ritva (2001) Tyttöjen taideterapia, Pro Filia - tyttöjen puolesta. Helsinki: A-klinikkasäätiö. 29/2001.
- Savolainen, Miina (2005) Maailman ihanin tyttö - voimauttava valokuva. opinnäytetyö. Taidekasvatuksen osasto. Taideteollinen korkeakoulu.
- Sennett, Richard (2004) Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Suom. Kaisa Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Selvitys Itä-Uudenmaan sijaishuollon tilanteesta ja kehittämistarpeista. 2003. Lastensuojelun sijaishuollon kehittämishanke, loppuraportti.
- Syrjästä esiin (1996/1998). Puheenvuoro kulttuurista ja kehityksestä Euroopassa. Euroopan neuvoston raportti. Taiteen keskustoimikunnan tutkimus- ja tiedotusyksikkö.
- Taskinen, Sirpa. 2005. Lasten psykososiaaliset palvelut ja lastensuojelu. Artikkeliteoksessa Puonti, Saarnio ja Hujala (toim.) Lastensuojelu Tänään. Tammi, s. 141-153.
- Tuppurainen, Elsa (2005) Lisääntyvä ahdistus ja masennus vaivaavat Helsingin seudun lapsia. Helsingin Sanomat 6.10.2005.
- Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit. 2004. Lastensuojelun Keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 18.
- Vesa, Tapio (2005) Jälkihuolto - itsenäisyys vai yksinäisyys? Valtion koulukotien jälkihuoltohanke. Julkaisematon muistio.
- Vesänen-Laukkanen, Virpi (2003) Satuhahmot omakuvina. Teoksessa Mari Krappala & Tarja Pääjoki (toim.) Taide ja toiseus. Syrjästä yhteisöön. Stakes. Helsinki, 53-65.
- Vinnerljung, Bo (1996) Fosterbarn som vuxna. Lund studies in social welfare XIII. Lund: Arkivförlag.

Vogt, Ilse 2005. Lastensuojelun ja laitoshuollon toimintakäytännöt ja -muodot. Diakonia ammattikorkeakoulu D työpapereita 20.

Välivaara, Christine 2004. Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Pesäpuun raportteja 1/2004.

Liite 1: Sijaishuolto- ja jälkihuolto –osion asiantuntijaryhmän eli Lastensuojelun Keskusliiton Sijaishuollon neuvottelukunnan kokoonpano 2005

puheenjohtaja:

johtaja Jouni **Kerppola**, Mikkelin kaupungin perhekuntoutuskeskus

jäsenet:

kasvatusjohtaja Kim **Berglund**, Lausteen perhekuntoutuskeskus

toiminnanjohtaja Raili **Bäck-Kiianmaa**, Pesäpuu ry.

johtaja Bodil **Grön**, Töölön lastenkoti

lastenpsykiatrian vastuualuejohtaja Kari **Haukkamaa**, HUS

vastaava ohjaaja Arto **Hovi**, Pihkapuiston perhetukikeskus

ylitarkastaja Anne **Hujala**, Sosiaali- ja terveysministeriö

toiminnanjohtaja Jari **Ketola**, Perhehoitoliitto

erikoissuunnittelija Päivi **Känkänen**, STAKES

toiminnanjohtaja Kirsi-Maria **Manninen**, Helsingin ensikoti ry.

sosiaalityöntekijä Helena **Melan**, Turun kaupungin sosiaalikeskus

kehittämispäällikkö Marja **Miikkulainen**, Pelastakaa Lapset ry.

johtava psykologi Hilikka **Niemelä**, SOS-Lapsikylä ry.

lasten erityispalvelujen päällikkö Merja **Nikitin**, Espoon kaupunki

puheenjohtaja Pertti **Ollila**, Ammatillisten perhekotien liitto

toiminnanjohtaja Aki **Paavola**, Etappi ry.

toimistopäällikkö Pirjo **Rissanen**, Helsingin sijaishuoltotoimisto

kasvatusjohtaja Varpu **Sallinen**, Viertolan vastaanottokoti

johtaja Matti **Salminen**, Sippolan koulukoti

apulaisjohtaja Matti **Savolainen**, Pohjolakoti

lehtori Tuula **Wallenius**, DIAK, Järvenpään yksikkö

sijaishuoltopäällikkö Timo **Vikman**, Tampereen sos.- ja terveystoimi

sihteerit:

suunnittelijat Sari **Laaksonen**, ja Martti **Kemppainen**, LSKL

Lastensuojelun kehittämisohjelman asiantuntijaryhmäkokouksiin osallistui myös ohjelman projektipäällikkö Kristiina Laiho.

Liite 2. Taidelähtöiset menetelmät – käytännön kokemuksia

Taiteellisen työskentelyn avulla on mahdollista löytää tunne- ja kokemusmaailmaa täydentäviä havaintoja sekä korjavia kokemuksia, kuten taidelähtöisiin työmenetelmiin perustuvassa Pro Filia - projektissa²⁴ tapahtui. Hanke suunnattiin 7-14-vuotiaille päihdeperheissä kasvaville tytöille vahvistamaan heidän luovia kykyjään, itseluottamustaan ja sosiaalisia taitojaan. Myös perhe oli työskentelyssä mukana. Kuvallisen ilmaisun lisäksi ryhmätoiminnassa käytettiin leikkejä, liikuntaa, musiikkia, mielikuvaharjoituksia ja keskusteluhetkiä. Tyttöjä ohjattiin kuulostelevaan tunteitaan. Ryhmätoiminnan aloitettiin aina kuulumisten vaihdolla ja puhumisen tarve tuntui tytöillä olevan rajaton. Ryhmätoiminnan loputtua nuoret arvioivat taideterapiakokemuksiaan. Monen ryhmäläisen kokemus oli, että tunteista oli helpompi piirtää kuin puhua. Kuvasarja itsestä sankarina ja unelmat olivat mieluisimpia tehtäviä. Tyttöjen myönteiset kokemukset vahvistavat käsitystä, että taidelähtöiset menetelmät ovat erinomaisia myös itseluottamuksen lisääjinä ja *lyhyelläkin aikavälillä* (tässä tapauksessa 10 tapaamiskertaa) *voi syntyä eheyttäviä prosesseja* (Saarelainen 2001.) Vertaisryhmässä työskentely lisäsi tyttöjen mahdollisuuksia kokemusten jakamiseen ja yhdessä oppimiseen (ks. seuraava luku vertaisryhmistä).

Kaikki lapset tarvitsevat vahvistusta tunteelle, että on hyväksytty ja ainutlaatuinen. Liian monella lapsella tämä varmuus on kuitenkin vähäinen tai puuttuu kokonaan. Valokuvaaja, sosiaalikasvattaja Miina Savolainen²⁵ aloitti "Maailman ihanin tyttö" projektin vuonna 1998 kymmenen lastenkodissa asuvan tytön kanssa. Projekti perustui valokuvatyöskentelyyn, voimaantumisen ideaan sekä ajatukseen siitä, jokaisella on oikeus olla oman elämänsä maailman ihanin. Savolaisen mukaan kaikille tytöille oli tärkeää näyttää lastenkodissa asuvista nuorista sellaisia kuvia, mitä ihmiset eivät olleet tottuneet odottamaan. Kuvia ja kuvausmatkoja suunniteltiin tyttöjen kanssa huolellisesti. Kuvien avulla tytöt pohtivat median luomaa naiskuvaa ja omaa tyttöyttään suhteessa mediakuvaan.²⁶ "Maailman ihanin tyttö" -hankkeessa mukana olleet tytöt ovat kertoneet, että kuvien voima on jäänyt elämään, vaikka kuvia ei enää otetakaan. Pitkään kestänyt voimaantumisen prosessi kuvausretkineen ja näyttelyineen, puheineen ja kirjoituksineen vahvisti tytöillä tunnetta siitä, että he ovat oikeasti ihania ja pärjääviä. Vaikka kameran edessä poseeraus tuntui tytöistä aika ajoon vaikealta, kuvat nähtyään tytöt olivat yleensä ilahtuneet aikaansaannoksista. Vuosien yhteinen työskentely kantoi monipuolista hedelmää niin kuvaajan ja tyttöjen välillä kuin myös hankkeeseen osallistuneiden tyttöjen kesken ja heidän läheistensä välillä.

Niin lastenkodissa kuin koulussakin toteutetut uudet työparikokeilut tuottavat tuloksia, joihin ei aina voi ennalta varautua. Se mitä lopulta tapahtuu on kaikkien osallistujien yhdessä luomaa. Myös työskentelyn yllätykset iloineen ja hämmennyksineen tulevat yhdessä kohdatuiksi. Seuraavassa esimerkissä toteutui pitkäjänteinen työparityöskentely opettajan ja taiteilijan välillä, kun tekstiilitaiteilija Virpi Vesänen-Laukkanen toteutti monikulttuurisessa koulussa neljännen luokan oppilaiden kanssa satuprojektin yhteistyössä opettajan kanssa. Hanke pohjautui kysymykseen: millainen olisin, jos olisin satuhahmo ja eläisin erämaassa? Lapset toteuttivat satuhahmonsia nukeiksi ja kirjoittivat niihin tarinat. Satuhahmojen parissa työskenneltiin sekä yksin että ryhmissä. Oppilaat kirjoittivat aluksi opettajan ohjauksessa, millaisia satuhahmoja he haluaisivat olla. He eläytyivät valitsemaansa satuhahmoon draamatyöskentelyn avulla. Kookkaat nukkerungot valmistettiin sanomalehtipaperista ja liisteristä. Nuket maalattiin ja niille tehtiin vaatteet. Kun nuket valmistuivat, niistä koottiin yleisölle avoin näyttely. Lopuksi oppilaat kirjoittivat satuprojektikokemuksiaan. Ennen kuin nuket lähtivät lasten mukana kotiin, tarinoista koottiin vielä kirja, jonka lapset kuvittivat. (Vesänen-Laukkanen 2003.)

Pitkäjänteisen työskentelyn myötä koululuokasta tuli lapsille, opettajalle ja taiteilijalle kohtaamisten ja kertomusten työssä jossa lapset kertoivat itsestään ja nukeistaan monenlaisia tarinoita. Taiteilijan ensimmäisenä tehtävänä oli löytää paikkansa koulussa ja luokkatilanteessa. Yhteistyötä hiottiin taiteilijan ja opettajan välillä. Nukerakennusprojektin varrella kävi ilmi, että lasten luomat satuhahmot eivät olleet kovin onnekkaita. Työskentelyn edetessä opettajan ja taiteilijan yhteiseksi ratkottavaksi kysymykseksi tulikin, miten he voisivat omalta osaltaan auttaa lapsia käsittelemään satuhahmojen välityksellä esiin tulleita vaikeuksia. (Vesänen-Laukkanen 2003.)

²⁴ Projektiin osallistui yhteensä 20 tyttöä, joita ohjasi kaksi ohjaajaa ryhmää kohden. Ohjaajilla oli psykiatrin konsultatio tai työnohjaus. Ohjaajat olivat käyneet A-klinikasäätiön järjestämän taideterapiakoulutuksen. Ks. lisää opaskirjasta Ritva Saarelainen (2001) Tyttöjen taideterapia, Pro Filia - tyttöjen puolesta tai hankkeen loppuraportista 2001.

²⁵ ks. lisää esimerkiksi Savolainen 2005. http://www2.uiah.fi/projektit/maailman_ihanin/omamina.html. Maailman ihanin tyttö -hanke on palkittu useilla palkinnoilla mm. vuonna 2003 Vuoden valopilkku raadin erikoispalkinnolla ja vuoden visiona vuonna 2004.

²⁶ Vuonna 2005 valmistui Miina Savolaisen lopputyö Taideteolliseen korkeakouluun, jonka aiheena on voimauttava valokuvaus ja "Maailman ihanin tyttö" -projekti.

Stakesissa toteutettiin Elämäkertaketju -hanke vuosina 1999-2003.²⁷ Koulutushankkeen aikana sekä työntekijät että lapset kertoivat omaa elämäntarinaansa erilaisten ilmaisutaitojen avulla. Koulutukseen osallistuneet työntekijät hakivat tuntumaa elämäkerralliseen työskentelyyn lähes vuoden kestäneillä koulutusjaksoilla useissa taidepainotteisissa työpaikoissa välitehtävineen mm. elämänkaaria muotoillen, sarjakuvaluonnoksia tehden, valokuvaten ja draamaharjoitusten avulla. Koulutuksen teemat olisivat voineet perustua moniin muihinkin ilmaisutaitojen yhdistelmiin kuin mitä tässä hankkeessa käytettiin. Hankkeessa oli kyse kanssakäymisen rikastuttamisesta niin, että arkikerronnassa saataisiin kosketus omiin tunteisiin sekä aisteja aktivoivan tekemisen avulla ajatukset liikkeelle. Työskentely tapahtui ammattitaiteilijoiden opastuksella ja työnohjauksen vahvistamana. (ks. esim. Bardy & Barkman 2001 ja Bardy & Känkänen 2005a ja b.)

Elämäkertaketju -menetelmässä etsitään kosketusta tunteisiin; jos ihminen jää etäälle omista kokemuksistaan ja tunteistaan, syrjäytymisriski kasvaa. Toisena keskeisenä peruslähtökohtana työskentelyssä on, että aikuisilla on valmiuksia kohdata oma historiansa, jotta he voivat auttaa lasta kohti lapsen omia kokemuksia. Hankkeen kolmantena lähtökohtana tähdennettiin aistien merkitystä ihmisen toiminnan ja tunteiden elävöittämisessä; minkä tahansa aistin tarjoaman ilmaisutavan harjaannuttaminen on avuksi. Taiteessa ja taiteen kaltaisessa toiminnassa koetellut ilmaisutaidot auttavat pääsemään lähelle oman elämän kokemuksia, jolloin mahdollisuudet omien ja yhteisten voimavarojen rationaaliseen käyttöön kasvavat. (Bardy & Barkman 2001.)

Kielteisen sukupolvi-perimän katkaisussa olennaiseksi tekijäksi on osoittautunut kyky hahmottaa oma elämänkulku uskottavalla ja tunnemuistoja herättävällä tavalla. Ratkaisevaa ei siis ole "onnellinen lapsuus" vaan kosketus omaan elämäntarinaansa, sen herättämiin tunteisiin ja kokemuksiin (Bardy & Barkman 2001). Oman tarinan esille tuominen on nähtävä myös mahdollisuutena väärin oletusten ja mielikuvien murtamiseen. Sennettin (2004, 240) mukaan tarinat ovat yksi mahdollisuus rikkoa hiljaisen tiedon ja kollektiivisten ryhmämielikuvien voima, joka halvaannuttaa käsityksemme yhteiskunnasta ja itsestämme. Lapsella saattaa olla itsestään käsityksiä, jotka haittaavat tai suorastaan estävät identiteetin ja itsetunnon myönteistä kehitystä. Tällöin mahdollisuus korjaaviin kokemuksiin ja käsityksiin tulee entistä tärkeämmäksi.

Elämäkertaketju -hankkeesta saadun palautteen perusteella omaan elämäntarinaansa paneutuminen auttaa työntekijää ymmärtämään paitsi omaa elämänkulkuaan, myös sitä prosessia, johon lapsi on ryhtynyt. Vähitellen puheenaiheet syventyivät aiempaa lähemmäksi lapsen omia kokemuksia. Pysähtyminen arjen kiireessä ja päivittäisten rutiinien keskellä tuntui sekä työntekijöistä että lapsista arvokkaalta ja jopa ylelliseltä. Koulutukseen osallistuneet kertoivat ilonsa, kriittisyytensä ja rohkeutensa kasvaneen. Kokemusten mukaan taiteen kaltaisilla menetelmillä oli keskeinen merkitys näiden tuntemusten esiin saattajina. (Bardy & Känkänen 2005a ja b.)

Elämäkertaketju -hankkeessa, kuten monissa muissakin kehittämissankkeissa keskeinen pohdinta on, miten siirtää opittua käytäntöön ja miten ryhtyä välittämään oppimaansa ja omaksumaansa muille? Hankkeen kokemukset vahvistivat käsitystä siitä, että lastensuojelutyön toimintakulttuurin muutokset tarvitsevat kehittämistyön alusta lähtien tuekseen juurruttamiseen paneutuvaa suunnitelmaa, yksilöllisiä sitoumuksia ja rakenteellista vastaanottoa, jotta uutta mukanaan tuovien kehityskulkujen on mahdollista edetä.

---

²⁷Tutkimusprofessori Marjatta Bardyn kehittämä "Elämäkertaketju - ilmaisutaidot lastensuojelussa syrjäytymisen ehkäisemiseksi" tutkimus-, koulutus-, ja kehittämishanke suunnattiin Helsingin kaupungin lastenkotien ja perhehoidon sekä valtion koulukotien työntekijöille. Elämäkertaketju -hanketta on eritelty mm. seuraavissa julkaisuissa ja artikkeleissa (Bardy & Barkman 2001, Bardy & Känkänen 2005a, Bardy & Känkänen 2005b). Tässä luvussa on hyödynnetty tekstiosuuksia, joita on aiemmin julkaistu edellä mainituissa teoksissa.

Liite 3: Käytännön kokemuksia vertaisryhmätoiminnasta

Minun elämäni -projekti 2003-2006 tarjoaa *vertaisryhmätoimintaa ulkomailta adoptoiduille lapsille* ja heidän vanhemmilleen sekä sijaiskotilapsille ja heidän vanhemmilleen tai omahoitajilleen. Sijoitettujen lasten ja sen rinnalla toimivassa sijaisvanhempien tai omahoitajien ryhmässä käytetään Pesäpuu ry:n vertaisryhmämallia. Adoptoiduille lapsille on kehitetty oma malli. Vertaisryhmiä järjestetään Pelastakaa Lapset ry:n Etelä- ja Keski-Suomen aluetoimistojen alueilla.

Ulkomailta adoptoiduille lapsille suunnattuja vertaisryhmiä on järjestetty jo ainakin kolme. Ryhmissä mukana olleet lapset ovat olleet 7-13 -vuotiaita. Vertaisryhmien tavoitteena on tarjota lapselle mahdollisuus työstää adoptioon ja sijoitukseen liittyviä kokemuksia ja tunteita ja jakaa niitä toisten samoja asioita kokeneiden kanssa. Tavoitteena on myös antaa sijais- ja adoptiovanhemmille mahdollisuus käsitellä samoja teemoja ja auttaa heitä paremmin ymmärtämään lasta ja olla lapsen tukena. Ryhmät tarjoavat myös mahdollisuuden uusien ystävyysuhteiden solmimiseen

Syksyllä 2005 Pelastakaa lapset ry:ssä on toiminut *vertaisryhmä lastenkotilapsille*. Ryhmän runkona on käytetty Pesäpuu ry:n sijoitettujen lasten vertaisryhmämallia, ohjaajan käsikirjaa. Mallia on sovellettu niin, että se parhaiten toimisi juuri lastenkotiin sijoitetuille lapsille. Ryhmässä on kuusi lasta (10-12v) kolmesta eri lastenkodista Helsingistä. Vertaisryhmätyöskentely on koettu erityisen antoisana työmuotona ja lastenkodissa asuville lapsille tulisikin tarjota enemmän tämänkaltaista, terapeuttisia elementtejä sisältävää toimintaa.

Ylivieskassa toteutettiin vuosina 2002-2003 Pelastakaa Lapset ry:n kehittämä lastensuojeluprojekti (Kolapro), joka oli suunnattu huostaan otetuille ja tukiperhettä tarvitseville. Työmuotojen valinnassa kiinnitettiin erityistä huomiota lapsilähtöisiin työmenetelmiin. Tämän jälkeen alueelle on perustettu useita lasten vertaisryhmiä, joissa lapset saavat työstää kokemiaan vaikeita asioita leikinomaisin keinoin.. Lasten ryhmät pitävät sisällään askartelua, nukketeatteria, piirtämistä, tunnetarinoita, savitöitä ja erilaisia pelejä. Näiden avulla lapsia rohkaistaan ilmaisemaan tunteitaan ja kehittämään sosiaalisia taitojaan.

Nuorten ystävät ry:ssä Ylä-Savossa, Tupa-projektin yhteydessä on järjestetty *vertaistukitoimintaa huostaanotetuille ja sijoitetuille 16-18 -vuotiaille sijaishuoltoyksiköissä asuville nuorille osana itsenäistymisen tukemista ja jälkihuoltoon valmistautumista*. Ryhmätoiminnan kautta nuorta pyritään valmistamaan ja kannustamaan itsenäiseen ja vastuulliseen elämään. Perhehoitoliitto aloitti vuonna 2001 perhehoitajien tukiverkostot -projektin, jonka tärkeimpänä tehtävänä on ollut *perhehoitajien vertaisryhmäohjaajien kouluttaminen*.²⁸

Ensi- ja turvakotien liiton Lapsen aika -projektissa (1997-2001) kehitettiin *perheväkivallan todistajina ja kohteena olleiden lasten kanssa tehtävää työtä*. Yksi kehittämistyön painopistealueista oli *lasten ryhmäinterventiomallien kehittäminen* naisten ja miesten ryhmien rinnalle osaksi perheiden jatkotyöskentelyä.

Mannerheimin lastensuojeluliiton Lapin piirissä, Rovaniemellä on alkanut (2004) vertaisryhmä lapsistaan erossa asuville vanhemmille. Vertaisryhmän idea perustuu samanlaisessa elämäntilanteessa elävien vanhempien mahdollisuuteen yhdessä oppimiseen, kokemusten jakamiseen ja tiedon hankkimiseen. Ryhmän vetäjänä ei ole ulkopuolinen asiantuntija vaan jokainen on asiantuntija omien lastensa ja elämäntilanteensa suhteen.

Omaiset mielenterveystyön tukena Uudenmaan yhdistys ry:llä on monenlaisia *vertaisryhmiä psyykkisesti sairastuneiden omaisille*: esimerkiksi avoin nuorten ryhmä, ryhmä aikuisille, jotka ovat varttuneet lapsuutensa psyykkisesti sairaan vanhemman kanssa, ryhmä psyykkisesti sairaiden vanhempien lapsille sekä vertaisryhmä psyykkisesti sairastuneiden sisaruksille.

Lasten ja nuorten kuntoutussäätiö Huvituksessa on *erityislapsille* omia toimintaryhmiä, joissa huomioidaan *vammaisen lapsen yksilölliset tarpeet*. Lapsilla on mahdollisuus leikin, askartelun, satujen, retkien ja seikkailun kautta saada monipuolisia elämyksiä ja jakaa onnistumisen kokemuksia. Kasvatuksellisella kuntoutuksella tuetaan vammaista lasta toimimaan tasavertaisesti ryhmässä. *Vammaisten lasten sisaruksille* järjestetään omia ryhmiä ja 3-5 päivän mittaisia

²⁸Vertaisryhmäohjaaja järjestää ja organisoii perhehoitajien vertaisryhmän käytännön tapaamiset sekä kantaa vastuun ryhmätilanteista. Hän kannustaa ryhmää vuorovaikutukseen esim. huolehtimalla turvallisen ilmapiirin luomisesta. Vertaisryhmäohjaajan vastuulla on myös tarvittaessa palauttaa ryhmä perustehtävänsä rajaamalla keskustelua pysymään aiheessa.

sisarusleirejä. Oma vertaisryhmä on tärkeä kokemus sisarukselle, koska he saavat tavata muita samassa tilanteessa olevia lapsia.²⁹

Löydä timantit -projektin tarkoituksena on kehittää Päijät-Hämeen alueelle preventio- ja hoitoketjumalli niiden lasten auttamiseksi, jotka kärsivät vanhempiensa päihteiden käytöstä. Tarkoituksena on luoda yhteistyöverkko ammattilaisten kesken, jotta apua tarvitsevat nuoret, lapset ja heidän perheensä tunnistettaisiin, kohdattaisiin ja osattaisiin ohjata sopivan avun piiriin. Myös Kemissä toteutettiin päihdeperheiden vertaisryhmätyöskentelyä nuorten huumehoidon kehittämishankkeessa 2002-2004. Oulussa nuorten huumehoidon kehittämishankkeeseen saatiin hakea Lapin lääninhallitukselta jatkorahoitusta joulukuulle 2004. Nuorten huumehoidon kehittämishankkeen ohjausryhmässä sovittiin lasten vertaisryhmätoiminnan kehittämisestä seudulliseksi palveluksi. Toiminnan kehittämisen vetovastuu jää Kemin ja Tornion A-klinikoiden tehtäväksi. Myös Imatralla on onnistuneesti käytetty päihdetyössä vertaisryhmätyöskentelyä sekä lapsille että aikuisille. Toiminta koostuu ryhmien tapaamisista, joissa lapset ja aikuiset käsittelevät samoja teemoja omissa ryhmissään.

---

²⁹ Sisarusuhteesta on tehty julkaisu: "Kumpikaan meistä ei pärjää yksin - Sisaruksena perheessä, jossa on vammaainen lapsi.